शद्दशंन=

1 [illegible] लोकेनास्य रञ्जनं स्यादिति भावः॥ तथा च श्रुतिः॥ प्रातिष्ठाति [illegible] तानि निपात्य [illegible] तद्विद्धीति॥ तदेवमाचार्योपासनं [illegible] तापच्छिष्या [illegible]
न्यायेसुक्तं तत्र [illegible] माचार्योपगमनेन कार्यसिद्ध [illegible] जिज्ञासोर्यापनुसरणे [illegible] शंकायामाह॥ अन्यथेति यदि [illegible] मित्येवं [illegible]
मवश्यमाचार्येण [illegible] शिष्यः स्वयमेव [illegible] न [illegible] इत्यत आह॥ अन्यथा चेति॥ तथा च श्रुतिः [illegible] आचार्यवान् पुरुषो वेदेति॥ आचार्य
2 [illegible] देव विद्या विदिता साधिष्ठं प्रापयतीत्यादि [illegible] उपदेक्ष्यन्तीति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिन इत्यादि वचनं गृह्यते
तथा चाचार्य [illegible] मार्ग [illegible] सा [illegible] त्वेन संपादयितुमशक्य [illegible] इत्यर्थः॥ ननु जिज्ञासोः [illegible] विशेषणस्य [illegible]
[illegible] उपदेश [illegible] ग्रहणे देव विद्या [illegible] पुनः पुनरुपदेशः [illegible] कार्य [illegible] मतमाह॥ [illegible] इति॥ शिष्यस्य तावन्नाग्रहणं च करादिपर्यन्तग्रहणं च [illegible]
[illegible] लिंगेर्दु [illegible] ग्रहणादिहेतवे [illegible] तिपदेन तन्निवर्तकैः श्रुतिस्मृतिविहितैरपनयेदिति संबंधः॥ [illegible] धर्मस्यादिना
[illegible] धर्मस्यं चित्तः लौकिक [illegible] नीतेन नः प्रमादः [illegible] भवत्येवं [illegible] तत्र [illegible] देवतोपास्त्यादिनि [illegible] धर्मेत पणं [illegible] वर्जी

अन्यथा चेत्तानधाश्च भावात्तथा च श्रुतिः [illegible] आचार्यवान् पुरुषो वेद [illegible] आचार्याद्धैव विद्या [illegible] विदिता साधिष्ठं प्रापत् [illegible] इत्या
दि श्रुतिस्मृतिभ्यः [illegible] तानाग्रहणं [illegible] लिंगेर्दु [illegible] ग्रहणहेतवे न [illegible] लौकिक [illegible] प्रमादं [illegible] नित्यानित्यविवेक [illegible] विषयाः [illegible]
वश्रुतत्वं लोकचित्ता [illegible] जात्याद्यभिमाना [illegible] प्रतिपदे: श्रुतिस्मृतिविहितैरपनयेत्॥ [illegible] शिष्य [illegible]
विहितमनुपमैः॥

वर्ज्यादिपतितपरिहारादेव [illegible] निरासः॥ नित्यानित्यविवेकस्य [illegible] विषयश्चेतनाचेतनस्तत्स्वभिन्नसंजातं तत्स्यपर्यन्तं नग्रस्तं [illegible]
[illegible] ततश्च [illegible] गुरुर्न्यायेनापनीय [illegible] विवेकपर्यन्ततां नयेदित्यर्थः॥ लोकचित्तावेक्षणं लोकानां व्यवहारसाधुत्वासाधुत्वविचालनेक्षणं॥ लो
[illegible] मानोपेत्यात्तसंसर्गो [illegible] न व्यवहरणं वा॥ एतच्च [illegible] इत्यादिशास्त्रोक्त [illegible] इदं [illegible] नापनेयं कोरान
[illegible] कुलविद्यादि [illegible] हते॥ तत्त्वपदार्थपरिशोधन [illegible] अभिमानं त्याजयेदित्यर्थः॥ [illegible] यावच्चेति॥ पंचा
व्यवहारोऽन्यपि [illegible] करणाद्धि [illegible] हते॥ अक्रोधादिभिरित्यत्रादिपदेना [illegible] इति॥ पंचा
गृह्यते॥ अत्राक्रोधादीनामहिंसादीनामुपायो वेद [illegible] शुक्ले [illegible] समत्व [illegible] लोक [illegible] त्यास्तेन [illegible]
माउच्यते॥ तेषां च ज्ञानाविहितैरिति [illegible] नमेवैः संस्कृतमित्यर्थः॥ एवं शरीरं त्यातिसुपो [illegible] तस्योपरि [illegible] तत्स्य [illegible]
स्य [illegible] ज्ञानेच्छास्चि [illegible] जातमित्यस्य व्याख्यानं [illegible] प्रतिकामिति॥ ॥ ॥ ॥

उप·स

३

यतिहस्तस्थं॥ एवं ज्ञानग्रहणप्रतिबंधकनिवृत्तिमभूर्ध्वज्ञानो
श्रीनां तं गच्छेत्॥ यथा श्रुतिः तेनाहंमित्रादि
ब्रह्मस्थ बाह्मेतन्नित्यमयसर्वदेवपरीहारेण
पदेश्यादितिन्यायात्॥ अत एव तत्कालं मननादिविधानसामर्थ्या
चिकित्सं तत्से ज्ञायते। तावद्गुरूपणि शिष्यं ज्ञाताधिकर्तृब्रह्मतेन विशेषयोसार्थं ब्रह्मतेनापरश्चः
आचार्यस्तिति॥ एतच्चलन्तर्जितं तामुनाधिकारिणा एवं विधमाचार्य उपगंतव्यो नान्याहः
नु तिनियोगः विमते॥ तस्यह ज्ञानविदादिति॥ ... शिष्येण गुरुस्त्याच्च ... पदेशावसरमय शिष्यप्रतिपत्त्यनुकूलात्वयुक्तिः
स्वमिच्छा ग्रहणकारणसामर्थ्यमयोहः ... प्रतिपत्तिनिराकरणसामर्थ्यवा॥ शिष्यकृतप्रश्नादेपवचार्थानां संशयोवधारणसामर्थ्ययुक्तो ...

रमानिवादिगुणैर्ज्ञातो यो ब्रह्मस्यकृपाहप्रेत आचार्यलक्षणो हयहणधारणं ... मस्यानुग्रहादि संपन्नो लब्धागमो द
श इहभोगेष्वनासक्तः सक्तसर्वकर्मसाधनो ब्रह्मविद्गुणोपस्थितो ऽभिन्नवृत्तो॥ नां ते शांसात्तसारावधारणपूर्वकं ब्र

स्तुतिसमये स्मरणे योऽयत्तापारसं धारणं॥ शमदमो व्याख्यातौ॥ दयादुःखिनं प्रत्यनुजिघृक्षा। तत्र स्नेतरं दुःखिनो दुःखापाकरणेच्छेतिनुग्र
ह॥ आदिशब्दाद्युपसन्नस्य विनीतस्यानुग्रहीतस्यापरिस्यागोऽग्रहते॥ यस्तु शिष्यानुग्रहयोगोऽम्भीतिशीलमेनसंन्यासधर्मेदृष्टितो यच्चान्य
व्यानपरोयतिरित्याद्विवचनं तत्संख्यातिलाभयज्ञानोद्यश्च यादि हेतुप्रवृत्ते विषयमित्यदेषः संपन्नत्वदिति पूर्वोत्तगुणैराढ्यतोच्यते॥ लब्धा
गमः स्वगुरुतः प्राप्तविद्योपदेशः॥ अनेन विशेषणेन गुरोः संप्रदायिकत्वमपि शिष्यणान्वेषणीयमिति सूच्यते॥ इहभोगाहि
अमुत्रासो परलोकिका तेष्वनासक्तः सक्तसाधनसोकारापनत्तयायतादिप्रवृत्तिशून्य इत्यर्थः॥ यतः सत्यकामनिसर्वकर्माणां साधनानि धनदारसं
ग्रहशिखायज्ञोपवीतादीनि येन सत्तथा॥ अतो भोगानासक्तत्वादिति विदित इत्यर्थः॥ ब्रह्मविन्महावाक्यार्थप्रत्यगात्मतत्त्वज्ञानवानि
त्यर्थः॥ तत्स्विं परीतेततयेवं नेस्याह॥ ब्रह्मणि स्थितः स्थिति॥ ब्रह्मणि स्थितिर्निमित्तिस्यापरोक्षब्रह्मैवाहमस्मी
ति स्फुरदनुभवेनावस्थानं॥ एवं विधो पिनयद्येच्छेष्यावानिस्याह॥ अभिन्नवृत्त इति॥ न भिन्नं नो वृत्ति
तं वृत्तमाचारो येन सत्तथा॥ शिष्टविगर्हितो न भवतीत्यर्थः॥ ९९२०१९२९२९९

शिष्ट गर्हितो भवति

महिलयतीरेणाद [illegible] नः [illegible] नुपलंभादित्यर्थः ॥ फेनस्य [illegible] शादेराभावे सति तस्यापि ततो जम [illegible] स्यतत्साह ॥ ८

उपक्र॰ ६ उत्कलेनतयोर्न्तीमस्त्याथोर्थशसोलिष्यादपितातत रा विम [illegible] तेषु प्रथमं जिग्याये तत्पत्तिन तदाह ॥ तेनामरूपेत्याविना ॥ तस्मादपहतपाप्मावाविलक्षण
रे [illegible] तस्मादेवं स्यशब्दे स्वक्तो रा [illegible] नमाकारे [illegible] ॥ ग्राच्च वा
काकारेणसरागमकं द्वे स्वमाया [illegible] रेशा [illegible] र्थ ॥ ननु कथं [illegible] मानानिष्पत्ति
रितिशंकां हृष्टं तेन ग्रत्याच्चष्टे ॥ तस्याकाश [illegible] मित्यादिना ॥ दृष्टांतं तथेव एक [illegible] तमनः परिणामित्वशंकां वारयति [illegible] लमित्यादिना ॥ सलि
लमिति ॥ यतो जसलिलमेव फेनं नापि ततो भिन्नं किंतु निर्वचनीयमित्यर्थः ॥ तथा च श्रुतिः ॥ वाचारंभणं विका [illegible] मधेयमिति ॥ सृष्टेति कर्म
ह ॥ एवं परमात्मेति ॥ निरूपिताया आकाशोत्पत्तिं निगमयति ॥ तेनामरूपे इति ॥ इदानीं ततो वायुरुत्पत्तिं प्रतिपादयति ॥ ततो वायुरित्यादिना ॥ स्प

तेनामरूपे व्याकृते सति व्याचिख्यासिते तस्मादेतस्मादात्मन आकाशनामा श्रुतौ संभूत ॥ तथा आकाशाख्यं भूतमनेन प्रकारेण पर
मात्मनः संभूतं प्रसन्नं वा दिवसलिलान्मलमिव फेनं न सलिलं न च सलिलात्यंतं भिन्नं फेनं सलिलव्यतिरेकेण दृष्टं नास्य
लिलं तु स्वच्छमन्यच्च फेनान्मलरूपात् एवं परमात्मा नामरूपाभ्यामन्यः फेनस्थानीयाभ्यां शुद्धः प्रसन्नस्तद्विलक्षण तेनामरू
पे बीजव्याकृते सती व्याचिख्यासिते फेनस्थानीयेन आकाशनामरूपात्मा श्रुतौ संभूत ॥ ततोपि स्थूलभावमापद्यमानेनामरूपे व्याचिख्य ८
माणे वायुभावं [illegible] मापद्यते ततोप्यग्निभावं अग्नेरभावं ततः पृथ्वीभावमित्येवं क्रमेण पूर्वपूर्वान्तरेत्तरानुप्रवेशेन पं
च महाभूतानि पृथिव्यंतानि समुत्पन्नानि ततः पंचभूतगुणविशिष्टायाः पृथिव्याः पृथिव्या अश्वपंचाशत्का व्रीहियवाद्या ओष
धयो जायंते ताभ्यो भक्षिताभ्यो लोहितं शुक्रं च स्त्रीपुंसशरीरसंबंधीसमुत्पन्नं तद्भयमृतुकाले प्रविद्याप्रयुक्तं बीजं निमथनो
द्भूतं मंत्रसंस्कृतं गर्भाशये निषिच्यते ततः स्वयोनिरसानुप्रवेशेन वर्धमानं गर्भसंभृतं नवमे दशमे वा मा [illegible] मातेतेजा तं लब्धा

काशात्मनावस्थिते नामरूपे तत्स्थूलं तेनामरूपात्मना व्याचिख्यासिते ततो व्याकाशादपि स्थूलभावमापद्यमाने ततो वायुभावमापद्यते तत्र तिर्य
जनानि स्थूलभावः स्पर्शगुणेनोपद्ययः यैनामरूपे आकाशमात्मतां प्राप्ते व्याचिख्यासिते वायुभा [illegible] पद्यते तेजाग्निकारस्य विकोरांत
रेणापादनं वा ॥ यतेः एवमुत्तरत्रापि द्रष्टव्यं ॥ तदेवं भूतोत्पत्तिमुक्त्वा तेभ्यः संघातस्य स्थूलस्योत्पत्तिमुको माह ॥ पृथिव्याश्चेति ॥ पंचा
त्मकाः तिपंचीकृतपंचभूतनिर्वर्तिताः इय [illegible] ऽयं स्त्रियो लोहितं पुंसः शुक्रं चेत्यर्थः ॥ कामप्रबोधवशो विलोडके मंथनस्तेन निर्म
थनोद्भूतमित्यर्थः ॥ एवं गर्भं धीहसरस्वती [illegible] नमंत्रैः संस्कृतमित्यर्थः ॥ एवं शरीरोत्पत्तिमुक्तो ह्यातत्त्वयोपरिरूपतत्स्वमिन्नजायः
न्वयसंस्कारं प्रवृत्तं प्रतिपादयति ॥ तत्रात्ममि [illegible] तेज [illegible] नामनाति [illegible] मनुकमिति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

[illegible] त्याहृत्यं प्रकृतिपतितां शरीरं न श्रुते: प्रामाण्यमस्ति सर्वविशेषणं च सांख्यादिप्रसक्तिप्रसंगव्याहृत्यर्थमिति च द्रष्टव्यं ॥ परमात्मा संसारि
[illegible] त्यादिविशेषणद्वयं श्रुति [illegible] साधारणं ॥ [illegible] सा वा मा च प [illegible] सेवास्यादि यन्न कार्यं सेवात्तु
[illegible] चार्थेलुप्तप्रकाश [illegible] यासे सा स्वप्रतिपाद्यं संसारित्व [illegible] यापाध: सम्यग्विवेचनं तत्स्वरूपमित्यर्थ: ॥ तस्य
[illegible] वेण सर्वमभि [illegible] सर्वविधानं ब्रह्म तेन नान्यत्वं तत्स्वात्मत्वं तत्प्रतिपाद्यमित्यर्थ: ॥ न्यायानुग्रहीतामि
[illegible] एवं वाक्योपदेशेन तत्त्वार्थं फलं लक्षणं प्रकृतिस्मृति व्याख्यानेन च प्रतिबोधितं शिष्यमात्मन: संशयविपर्ययापोहेनोपदिशन्
[illegible] प्रश्नेन चार्थं स्याच्चार्थं स्यमाह ॥ एवं श्रुतिस्मृतिभि श्रुति ॥ तथा च शिष्यप्रतिपादितं लक्षणं श्रुतिभिर्वति ॥ यस्मिन्नयं संसृज्ये
[illegible] न त्वं वेत्थ ब्रह्मणो समित्याया ॥ हे सौम्य प्रियदर्शन कस्त्वं विमात्मका तिशुल्मा [illegible] तिपश्यादिदोषप्रतिबंधवशं
भूयाद्ग्रहणेनैव त्यादितर: स आचार्यो ब्रूयादिति संबंध: ॥ स्वसाक्षात्कारो वंशोपदेशो हस्मदेन्वय: श्रमकं [illegible] त्यर्थ: अहं याहंनन्वकेति
परमात्मा संसारित्वप्रतिपादनपराभिस्तस्य संदेहेन नन्वयं ब्रह्मतियास्तत्पराभिश्च ॥ एवं श्रुतिस्मृतिभिश्च गृहीत परमात्मलक्षणं संसार
सागरं तितीर्षुं पृच्छेत् ॥ कस्त्वमसि सौम्येति ॥ यदि स ब्रूयात् ब्राह्मणपुत्रो देवदत्तोऽहं सन्यासी गृहस्थो वेदान्ती मुमुक्षुः परमहंसपरिव्रा
[illegible] जन्ममरणरूप [illegible] तितीर्षुरित्याचार्यो ब्रूयात् [illegible] यत्र [illegible] शरीरं [illegible] तन्मानं चापघातेन स्वं संसारसागरं तरितु
ते [illegible] भिन्नत्वात् [illegible] परेकूले भस्मीभूतेन प: पात्रं [illegible] ॥ यदि ब्रूयादन्योऽहं शरीरात् शरीरं तु जायते म्रियते वयोभिः [illegible] शवं व्याप्य
[illegible] स्यादिभिश्च विनश्यते व्याधिभिश्च प्रमुच्यते ॥ न [illegible] स्वकृतधर्माधर्मवशात्परानोऽस्मि वृद्धिय: पुन: पुन: शरीरविनाशो धर्म
धर्मवशात्पुन: शरीरान्तरं यास्यामि नीडादिवनाशपदी वनोडन्तरं [illegible] संसारे देवमनुष्यादिरिति [illegible] तेनैव सुखकर्मवशात्
पात्तं शरीरं त्यजन्नन्तवं नवं चान्यदुपाददानो जन्ममरणप्रबंधचक्रे घटीयन्त्रवत्स्वकर्मणा भ्राम्यमाण: ॥

[illegible] लोका ॥ प्रश्नेयमनादिदेहाभिमानप्रवृत्तिकृतानेकस्यापति नंत्या जयत्याचार्य: ॥ देवतत्स्यादिना ॥ [illegible] पतिभिरङ्गाद्यिमित्यर्थ: ॥ एवं स्थूलदेहा
भिमानस्याजितेन ततो विविक्तमात्मानं मन्यमान: सन्नसौ यदि शिष्योऽन्योऽहं शरीरादित्यादिना ब्रूयात् [illegible] तरेणान्वय: ॥ कथं शरीराद्न्य
त्वमवगतमित्यत आह ॥ शरीरं तु जायत इत्यादिना ॥ शरीरावस्थाद्रष्टृत्वात् द्रष्ट्यादि कारिणोऽहं द्रष्टा [illegible] ॥ कथं तर्हि देहस्यास्य नवदेहा
भिमान एव को व्यवहार इति [illegible] ॥ जन्मिन्नहमिति ॥ [illegible] प्रत्यनाहंकार एवं कश्चयो तन्नाहं देह
का [illegible] त्वं धर्माधर्मयोरिति [illegible] एवंनामादिमेरे [illegible] कालीतीति चेत्स्वं
[illegible] कर्मवा [illegible] तेरेतं कर्म [illegible] ॥ एव [illegible] : का [illegible]

भेददृष्टिं निरित्वा अभेददृष्टिं फलवत्तया प्रशंसंस्तस्या [illegible] अभ्यस्यतां दर्शयति ॥ अभेदप्रतिपत्तेरेवेति ॥ [illegible] स्योदरेष्णु [illegible] त्यव्यान्नमेव संप्रात्मेत्यादि
ना ॥ तत्रैवान्वयव्यतिरेकोपपत्तिपरश्रुत्यर्थमुरा [illegible] नुपपत्त्यर्थं दर्शयति ॥ अभेदचिन्तानादेरेति [illegible] संसारो [illegible] हेतुः [illegible] ति तस्मान्नयंतीति तदेव दु
मनर्थं दर्शयतीत्यर्थः ॥ मुमुक्षोपमात्म [illegible] येतत्या तानामभावापराधं एव पुन [illegible] काद्यि ॥ [illegible] राविधेदर्शी त्यि
यतीश्रुतिः ॥ परमात्माभेदेनात्मतत्वानमेवम [illegible] तिस्त्वयतीत्यभिप्रेत्याह ॥ तरह [illegible] नेति ॥ [illegible] तमोह ॥ अभेद
दर्शनात्महरुडित्याख्यि ॥ परहोवैषतस्मिन् [illegible] पंनात्मयनिनः [illegible] निलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विंदते [illegible] हे [illegible] सतस्मिन्नुदरमंतरं २
कुरुते अथतस्य भयं भवतीत्याद्याः श्रुतयोऽत्रानुसंधातव्या इत्याह ॥ तेषु प्रतिष्ठा वमिति ॥ यस्मादेवमभेददर्शीनं [illegible] यावज्जीवमप्युपा
भेदोऽवधारितो वासना वाधमिमानस्यात्मनिमित्यादृष्टिरेवं सिद्धमिति प्रकृतमुपसंहरति ॥ तस्मादिति ॥ [illegible] हारनमस्कारादिभिर्वि

अभेदप्रतिपत्तेरभ्यासो दर्शयंतिसहस्रशः ॥ सयश्चात्मा तत्त्वमसीति परमात्मभावं विधाय आचार्यवान्पुरुषो [illegible] तस्य तावदेव चि
रमिति मोक्षं दर्शयंत्यभेदचिन्तानादेवतस्य सत्यसंधस्य [illegible] हायमावृत्तसंसारामोभावं दर्शयति इदं तेन अभेददर्शिना
हसत्याभिसंधस्य संसारागमनं दर्शयति तत्सर्वस्यैव दाहादि इदं तेन ॥ तरह [illegible] भेददर्शिनात्संसारा भवतीत्यु
क्तातद्विपरीतेनभेददर्शिनेन संसारागमनं दर्शयत्यथ योऽन्यां देवतामुपास्तेऽन्योऽसावन्योऽहमस्मीति न स वेद यथा पशुरेवं स देवानाम्
३ वैवं वा विद्वानादिपुरुषो वानपाः संसारोपमोक्तुं विलक्षणं इति ॥ तस्मात् प्रतिषिद्धत्वाद्भेददर्शिनस्याभेदविषयत्वाच्च कर्मोपादा
नस्य कर्मसाधनत्वाच्च यज्ञोपवीतादेः ॥ कर्मसाधनोपादानस्य परमात्माभेदप्रतिपत्त्या प्रतिषेधः कृतो वेदितव्यः कर्माणि तत्सा
धनानां च यज्ञोपवीतादीनां परमात्माभेदप्रतिपत्तिविरुद्धत्वात् संसारिणो हि कर्माणि विधीयन्ते तत्साधनानि च यज्ञोपवीतादीनि
न परमात्मनोऽभेददर्शिनमात्रेण च ततोऽन्यत्व ॥

एवं श्रमकर्मभिश्राद्ध [illegible] सापि दृष्टिर्भेददर्शिना प्राप्ता [illegible] तेन सम्यग्दृष्टित्याह ॥ तस्मात्प्रतिषिद्धत्वादिति ॥ भेदविषयत्वाच्च कर्मोपादानस्येति विशा
कारकफलभेदप्रयुक्तमंतरेण कर्मणः स्वरूपासिद्धेरित्यर्थः ॥ यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजेत वा इति श्रुतेर्यज्ञो [illegible] कर्मसाधनं
वगमात्साध्यकर्माभावे तत्साधनपरिग्रहो निरर्थक इत्यभिप्रेत्याह ॥ कर्मसाधनत्वाच्च यज्ञोपवीतादेरिति ॥ कर्मसाधनस्य [illegible] दानं कर्मसाधनोपा सा
दानं तस्येति विग्रहः ॥ परमात्माभेदप्रतिपत्तिमात्रेण कर्म तत्साधनप्रतिषेधः [illegible] प्रतिपत्ति [illegible] त्याह ॥ कर्माणीति ॥
च सोऽहं [illegible] निर्मनुष्ये [illegible] याथागाद्यर्थः ॥ [illegible] कार्यमभ [illegible] नं कर्म [illegible] स्यादिति ने
त्याह ॥ [illegible] प्रतिषेधः ॥ [illegible] कथं तस्य
कर्म [illegible] रमात्मने [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥

उपस
८

यद्युक्तं ब्रह्मात्मैकत्वप्रतिपत्त्य [illegible] प्रतिषेधः कृतस्तत्प्रतिपत्तिरेव मुमुक्षोः [illegible] यत्ति [illegible] कर्माणीत्यादिना ॥ परमात्म
न श्रुतिचकार [illegible] नोऽनेव प्रतिपत्तिरस्य इति [illegible] ॥ एवमादिभिः स्थितं ब्रह्मात्मैकत्वादिवाक्यै [illegible] नेह नानास्ति वेदवीवेति संबंध
विसंवादित्वमात्मैकत्वविषये सत्यमन्यत्र तथाचस्वाध्यायेक पत्ते [illegible] सिद्धमेवेत्यर्थः ॥ [illegible] प्रतिपत्तिनिदर्शनं ॥ कस्यः समस्तु
मित्यादिभिर्वा वेदितिशेषः ॥ ब्राह्मणस्य ब्रह्मविदः समुमुक्षो ब्राह्मणः स ब्राह्मणः स तेश्चेतीत्यर्थः ॥ उ. कृत्वा कामानां क्रमेणेत्यर्थमाह ॥
कर्मसंबंधस्यादिना ॥ यदि कर्मादीनि निःपरित्याज्यानि विहितानि तर्हि एवमुक्तं सर्वैस्तामप्यपास्येति संबंधः ॥ [illegible] नेतु अन्तिस्ततमर्थमतो ब्र
ह्मात्मतानवगच्छतां कर्मादीनि परित्याज्यानीत्याह ॥ तस्मादिति ॥ तस्यैवमाजगमावबोधेन निवृत्तिर्ब्रह्मात्मैकत्वमुमुक्षोरपि व्यवस्थापयितुमुक्त

यदि कर्माणि कर्तव्यानि न निवर्तयितव्यानि कर्मसाधनसंबंधिनः कर्मनिमित्तजात्याश्रमादिसंबंधित्वे परमात्मनोऽभ्युपगमे वामभेद
प्रतिपत्तिर्न वक्तव्यं स आत्मा तत्त्वमसीत्येवमादिभिर्निश्चितत्वाद्वेदवेद्ये प्रतिपत्तिनिरोधं च नाम्यपास्य एवनित्यो महिमा ब्राह्म
णस्यानन्वागतं पुण्येनानन्वागतं पापेनात्रस्तेनोऽस्तेन इत्यादिना कर्मसंबंधस्य सर्वकर्मनिमित्तवर्णादिसंबंधतां नाम्यपास्यके
मीति च तत्साधनानि च यज्ञोपवीतादीनि यथा परित्याज्यानि विहितानि ॥ तस्मात्तत्साधनं कर्मपरित्यज्यं मुमुक्षुणा परमात्मभेद
दर्शनविरोधात्साम्रा च परमेव प्रतिपत्तव्यं याश्च सुत्ताः ॥ य परिव्राजकानां व्यवहारमानदृष्ट्या परमात्मना वा व्यवहारमानोत्ववे
स्नाशनायादिनिमित्तं च प्रत्यक्षं दुःखमनुभवन्नात्मा पहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोको विजिघत्सोऽपिपासः सर्वसंसा
रधर्मविवर्जितः श्रूयते श्रुतिस्मृतिषु कथं तत्तत्त्वेन च संसारधर्मसंयुक्तः परमात्मानमात्मत्वेनमोक्षं च संसारिणपरमा
त्मत्वेनापि नामिव श्रीतत्त्वेन प्रतिपद्येत ॥ संसारिणश्च कस्मात्तेमुमुक्षुत्वे परमात्मनः श्रेयः साधनेऽपि प्रवृत्तो मुमुक्षुत्वेन श्रेयः साधनानि
कर्माणि तत्साधनान्यपि यज्ञोपवीतादीनि कथं परित्यजेयमिति ॥ तत्प्रतिश्रुत्यापि परमात्मना वा व्यवहारमानेनापि परमानेवादेहेत्वम
सावेदनोपलंभ्यतेममेति तत्सत्यमस्माद्व्यवहारमानेनापि परमानं रज्जुत उपलभ्यमुत्पन्न समेमातो ॥ ॥ ३ ॥ ॥

रोगेषु ॥ तत्रात्ते प्राणिनो जीवपरमात्मनोर्वस्तुतोऽभिन्नो विरुद्धधर्मसंसर्गेऽसौ वस्तुतो सम[illegible] स्यात्तन्नानात्वमप्यस्त्येवेति इत्यादि ॥ सप
दीत्यादिना ॥ एवं विरुद्धधर्मवत्त्वे हेतुमुपपादयन्नुमानमाह ॥ कथं तर्हि सत्यं तत्त्वमसि एवं सत्ति भेदस्य तात्त्विकत्वे कर्मतत्साधनपरित्यागे
न कस्य संन्यासस्य नास्त्यवसरस्त्याह ॥ संसारित्वेति ॥ तत्रानुमानेन तावद्भेदसिद्धिर्दृष्टान्तमुपक्रमते ॥ तत्प्रतिश्रुत्यादि इत्यादिना ॥ जी
वपरमात्मनावित्ति किन्तु पाधिभेदेन भिन्नौ एवं वस्तुस्वरूपाप्रतिपत्तिनिमित्तं पूर्वतो किं वा चैतन्यमात्राकारा ॥ आद्यो बाधप्रतिभिन्ना ॥ आ
काशमुदकं रूपाधिकमयमेवास्ताद्वा स्तवताद्भेदस्माद्तत्साधनेषु सिद्धसाधनतामित्यभिप्रेत्य द्वितीये सिद्धिमुखोनामुपपादयति ॥ तत्सत्कम
इत्यादिना ॥ हेतावव्यवहारमानेऽपि परमात्मा [illegible] सम [illegible] समानाधिकरणेऽवश्यमेव हतास्तिषवेदनेति योजना ॥

पञ्चे

उप.स. श्रयमित्रपञ्चकमित्याद्य॥ देहेन्द्रियमनोवृत्तिमावेवाहं छिन्नोऽस्मीति चदेहभिन्नमात्मानं मन्यमानः संतप्यते जनस्तन्निमित्तकवेदनात्तत्सं
२ स्कारसन्ततिवेदांश्च देहाभिन्नेवात्मन्युपलभते न देहाभिमानहीना वस्थायां देहधर्मोपलभ्यमानतानुपलब्धिः कर्मेदं मनोपलम्भाश्रयत्वेन
धान्तस्यैव वेदनादिन्द्रियसंहतस्य साक्षिणः आत्मनः इति नित्यशुद्धत्वात्तस्य निःसंगत्वे सिद्धे ते धर्मक्षमन्मतिमाह ॥ तथा चोक्तं स्मेति ॥ रूपं नीलपीता
दि विषयस्तस्य संस्कारः सूक्ष्मावस्थाः तदनुभवसंस्कारो वा स्मृतिहेतुः स सम्प्रसंस्कारः तेन समहेतुस्यः समानः आधिक्रियधियोराश्रयो ययो रागद्वेषयोस्तौ
रूपसंस्कारतुल्याधीशाश्रयं चात्मस्तद्वैति रूपसंस्कारतुल्याधिमित्यर्थः ॥ किमाश्रयत्वमेषामित्यत आह ॥ रूपसते धीश्रयमीति ॥ रूपसते चयमेत
दिति शेषः ॥ संकल्पविचिकित्सादिरूपपुलक्षणमेतत् ॥ यदस्माद्रूपादिसंस्कारस्तत्तुल्यरागादिसर्वं धीसंश्रितमेवोपलभ्यते नैतस्मादिसंश्रितं तस्मा त
त्सा कृतात्मात्मास्त्राणुकोपाणोद्घ्राधितोमयाश्रसंसारहितत्वेत्यर्थः ॥ युक्त्यासंगत्वं चोपपादितं वेदनाशितोमनात्मधर्मत्वं पुनःश्रुत्यनुवर्तकंश्रुत्या प्र
तिपादयंस्तत्राश्रयविशेषं निर्दिशति ॥ किमाश्रयास्त्यादिना ॥ स्याद्भुक्ते तेतस्वधीमनएवेत्यवधारणेनमनोऽनुभाश्रांतः करणमेककर्त्तृत्ववर्के
तथा चोक्तं ॥ रूपसंस्कारतुल्याधीरागद्वेषौ भयं च यत् ॥ गृह्यते धीश्रयं तस्मात्ज्ञाताशुद्धोऽभयः सदा ॥ किमाश्रया पुनस्तद्रूपादिसंस्कारा
दयस्तदुच्यते ॥ यत्र कामादयः ॥ क्व पुनस्ते कामादयः ॥ कामः संकल्पो विचिकित्सा श्रद्धेत्युक्त्वा वेवं ॥ तैरेव रूपादिसंस्कारादयोऽपि कुबेरः
श्मिन्हृदि बुद्धौ प्रतिष्ठिता नैव तु इत्यस्तदु श्रुतेः ॥ कामा ये स्य हृदि श्रिताः ॥ तीर्णो हि तदा सर्वाञ्छोकान्हृदयस्येत्यादिश्रुति
शतेभ्योऽविकार्योयमुच्यते ॥ अनादित्वान्निर्गुणत्वादित्यादिः ॥ रसाद्धर्मादिचत्ते त्रयस्येव विषयस्य धर्मो नात्मनः इति स्मृतिभ्यश्च
कर्मत्वेवासुद्धिनात्मत्यपेत्यतो रूपादिसंस्कारादिसंबंधाभावान्नपरस्मात्मनोऽविनतत्वमिति ॥ प्रत्यक्षादिविरोधा
भावापुक्तं परस्वात्माहमितिप्रतिपत्तुं ॥
मारयोनात्मनीत्यवधारितमित्यर्थः ॥ कामादेर्बुद्ध्याश्रयत्वेपि कथं रूपादिसंस्कारस्य मनाश्रयत्वसिद्धिरित्याशंक्य स्मारेणापि बुद्ध्याश्रयत्वे श्रुति
माह ॥ तत्रैवेत्यादिना ॥ कामादेस्तेन स्वरूपेण निर्देशं वा कामान्तरं पठति ॥ कामा येस्येति ॥ तीर्णोहि तदा सर्वाञ्छोकान्हृदयस्येत्युक्तेः ॥ सतिरागनामेवतेषां
हृद्याश्रयत्वं गम्यते तत्साक्षोकनिमित्तरूपादिसंस्कारस्यापि बुद्ध्याश्रयत्वमुक्तमेवमन्यथा सर्वविशेषणानुपपत्तिरित्यर्थः ॥ इदानीमा
त्मनो वेदनाकामद्वेषाद्यसंस्पर्शत्वे श्रुतिस्मृती पठति ॥ असंगो हीत्यादिना ॥ अथ तिष्ठंसदतिदोरसंसर्गविशेषणत्वादतिच्छंदार्थकामोऽति
गनकामममत्वस्य कामादिदोषमेतत्वात्मत्वस्येत्यर्थः ॥ निर्गुणत्वादित्यादिस्मृतिमप्यस्तीति संबंधः ॥ दानीसिंहवलोकितेन कामादेरनात्मधर्मत्वे
श्रुत्युक्तेरुपपत्तिमाह ॥ एतद्वेषादिवेत्ति ॥ तदोषः रसगंधः ॥ वेदसंघातश्चेतनाधिष्ठितो नतु ते नैव समाहेन सविकारमुत्पन्नमित्यादिस्मृतिमप्यश्चैतद्
दिद्धेत्रयस्यैव धर्मो नात्मनः इति योजना ॥ वेदवस्यानात्मत्वं योतयितुं देवस्येति विशेषणं ॥ श्रुतिस्मृतिसिद्धमर्थमुपसंहरति ॥ कर्मत्वेवासुद्धि
नात्मत्येतिदिति सिद्धमिति शेषः ॥ प्रकृतमुपसंहरत्यतो हृष्यादीनि ॥ रूपादिसंस्कारादि शुद्धिसंबंधाभावादेव प्रत्यक्षादिविरोधाभावान्न प
रस्मात्मनो विलक्षणत्वमिति परस्वात्माहमिति प्रतिपत्तुं युक्तमिति योजना ॥
२

वार्त्तं

शरीरस्यैव तदुपलब्धृत्वशंकां वारयितुं तद्विशिनष्टि ॥ कर्मणीति ॥ कर्मणि तत्साधये तदुपलब्धृ तदुपलम्भमानमिति ॥ उक्तमर्थं लोकप्रसिद्ध्या द्रढयति ॥ यत्रेति ॥ तत्रैव
नुभवमपि ब्रह्मसर्वकमभिनयति ॥ कथमित्यादि ॥ पुनस्तदेव व्यतिरेकमुखेनोपपादयति ॥ यद्युपलब्धृ [illegible] ति ॥ उपरिष्टाद्वक्ष्यमाणस्यैव लक्षणस्य [illegible] यद्युप
८ लब्धरि वेदनास्यात्तदा [illegible] श्रयदेहादेश्च वेदनास्यात् [illegible] मित्तशरीरादिर्न वेदनाश्रयत्वेनोपलब्धृत्वमुपदिष्टं [illegible] कोऽनेवमुपदिष्टमनुपलम्भमने [illegible] शरीरादि
समानाश्रयैव वेदनेति शेषः ॥ तत्रैव युक्तं तत्रमा [illegible] ति ॥ यथा च [illegible] तथात्मनि [illegible] वेदनात्मनाम [illegible] एकमेकत्वे
विरोधादित्यर्थः ॥ आत्मनो वेदनाश्रयत्वनिराकरणमुपसंहरति ॥ तस्मादिति ॥ ननु वेदनानाम [illegible] तस्य चेतन [illegible] दुःखादिधर्माणां
श्रयत्वनियमात्तस्य [illegible] नोपपाद्यमानं वेदनाश्रयत्वं शरीरमपश्चेतनं [illegible] नाश्रये वेदनास्तु [illegible] पि न [illegible] मित्यत आह ॥
भावस्य त्वात्येति ॥ भावस्यत्वं कार्यत्वं ॥ वेदनासाश्रयाकार्यत्वात्तंडुलपाकादिवदित्यर्थः ॥ हेतोरप्रयोजकत्वं [illegible] बाधकमाह ॥ वेदनासमा
नाश्रयेति ॥ वेदनायामाश्रयत्वे तन्नाशे संस्काराभावात्कालांतरे स्मरणं न स्यादित्यर्थः ॥ यदाहेत्यादि [illegible] ॥ वेदनासमानाश्रय एव तत्सं

कर्मणि शरीरे दाहच्छेदवेदनायाउपलब्धृतदुपलम्भमानत्वाद्दाहादिसमानाश्रयैव ॥ [illegible] दाहच्छेदादिवेदनादिवत्तत्रैव व्यपदिश्यते ॥
[illegible] वेदनालोको न दाहादुपलब्धरीति ॥ कथं तर्हि वेदनेति [illegible] वेदनानोपलब्धरीति यत्र दाहादिस्तत्रैव व्यपदिश्य
ति न तु व्यपदिश्यस्युपलब्धरीति ॥ यद्युपलब्धरि वेदनास्याद्वेदनानिमित्तदाहच्छेदादि वेदनाश्रयत्वेनोपदिश्येत दाहाद्याश्रयवत्त
यं च नोपलभ्येत चक्षुर्गतत्वस्य वत्तस्माद्दाहच्छेदादिसमानाश्रयत्वेनोपलभ्यमानत्वाद्दाहादिवत्तन्निमित्तैव वेदना ॥ भावस्यत्वा
च्चेत्साश्रया तंडुलपाकवद्वेदनासमानाश्रय एव तत्संस्कारः [illegible] तिसमानकाल एवोपलभ्यमानत्वाद्वेदनाविषयत्वान्नि
मित्तश्च देशोपि संस्कारसमानाश्रय एव

स्कारइति ॥ वेदनायाः प्रकार्यत्वे तत्संस्कारस्य स्यात्संभवात्कालांतरेपोस्मे वेदनास्मृतिः स्यादिति व्यवहारो न स्यादित्यभिप्रायः ॥ अथवा साश्रया
यदि वेदना तदात्माश्रयैवस्यात्तस्यैव तत्संस्कारस्य स्याद्दृष्टपलभ्यादित्याशंक्याह ॥ वेदनासमानाश्रय एव तत्संस्कारइति ॥ यत्र स्या वेदनोप
लभ्यते तत्रस्या एव तज्जन्यः संस्कारादिर्वेदनात्तत्सं [illegible] नामेकाश्रयत्वनियमाद्वेदनायाश्चोपलब्धि [illegible] बाधपरस्तान्तोपनया
दात्मनि तत्संस्कारादिरित्यर्थः ॥ तदेवानुमानेन साधयति ॥ स्मृतिसमानकाल एवेति ॥ स्मृतेर्थः कालो [illegible] स्यात्तत्रैवोपलभ्यमा
नत्वात्सुखादिवनुपल [illegible] मानत्वाद्वेदनाविषयो समानाद्विषय: [illegible] एवतत्संस्कारस्य [illegible] र्थः ॥ [illegible] प्रयोगः ॥ वेदनादि
नात्मा [illegible] नलोकानुवि [illegible] दात्मा [illegible] त्रीत्याह ॥ तन्निमित्तश्चे
ति ॥ तस्या वेदनायाः यन्निमित्तं दा [illegible] पि संस्कारसमानाश्रय एव ॥ ॥ [illegible] ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥

आत्माभेदेनैव ब्रह्मप्रतिपत्त्यभिसंधेर्थश्रुतिवाक्यान्युदाहरति ॥ आत्मानमेवेत्यादिना ॥ आत्मानं प्रत्यंचमेवाहं ब्रह्मास्मीत्यवेदवगतवत्तद्
ब्रह्मेत्यर्थः ॥ एकधैवैकस्वरूपेणैव न तु विषयत्वेन भेदेन वानुद्रष्टव्यम् ॥ न्यायेपि देश्यानंतरमनुसंधेयमेतदप्रमेयं ध्रुवमिति वाक्यशेषः ॥ सद्
बोधस्तादित्यादिना ॥ समानं परमो साम्यं सर्वोपाधिरहितमनुपरूप्यतत्त्यत्तादस्यापि शंकानिवृत्तये ऽहंकारत्वमुपदिश्य पुनरप्युपरागकृतपरिच्छे
दादिनिवृत्तये तत्साक्षिप्रत्यग्रूपोकरसतां तस्यैव निश्चितिच्छा देश्यश्रुतीत्याह ॥ अहमेवाधस्तादिति ॥ आत्मादिसाधनसंपन्नः सन्सर्वमात्मा
नं पश्येदिति निर्दिष्टेर्थे हेतुभूते वचनांतरमाह ॥ यत्र त्वस्य सर्वमात्मैवेति ॥ अमृतत्वेन कं पश्येदित्यादिर्वाक्यशेषः ॥ इदं सर्वं यदयमात्मेत्या
दिना तदात्मव्यतिरिक्तं सर्वमयमात्मानात्मनोन्यद्वस्तु नास्तीत्यर्थः ॥ स एष नेति नेत्यादिः केनोपनिषद्गतवाक्यं ॥ स एष प्रत्यगात्मा अकलः अकला
रहितः = शरवान्ययाप्राणाद्युपाधिविमुक्तो ऽमृतो ऽमृतं ब्रह्मैवेति तस्यार्थः ॥ तदेतद्ब्रह्मापूर्वमनपरमनंतरमबाह्यमयमात्मा ब्रह्मेति वाक्यमेवेह
दारण्यकमुदाहरति ॥ अनंतरमबाह्यमिति ॥ मुंडकवाक्यं च तत्समानार्थमाह ॥ अबाह्येति ॥ अमूर्तः पुरुषः स बाह्याभ्यंतरः सर्वस्य सबा
आत्मानमेवावेदकधैवानुद्रष्टव्यमहमेवाधस्तादात्मैवाधस्तात्सर्वमात्मानं पश्येद्यत्र त्वस्य सर्वमात्मैवेदं सर्वं यदयमात्मा स
एवैषो ऽनंतरमबाह्यं सबाह्याभ्यंतरो ह्यजः ब्रह्मैवेदं ॥ एतमात्मानं प्राणयन्प्रज्ञानघननामधेयानि सर्वाणि नामानि ब्रह्मणः
एतस्मात्तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदेको देवः सर्वभूतेषु गूढः सर्वव्यापी सर्वभूतांतरात्मा ॥ अशरीरं शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितं
६ यतेवाविपश्चित्स्वप्नांतं जागरितांतं समं आत्मेति विद्यात् ॥ यस्तु सर्वाणि भूतानि तदेजति तन्नैजति ॥ ॥ ६ ॥
बाह्याभ्यंतरः स्वेन रूपेण वर्तते नान्यो ऽजो जन्मादिविक्रियारहित इत्यर्थः ॥ ब्रह्मैवेदममृतं पुरस्तादित्यादिवाक्योदाहरणमित्याह ॥ ब्रह्मैवेदमेवेति ॥
ज्ञानार्थे: इदं सर्वं ब्रह्मैवेत्यर्थः ॥ एवं ब्रह्मात्मैक्यतत्त्वप्रतिपादकानि वाक्यान्युदाहृत्य ब्रह्मण एव जीवात्मना कार्यप्रवेशवादि वाक्यानि च जीवस्य ब्र
ह्माभेदप्रतिपत्त्यर्थमुदाहरति ॥ एतमात्मानमित्यादिना ॥ स एतमेव सीमानं विदार्यैतया द्वारा प्रापद्यतेति शिरः कपालयोः संधिगतछिद्रेण
देहप्रवेशं सृष्ट्वेत्यस्य ... वाक्यमित्यर्थः ॥ तत्र प्रविष्टस्य स्वरूपनिर्धारणपरं वाक्यं येन वा पश्यतीत्यादि प्रज्ञानस्य ना
मधेयानि भवंतीत्यंतं प्रज्ञानमात्रं तत्स्वरूपं प्रज्ञानं ब्रह्मेति तस्य ब्रह्मात्मकत्वं च तत्रोक्तमित्यभिप्रेत्याह ॥ प्रज्ञानस्य नामधेयानीति ॥ सृष्ट्वे
दं स्रष्टा कार्ये जीवरूपेण प्रवेशस्ये तदेव तैत्तिरीयवाक्येन दर्शयति ॥ सर्वाणि नामानीत्यादिना ॥ परमात्मैव सर्वभूतान्तर्भूतो ऽतो ऽस्यैव
शक्तेः ताः श्रुतीः पमंत्रमुदाहरति एको देव इति ॥ शरीरादिसंघात ... मानस्याप्यात्मनः तद्धर्मसंसर्गाभावेन ब्रह्मात्मतेत्येके का
ठकवाक्यमुदाहरति ॥ अशरीरं शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितमिति च ॥ अवस्थात्रयसाक्षितया आत्मनो वस्त्वावस्थाधर्मास्पृष्टत्वेन ब्रह्मत्व
प्रतिपत्तौ काठकवाक्यमाह ॥ स्वप्नांतं जागरितांतं चेति ... न दृश्य ... न तत्साधनमतः सर्वं जगद्ब्र

यस्मिन्नाण्डाविशते प्रलीनं सर्वमस्मिन्निति [illegible] ...तानि भूतान्यात्मन्येवानुपश्यति। वि[illegible] ...येवानुपश्यति
तदेजति तन्नैजति तद्दूरे तद्वन्तिके इत्यादिमन्त्रं पठति। तदन्तरस्य सर्वस्य तदु सर्वस्यास्य बाह्यतः। इत्यर्थः॥ कितो यः परो पापिनि वे [illegible] ...स्तु निर्विकारः शुद्ध
आत्मेति दर्शयितुमित्यर्थः॥ येन सर्वं परं पश्यति विश्वा भुवनानि विश्वं नीडमिति मन्त्रं तैत्तिरीया आमनन्ति॥ तदर्थः॥ यत्र यस्मिन्सर्वमिदं सर्वं
पारतं परोक्षतिमन्त्रनिर्दिष्टवस्तुनि विश्वं समस्तं एकनीडं भवति एकं यत्र तत्तेदेव विश्वा भुवनानि सर्वाणि भुवनानि तत्र प्रपञ्चं सर्वस्मात्सर्वं
यज्ञश्च त्वाश्चार्य प्रसादात्सु भवनं विधाता नीवेनोभवति विन्नते॥ कान्तिकर्मणो वर्जनतेऽवीसंभजनीयो यस्य धातोरिदं रूपम्॥ कान्तिमान्संभजनीयो
भवती भूरेवं भवतीति॥ पुनरपि विदुषः सर्वात्मत्वे मन्त्रद्वयं पठति॥ तदेवाग्निस्तदादित्य इत्यादि एकः॥ अहं मनुरभवं सूर्यश्चेति वामदेववाक्यम्
योपश्लेति॥ अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां एकः सन्बहुधा विचचार इति तैत्तिरीयश्रुतिरेकस्यैवान्तर्यामिणो बहुधा विचरणं संसारव्यवहारं वदन्
तीजीवपरयोर्भेदं सूचयतीत्यर्थः॥ तत्रैव सोपक्रमं पञ्चदशपद्यवाक्यं पठति॥ स देवेति॥ श्रुत्युक्तं योजयति यथाह॥ स इति भवेति॥ सर्वे प्राणिनो गुहाश्रा

येनस्तत्पश्यन्नदेवाग्निरहं मनुरभवं सूर्यश्चान्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां॥ सदेव सोम्येदमग्र आसीत्तत्त्वमसीत्यादिश्रुतिभ्यः
श्रुतिभ्यश्च॥ एकः प्राणिनः गुहाशयस्यात्मैव देवता सर्व वृक्षादिषु समं सर्वेषु विद्याविनयसंपन्ने। अविदुषि विषयेषु वासुदेवः
सर्वमित्यादिभ्यः॥ एक एवात्मा परं ब्रह्म सर्वसंसारविनिर्मुक्तस्त्वमिति सिद्धं॥ स यदि न यायं भगवन्तं ततो वाह्यः सबाह्याभ्यन्त
रोह्यजः कृत्स्नः प्रज्ञानघन एव सैन्धवघनवदात्मा सर्वमस्तीति भेदवर्जितः तथा काशवदेकरसः किमिदं दृश्यते श्रूयते वा साध्यं साध
नं साधकश्चेति॥ श्रुतिस्मृतिलोकप्रसिद्धं वादिशास्त्रविप्रतिविषयमित्याचार्यो प्राह शिष्याः तमत्त यदिदं दृश्यते वा श्रूयते वा पर
मार्थतत्त्वैक एवात्मा अविद्याहेतोरनेकवस्त्ववभासते निमित्तद्वैतानेकत्वं दृश्यते॥ यदि वा अन्यदिवस्याद्यत्र हि द्वैतमिव भवति तदि
तरइतरं पश्यति॥ मृत्योः स मृत्युमाप्नोति॥

यद्येवात्मनः पुरुषान्तरशरीरादिप्रवृत्ति शरीरमात्मभेद इत्यर्थः॥ उदाहृतश्रुतिसूत्रस्यार्थं सकलप्रकरणार्थं प्रपञ्चयति॥ एक एवेति॥ तदेवं श्रुतिस्मृ
तिन्यायसिद्धब्रह्मात्मैकत्वे भिहिते लौकिकवैदिकव्यवहारविरोधं शङ्कते स यदीति॥ यद्यपि देशकोशालादिः ...एवमालोकिकं दृश्यते साध्यसाध
नं च प्रतिग्रहसेवाविजयपूजादि॥ तत्साधकश्च लद्धर्थि वर्गो ब्राह्मणादिर्दृश्यते॥ तथा यागादिसाधनं स्वर्गादिः ... मश्च साधकस्ति पारलौ
किकमपि ज्ञेयं श्रूयते स्वर्गकामो यजेतेत्येवं आदीत्यर्थः॥ कुत्र दृश्यते वेत्याकांक्षायामाह॥ श्रुतिस्मृतिलोक... इति॥ लोकः इति व्यवहर्तृज
न उच्यते॥ देहात्मप्रसिद्धं वदन्नोवा प्रसिद्धत्वं च त्वं शंकायामाह॥ वादीशास्त्रेति॥ वादिशास्त्रं विप्रतिपत्तीनां विवादो विषयत्वं यमिन्नत्रित्रितिरयत्तर्थं
तेः॥ व्यवहारस्याविद्याविषयत्वात्तेन पारमार्थिकं ब्रह्मात्मैकत्वं विहन्यतत्वमिति समाधत्ते॥ आचार्यो इत्यादिना॥ यथोक्तस्यार्थ॥ उक्तेर्थे श्रुति
समाहरति॥ यत्र वा अन्यदिवेत्यादिना॥ द्वैतवादोऽन्यदर्शनस्याभासत्वं द्योतयन्ति॥ सामान्यावस्थाद्दृष्टान्तः॥ शब्देन यद्यपि विद्यावस्थायां द्वैतमावपिहेत
मिवदृष्टदृश्यदर्शनं भेदमवान्नं तत्र तदन्ततरोऽन्यत्रादर्शनं तेन अन्याहतं परमार्थतं विषयामितरेणान्यत्र सुषाकारणेनेत्यर्थः॥ त्वं पश्यतीवेत्यर्थः॥ ॐ॥

यत्कामे देशे नोपलभ्यं तत्स्यं परिच्छिन्नं यत्र परिच्छिन्नं तन्मर्त्यं विनाशि यच्च विनाशि तन्नासत् नासतो विद्यते भावो इति वचनादित्यर्थः॥ ननु यस्या विद्याम
नत्वेश्रुतीमध्यस्य वस्तुनस्तस्मादपस्य परमार्थत्वे श्रुतीरूपस्य स्यादिति॥ इह कामे स्याद्विना ननु साध्यसाधनमेदश्चेद्विद्याविषयस्तर्हि मिथ्यार्थगो
मा चरत्वात्कर्मकांडप्रामाण्यं स्यादिति विधिः शंकते॥ यद्येवमिति॥ न केवलं कर्मकांडाप्रामाण्यापत्तिः किं तु मिथ्यात्वे पि ज्ञानकांडे पि यस्मादित्यादिवाक्यानां
निर्विषयत्वादप्रामाण्यं हानिप्रसंगश्चेत्यभिप्रेत्याह॥ उत्पत्तिः प्रलयश्चेति॥ अस्याभिप्रायमुच्यतस्त्येनन्यपदगः तत्र वेदांतवाक्यजनितज्ञानात्म किं वा
नास्ति कर्मकांडाप्रामाण्यापत्तिः शंकते॥ तत्र ईक्षवेत्ति विकल्प्याद्यं प्रत्याह॥ अत्रोच्यते अविद्यावत उपपन्नेति॥ अयं भावः शास्त्रस्य अर्थवदिति न्यायात्कर्म भवा
साधनफलभेदव्यवहारस्य शास्त्रेण ज्ञानां अस्माकं नामपि प्रसिद्धं तत्र वेदस्यातात्पर्यादिपत्या प्रसिद्धं भेदमादाय मुमुक्षुः पुरुष एव साधनमविद्यातं बोधय
तः शास्त्रस्य प्रामाण्यं शंकेत्यभिप्रेत्य अंगीकृत्य हितमर्थं विज्ञानंति॥ शारीरादिभेदस्येत्यादिना॥ साधनैर्वेष्टप्राप्तिं चानिष्टपरिहारं चेच्छत इष्टानिष्ट
6 प्राप्तिपरिहारोपायविवेकमजानतः अप्रेत्तद्विषयमत्तानां निवर्त्तयितुं शास्त्रमित्यन्वयः॥ साधनैर्वेष्टप्राप्तिपरिहारयोरंत्यायं निमित्तविशेषेत्तरेण ग्रनिष्ठ
तेन

अथ यत्रान्यत्पश्यत्यन्यच्छृणोत्यन्यद्विजानाति तदल्पं मर्त्यमिति वाचारंभणं विकारो नामधेयमन्यदन्यत्रान्यो सावन्यो हमिति
भेददर्शननिंदोपपत्तेरविद्याकृतं द्वैतं॥ एकमेवाद्वितीयं यत्र त्वस्य को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यत इति॥ यद्येवं
भगवन् किमर्थं श्रुत्या साध्यसाधनादिभेद उच्यते॥ उत्पत्तिः प्रलयश्चेत्यत्रोच्यते अविद्यावत उपपत्तेः॥ शारीरादिभेदस्ये
ष्टानिष्टयोगिनमात्मानं मन्यमानस्य साधनैरेवेष्टानिष्टप्राप्तिपरिहारोपायविवेकमजानतः इष्टप्राप्तिं चानिष्टपरिहारं चेच्छ
तः॥ शास्त्रेत्तद्विषयमत्तानं निवर्त्तयितुं शास्त्रेण साध्यसाधनादिभेदं विधत्ते न निरस्तसमस्तः संसारो हि भवतीति॥ ॥ ३॥ ॥

शारीरेति योत्तपन्नाहां शारीरादिभेदस्य शरीरेंद्रियादिसंघातविशेषस्य संबंधिनीये इष्टानिष्टे तद्युक्तमात्मानं मन्यमानस्येति योजना॥ अयं भावः॥ अ
नाद्यविद्याकृतनिजस्वभावस्य शरीरेंद्रियमनोबुद्ध्याद्यात्मभावस्य परिच्छिन्नमात्मानं मन्यमानस्य स्वातिरिक्तविषयसंबंधाधीनमेव
पुरुषार्थमिच्छतस्तत्प्राप्तौ पर्येषमाणस्य साध्यसाधनापुरुषार्थमात्मतत्त्वं बोद्धुमसमर्थत्वात् अयमत इष्टमभिलषितस्वर्गादिहेतुयागादिसाधनं मानांतरा
दविज्ञातं बोधयच्छास्त्रं तं विधिनिषेधयोर्थवत्स्यापयति॥ ततो विहितानुष्ठानान्निषिद्धपरिवर्जनाच्चाहरहः क्षीयमाणात्मशुद्धेरनुपचीयमानप
मिवकाम रमेश्वरालिलिप्सया फलं मध्यति त्यागपुत्रिः स्वर्गसंसारेवेति काम्यकर्मपरित्यागेनावश्यकर्मैव कर्मेश्वराराधनत्वमनुतिष्ठतो नित्तरां शुद्धांतः कर
फल ५ णस्य सर्वमवृत्तत्तत्प्रतिपत्तियोग्योपनिषत्पनीजातुदस्यामतत्त्वज्ञानमत्रातं परमपुरुषार्थसाधनमुत्पाद्य स्वयमेवाग्राणालि... पवेबोधजेन
ज्ञानेन पुंसो निवर्त्तयितुं शास्त्रं प्रवृत्तमिति तत्त्वं अप्रेत्यमित्य शास्त्रेणोक्तमिति॥ ननु किमित्येवं तात्पर्यं वर्ण्यते प्रतीयमानसाध्यसाधनभेदव्यवहारस्या
पि शास्त्रशक्तिज्ञानात्तदेव कर्त्तात्विन... स्यात्... यप... वाक्यभेदापत्तेर्नैवमित्याह॥ नत्वाप्यत्र... कृत्स्नात्मनः यन्तरपर... अविवस्तुमत्रपरत्वेनेष्ठ
तैस्यांशां... पुरुत... तात्पर्यायोगादित्यभिप्रेत्याह॥ अनिष्टस्य... संसार... इत्यादि॥

एवं कर्मकाण्डस्य तात्पर्यबोधने तात्पर्यं निमेरस्य वस्तुतत्त्वबोधने त्वप्रामाण्यप्रसंगात्तस्यापरस्य सरस्याद्विवाक्यस्य साक्षाद्धेतवस्तुप्रतिपत्तिपरत्वान्ने
प्रामाण्यप्रसंगेत्याह ॥ तदेतद् दृष्टिमिति ॥ उत्पत्तिप्रलयादेः उत्याद्यिदमित्यादिप्रवेशनियमानिगमयन्ते ॥ उत्पत्तिप्रलयादेरेकत्वोपपत्तिदर्शनेनाद्वै
तयुक्तिप्रदर्शनद्वारेण संसारफलमविद्यामेवोत्पत्तिस्थित्यादिवाक्यमित्युपाहरणायोजना ॥ अद्वैताद्यात् संसारफलत्वं द्योतयितुं ताद्विशिन
ष्टि ॥ तदेतद् दृष्टिमिति ॥ तस्य साध्यसाधनस्य साध्यफलस्य मेदस्य दृष्टिः प्रतिमासो यस्याः सा तयोक्तेत्यर्थः ॥ अविद्याफलनेवाक्यस्य
तथाह ॥ अविद्यायामुन्मूलितायामित्यादिना ॥ एवं प्रतिष्ठित तत्त्वस्य परमार्थदर्शिनः साध्यसाधनविशेषबुद्ध्यजनकत्वात्तदा कर्मकाण्डस्यैव
स्वरूपतोऽप्रतीतिरप्रामाण्यमिष्टमेवेति विकल्पान्तरपरिहार उक्तो वेदितव्यः ॥ एवं सति यदुक्तं प्राग्व्याख्येव संसारोऽवसन्नित्युपदित स्यन्नान्विल
सितं सुमुक्तायामुत्पन्नायां कर्मतत्साधनापरित्यागे हेत्वभावादित्यभिप्रेत्याह ॥ तच्चैतदिति ॥ पाङ्क्तं रूपेति पञ्चप्रकारमित्यर्थः ॥ यजमानपत्नीपु
त्रवित्तवयसाध्यकर्मफलं स्मर्तेत्तहोक पितृलोकदेवलोकेभ्यो मनुष्यानं वैपरीत्येनास्थानं तत्त्वनिष्ठत्वयात्तत्साधनसर्वकर्मतदुपक

तदेतद् दृष्टिमेवाविद्यासंसारफलमुन्मत्तपरमुत्पत्तिप्रलयादेरेकत्वोपपत्तिदर्शनेन अविद्यायामुन्मूलितायां प्रतिष्ठितत्याभ्यो
ऽन्तरमेवाहं स वाह्याभ्यन्तरो ह्यजः सैन्धवघनवत्प्रज्ञानघन एवैकरसः आत्मा आकाशवत्पूर्ण इत्येकैवैका प्रज्ञा प्रतिष्ठिता
परमार्थदर्शिनो भवति न साध्यसाधनोत्पत्तिप्रलयादिभेदेनाशुद्धिगंधोऽप्युपपद्यते तस्मात्तत्परमार्थदर्शनं प्रतिपत्तुमिच्छता व
र्णाश्रमाद्यभिमानकृतं पाङ्क्तरूपं पुत्रवित्तैषणादिभ्यो व्युत्थानं कर्तव्यं ॥ सम्यक्प्रत्ययविरोधात्तदभिमानस्य ॥ भेददर्शनप्रतिषे
धार्थोपपत्तिश्चोपपद्यते ॥ न ह्येकस्मिन्नात्मन्यसंसारित्वबुद्धौ शास्त्रन्यायोत्पादितायां तद्विपरीता बुद्धिर्भवति ॥ न ह्यग्नौ शीत
त्वबुद्धिः शरीरे ऽजरामरणबुद्धिः
त्वं संन्यासलक्षणं पारिव्राज्यं कर्तव्यमित्यर्थः ॥ आयातत्तः परो हतो वा यतिगन्तव्यसात्मभावस्यात्तत्परो दोषोऽनुत्पन्नस्याभ्युत्पाद्देहाद्यभ्यासनिवं
धनकर्माधिकारित्वाभिमानशेषितत्स्यात्तस्यो दृष्टविरोधाच्चेत्याज्यमेवमसाधनं कर्मेत्युक्तेऽर्थे हेतुमाह ॥ सम्यगिति ॥ आत्मदर्शनमसम्यक्त्वा
नन्तरोक्ता तत्त्वधिकाराभिमानतत्साध्यदेहसर्वत्याज्यमित्यत्रैव श्रुत्यर्थापत्तिमाह ॥ भेददर्शनेति ॥ एषोऽस्य स्वमात्मेतियत्रान्येनपश्यतीत्यु
दरमन्तरं कुरुते अथ तस्य भयं भवतीत्यादि भेददर्शनप्रतिषेधकेषोपपत्तिः ॥ पापासम्भोऽपपद्यते इत्यर्थः ॥ भेदस्य तत्स्व युक्तोऽभिमा
नस्य च प्रामाणिकत्वे श्रुत्या तन्निषेधो न घटेत ॥ न ही प्रमाणसिद्धस्य प्रमाणेन प्रतिषेधः संभवति न च प्रतिषेधश्रुतेर्विषयान्तरं कल्प्यते ॥ अतः
प्रतिषेधकवाक्यानां भेदपावाद्यस्यात्मा भावेत्तरमान्नान्नान्नर्थक्यं स्यात्तन्नानिष्यमध्ययनविधिविरोधादितिभावः ॥ ननु सम्यग्ज्ञानस्य कर्मसमुच्चि
तस्यैव मोक्षसाधनत्वान्न विहितकर्मत्यागो युक्त इत्यत आह ॥ नहीति ॥ विद्यादेव समुच्चयस्यानुष्ठातुमशक्यत्वात्तद्विधानासंभवात्कर्मजन्य
स्यचानित्यत्वान्मोक्षस्यानुपपत्तेर्ज्ञानसमुच्चयो मोक्षसाधनमितिभावः ॥ यदुक्तमेवं विरोधं दृष्टान्तेनाह दर्शयति ॥ नहीत्यादिना ॥ ७ ॥

णं मन्तंभो वास्तीति ॥ नाविरक्तायसंसारान्नानिवृत्ते [illegible] गाहीति साधने ईश्वर्यहेणाध्यः कृष्यादियागादिभिः सा
ध्यादेहिकामुष्मिकाद्भोग्यजातात् [illegible] सहपाठितद्वेनोदनेत्यादिवरेना [illegible] विरक्तो धर्मी [illegible] साधायेनर्थः कम्
वगम्यते अथं विरक्त इत्यपेक्षायां विशेषोऽत [illegible] ज्ञानमार्गममिरर्थापित्तु [illegible] ना अपरपर्यायेणतत्त्वयुक्ता प्रवृत्तिर्लक्ष्यते तत्रयुक्ता
[illegible]दि ४ यंदरसंग्रहश्वरीतः पुत्रैषणा कर्मण्यनुष्ठानार्थमपरवि[illegible] ग्रहादिवत्तैषणा ॥ पुत्रकर्मापरविद्यासाध्येतल्लोकपितृलोकदे
वलोकफलैषणा लोकैषणा तत्त्वक्तायेनतस्मै ॥ साधनेषु प्रवृत्त्यास्तु [illegible] लोषहर [illegible] तामन्यतरस्यार्थः ॥ तथा च श्रुतिः ॥ न कर्मणा न प्र
[illegible]तं विरक्ता जया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुरिति ॥ इदानीमेतमेव प्रव्राजिनो लोकमीप्संतः प्रव्रजंतीति [illegible] नैवाएतान्यवराणि तपांसि न्यास एवात्यरेचय [illegible]
यदित्यादि शास्त्रमनुसंध्याह ॥ प्रतिपन्नेति ॥ परमहंसविशेषणं कुटीचकादिमात्रे संन्यासिव्यावर्त्यार्थं ॥ नहि वेता [illegible] वादिनामधिकृतीयात्मतत्त्वोपदे तत्[illegible]
शग्रहणाधिकार इतिभावः ॥ एतावतामुमुक्षुपदं व्याख्यातम् ॥ अत्राप्याश्रमधर्ममात्रनिष्ठस्याधिकारो नास्तीति विवक्षन्मुनर्विशिनष्टि ॥ आश्रमस्था

साधनसाध्याद्यनित्यात्सर्वस्माद्विरक्तायपत्यकोशवित्तलोकैषणाभ्यः प्रतिपन्नपरमहंसपारिव्राज्याय आश्रमस
त्यादिपुक्ताय शास्त्रप्रसिद्धशिष्यगुणसंपन्नाय शुचये ब्राह्मणाय ति

दिपुक्तायेति ॥ आश्रमांतरकारणात्स्यानात्मविषयेभ्यो व्यावृत्तिः ॥ इन्द्रो वा हैद्रियाणां स्याभक्तेष द्रोहः ॥ आदिपदे [illegible] पीति नासमाधानश्रद्धाः संगृ
तेः ॥ तेन श्रद्धानानामपिस्येत व्याख्यातं ॥ शमान्यमत्सरद्वेषेनिमेषेणसाहैः ॥ प्रसन्नरीत्यै जिज्ञासुनस्थपुरमोक्षवाणीस्यादिवचनमनुसंस
वे९८ पुनर्विशिनष्टि ॥ शास्त्रप्रसिद्धेति ॥ एतेनार्थिनामपिति व्याख्यातं ॥ नाशुचिर्विन्नस्कीर्तयेच्छ्रिसंधारेण्यानमाचरेदित्यादिशास्त्रमाश्रित्याह शुचयेति [illegible]
वाहाभ्यंतरशौचसंपन्नायेत्यर्थः ॥ ब्राह्मणेति वेदाध्ययात् एतकर्मेवितस्तदेवं ब्राह्मणान्ने वानाविद्यासः प्रजोनकामयते एव वेतमा [illegible]
त्मानं विदित्वा ब्राह्मणाः इत्यादिशास्त्राण्यनुसंध्याह ॥ ब्राह्मणायेति ॥ विविदिषवोपितृविद्याः येनपात्मेहेद्यसंन्यासधर्मोऽपिविहितस्तेमा
वः ॥ अतएवोत्पन्नतातापिजनकादयोनगाहस्थ्यं परित्यक्तवंतश्श्रूयते ॥ इदं च शास्त्रं यथोक्तसंन्यास्यधिकारिकमेव नाश्रमांतराधिकारिकं
आश्रमांतरस्य प्रवृत्तिधर्मपरत्वेन तत्त्यागेनाश्रमांतरत्वानुपपत्तेः ॥ वक्ष्यति च भगवान्भाष्यकारः ॥ अहं ब्रह्मास्मि कर्ता च भोक्ता चास्मी
तिपेदि ॥ तेन श्रद्धानकर्मभ्यां नास्ति कार्यं चेत्संशयहति ॥ संन्यासिभ्यः प्रवक्तव्यः शांतेभ्यः शिष्टबुद्धिनेति च ॥ अतः पारिव्राज्यविशे
षणं नित्याधिकारित्वव्यापनार्थं ॥ नाश्रम [illegible] व्याहस्यर्थीति केषांचिद्धाख्यानं चिंत्यं तद्वितानार्थी स गुरुमेवाभिगच्छेत्समित्पाणिः

२

श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठमित्यादिश्रुतिमाश्रि [illegible] उपसन्नायेति॥ विद्याग्रहणार्थं गुरुपाश्रयग्रहणपूर्वकमधीत्य [illegible] स्यादिसंबोध्यत्वे
नाभिसंबोधनमुपसत्तित्तो ह्युत यत इत्यर्थः॥ शिष्याय शासना [illegible] यपूर्वं श्रुतत्वादिनिमित्तो हस्यादित्ताय विनयमुक्ताय इत्यर्थः॥ कि
गो [illegible] सित्तर्हि सम्यक् [illegible] वतपसा श्रद्धया ब्रह्मचर्येण संवत्सरं संवत्स [illegible] वासिनेश्रूपादित्यादिश्रौतलिंगम
वक्ष्याह॥ जातिकर्मेत्यादिना॥ जातिपरीक्षणं कुलगोत्रकर्मचेत्यादि व्याख्यस्यर्थः॥ कर्मपरीक्षणं पतितत्वाभिशस्तत्वादिराहित्येनशि
ष्यत्वा उपायस्वतादि विशेषविषयावासा विपरीक्षणीया। उक्तार्थग्रहणधारणादियोग्यत्वायोग्यत्वानि [illegible] य॥ तथा च श्रुतिः॥ नाप्रशांत
यदातव्यं नापुत्राय शिष्याय वा पुनरिति॥ अभिजनः कुलं जन्मस्थानं तत्परीक्षणीयं मातापितृभ्यां गुरुभिश्च शिक्षितत्वाशिक्षितत्वान्
यथामात्मान [illegible] मानाचार्यमान इत्यादि श्रौतलिंगात्॥ एवं विधिशिष्यायशिष्याय इत्यादिव्याचार्यं शिक्षयति॥ उपदेशात्
हृत विधिवदुपसन्नायशिष्याय जातिकर्मविद्याभिजनैः परीक्षिताय ब्रह्मास्पुनः पुनर्यावद्ग्रहणं दृढीभवति श्रुतिश्च परीक्ष्य तव
तो ब्रह्मविद्यां [illegible] विज्ञान [illegible] श्रेयसमतो भवति॥ [illegible] संततिश्च ग्राहणेनुग्रहाय भवति नो [illegible] नशी तिती
र्थः शास्त्रं च [illegible] सामर्थ्यः [illegible] धीतायनस्यर्थो [illegible] ततोभय [illegible]॥॥ [illegible] आह पुनः पुनरेति [illegible] माह
यावद्ग्रहणं दृढीभवतीशिष्यस्येति शेषः एवमुक्तविशेषणेन शिष्येणानुप्रसत्तिः कार्या गुरुश्च तमुपदिशेद्विद्यामित्युक्तेऽर्थे श्रुतिमुदाहरति॥ श्रुति
श्चेति [illegible] परीक्ष्य लोकान्कर्मचितान्ब्राह्मणो निर्वेदमायादित्युपक्रम्य [illegible] वेदसमस्यां प्रोवाच तां तत्त्वतो ब्रह्मविद्यामित्यंतेन ग्रंथेनोक्तोर्थो
निरूपित इत्यर्थः॥ शिष्यस्य दृढग्रहणपर्यं [illegible] पुनः पुनः [illegible] वेदे [illegible] हेतुमाह॥ [illegible] मनः श्रेयोः विद्यादि [illegible]
धीतिः संततिः [illegible] वा [illegible] विद्या [illegible] [illegible] यज्ञो [illegible] धान्तरीभरणात्मत्व [illegible] वधाति
मज्ञानिनः स्याधार्यं [illegible] कृपालुर्न [illegible] विद्याः [illegible] तस्या [illegible] धर्मपरंपरामवाप्य तु [illegible]
संतानं संस्मरणमित्यर्थः॥ पूर्व [illegible] मुक्तसंप्र [illegible] दिि [illegible] अनयथा कर्मविद्या [illegible] नादि
माहेत्त गुरो [illegible] श्रुतिशास्त्र [illegible] तद [illegible] नते [illegible] मां [illegible]
दिः परीक्ष [illegible] व्यापाद [illegible]
तिप्पिवा [illegible]

श्रीगोपाल [illegible] ते कथ्यंतहीति ॥ शिष्योमीमांसकादिमतमा [illegible] ह्वाय
धर्मा [illegible] यं तस्यैवानविद्योपपत्तिर् [illegible]
भाष्यकारैः [illegible] इत्यर्थः [illegible] ज्ञानी परि [illegible] तस्माद्गत्वा हमिधे भगवान्
मानिश्च [illegible] प्रयोजनं [illegible] ध्याः [illegible] प्रतिष्ठित परिस
त्रिधानीतस्मात्संगतिकाप्रकाराः [illegible] प्रत्यगात्मशब्दवेतेक्षुत्सम्पुत्र [illegible]
लगत्लक्षु प्रयोजनो [illegible] एवमथपदार्थस्तथा [illegible] प्रमाणमेव
नं तयोर्यते तिवराम: ग्रन्थप्रतिस्वमतः प्रथमाधानप्रकारैर्नेकप्रमाणयुक्तिविशेषैर्निपुणतरमवधारितेतस्मात्तोपनिषच्छास्त्रार्थे
नैकवाक्यतु स्तनुसंधानमवधानमंतरेण शास्त्रास्तुम [illegible] मवगतिस्सम्पद्यते इति अत्र विकीर्षितं प्रतिजानानः प्रथमं

श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ॐ नमः ॥ अथ मोक्षसाधनउपदेशविधिं व्याख्यास्यामो मुमुक्षूणां श्रद्दधानानामर्थिनामर्थाय
तदिदं मोक्षसाधनं

गतया शास्त्रीयानुबंधजातं संसूचयति मोक्षसाधनेति अथ विधिं वै [illegible] शास्त्रार्थनिरूपणानंतरं मोक्षो निःप्रपंचप्रत्यगात्मतत्त्वाविर्भावस्तस्य
साधनमोपदेश इति द्वितीयासमासस्तत्वेशनं तस्योपदेशाः उपदेशानुपदेशास्तद्विधेर्वाक्यानामर्थविभागेन शिष्यं प्रतिप्रतिपादनं तस्य विधिः प्र
कारविशेषस्तं विस्पष्टमाख्यास्यामः ॥ मोक्षशब्देन प्रयोजनं [illegible] ब्रह्मविषयो [illegible] साधनशब्देन तज्ज्ञानं मोक्षेत्वा तत्साध्यसाधनादि [illegible]
निवृत्तिः प्रयोजनं सूचितं ॥ उपदेशविधिशब्देन संबंधो बोध्यबोधकलक्षणः शास्त्रविषययोर्दर्शितः [illegible] नामधिकारिणमाह ॥ मुमुक्षूणामि
ति ॥ मुमुक्षूणां मोक्षमात्रमिच्छतामिति [illegible] नेहिकामुष्मिकार्थफलभोगविरक्तानामप्यनधिकारः सूचितं ॥ श्रद्दधानानामभिमन्तु परेशशास्त्रा
र्थे विश्वासवतामिति [illegible] कर्मस्वन्यशास्त्रेषु [illegible] तेषामनधिकारः सूचितं ॥ अर्थिनामेतच्छास्त्रार्थज्ञानार्थिना
मित्यनेन श्रद्दधानानामप्यर्थित्वरहितानां [illegible] तेषामिहानधिकारो ध्वनितः ॥ तथा चैवंविधानामधिकारिणामर्थायोपकाराय व्याख्यास्या
म इत्यन्वयः ॥ संग्रहेण [illegible] अर्थं विवृणोति ॥ तदिदमिति तदिदं मोक्षसाधनं ज्ञानं विधिवदुपसन्नाय शिष्याय [illegible] इत्यन्वयः ॥ तज्ज्ञानं तं श्रुति
तेरन्तिपादितमित्यनेन [illegible] प्रत्यगात्माविर्भावस्येति मितं [illegible] तदिदं ज्ञानं वक्ष्य
माणमिति [illegible] ॥ मोक्षसाधनपदं व्याख्यातमुपदेशविधिपदमपि [illegible] व्याख्यातमुमुक्षूणामित्यापुनरधिकारिणं व्याच
ष्टे ॥ साधनेत्यादिना [illegible] नार्थानतु विवृणोति [illegible] एकारण [illegible] एव हि [illegible] निरपेक्षाणां मुमुक्षू

कथं तर्हि अहं मनुष्य इत्यादिव्यवहारो लोकस्येति शङ्कते। कथं तर्हीति॥ शिष्यो मी मांसकादिमतमाश्रित्य संयोगसंबंधादिति समाधत्ते॥ वंश
स्तंभ वदिति॥ यथा वंशानां स्तंभानामाधाराधेयभावे [illegible] स्यात् संयोगविशेषस्तिष्ठतीत्ये [illegible] प्रत्ययगोचरत्वमेवं देहात्मनोरपि संयोगवि
शेषादहं मनुष्य इत्यादि सामानाधिकरण्यव्यवहा [illegible] त्वमित्यर्थः॥ सिद्धान्ती परिशेषेण [illegible] ध्यासं साधयितुमुक्तसंबंधं ताव [illegible] यत्यान्वयो
नानित्यत्वेति॥ यत्संहतं तदनित्यं परार्थं च दृष्टं [illegible] वंशस्तंभादि तथाय घात्मापि देहादिभिः संहतः स्यात् तदात्माप्यनित्यः परार्थश्च स्यात्
चानिष्टमनित्यत्वे संघातात्मवादापत्तेः परार्थत्वे चान्यचेतनत्वापत्तेरित्यर्थः॥ एवं परपक्षनिरा [illegible] स्वार्थी नित्यः स्वार्थश्चात्मा अभ्युपे
यस्तु तेन देवान्यथास्तिकैः सूक्ष्ममपि गत्वा सोऽभ्युपगन्तव्यः इत्यभिप्रेत्य स्वपक्षं साधयति॥ किंचेति॥ तेन परा [illegible] नित्येन संघातेन लिंगेन परः संघात
दन्यो विलक्षणस्तावदात्मा नित्यः सिद्ध इति योजना। [illegible] देहः स्वार्थि [illegible] शेषः संहतत्वाद्‌ ऽन्यवदित्यर्थः॥ ननु [illegible] नात्मन्यात्मात्मत्वं च
संघातसंबंधे अहं मनुष्य इति व्यवहारानुपपत्तेः तत्संबंधो वाच्यस्तत्र संयोगविशेषस्यानंगीकारेतादात्म्याध्यासः संबंधः स्यादापातं॥ तथा च निरा

कथं तर्हि वंशस्तंभवन्नित्यसंयुक्तौ॥ नानित्यत्वपरार्थत्वप्रसंगात्संहतत्वाद्वंशस्तंभादिवदेव॥ किंच यस्तु परैर्देहेन संहतं क
ल्पितश्चात्मा स संहतत्वात्परार्थस्तेनाऽसंहतः परोऽन्यो नित्यः सिद्धस्तावत्॥ तस्यासंहतस्य देहे देहमात्रतयाध्यारोपितत्वेनास
त्वानित्यत्वादिदोषप्रसंगो भवति॥ तत्र निरात्मको देह इति वैनाशिकपक्षप्राप्तिदोषः स्यात्॥ नस्वत एवात्मन आकाशस्येवा
संहतत्वाभ्युपगमात्सर्वेण संहतः स च आत्मेति न निरात्मको देहादिः सर्वः स्यात्॥ ॐ॥ ॐ॥ ॥ ॐ॥

त्मवादापत्तिरिति प्रागुक्तं शिष्यः स्मारयति॥ तस्यासंहतस्येति॥ तस्यासंहतस्य संघातसाक्षिणो देहे स्वभिन्नत्वे तदितियोज्यं देहस्य स्वात्तं त्वेण
सिद्धनंगीकारादित्यर्थः॥ तथा च तादृशे देहेऽध्यारोपितत्वेन हेतुनात्मनो देहमात्रतयाऽसत्वानित्यत्वादिदोषप्रसंगो भवति॥ तत्रैवं पश्ये
दध्यासाभ्युपगमे सतीति यावत्॥ अध्यस्तस्याधिष्ठानात्सत्तानियमात्॥ निरात्मको देहादिरहमश्चात्मेति अन्यवादप्रसंग इत्यर्थः॥ किं [illegible] न्यथा
दप्रसंगात्तादात्म्याध्यासस्यानिर्वचनत्वेनेष्टत्वे॥ भवतां किं वा आधाराधेयभावादिसंबंधस्य प्रामाणिकस्य त्वत्कृतोः सत्वादिति॥
विकल्प्य [illegible] निरवकाशे [illegible] त्यर्थः॥ देहादिसंहितमित्वात्सावयवत्वाद्घटादिवज्जडोऽपि संततिक्षणिकश्चेतनात्मतयोपल
भ्यते तत्स्वतस्तस्य [illegible] संघातविज्ञानेऽतन्यमा [illegible] निरवयवस्याकाशवत्स्वतः
परिच्छेदानुपपत्तेरिदमित्यं [illegible] पर्यायेण [illegible] वेत्यर्थः॥ ॐ॥ [illegible] दनमः॥ ॐ॥

(संहतस्या संहत्येति॥ तान्यासहेत॥)

उप॰स॰ १४ तथाचेत् [illegible] सिद्धिर्योगमयी स्वरे [illegible] ध्यासेऽनुभव [illegible] गोपन्नानेस्फुरत [illegible] रेता

व.तदिप्यात्ते [illegible] स्फुरति नैव संसिद्धौ यो [illegible] यीत [illegible] र्थगतोऽयं

तं भवतीति किंतु [illegible] एवं यथा शुक्ती [illegible] धारि हृष्यारोपः तत्र [illegible] आरोहः तु परागे विनापि स्फुरणा [illegible] धाते स्वरूपेणानाध्या

सः किंतु संस्कारे [illegible] पीनत्वात् [illegible] देशो वेति नानित्यत्वादिदोषप्रसंगश्चित्तात्मनो नापि देहादेर्निरा [illegible] त्पत्तिमत्त्वान्यथासंस्था

नावकाशः देहस्य [illegible] आरोपाधिकानन्त्वमुपपद्यते तत्तिन परस्य [illegible] नपदे कश्चिद्दोषः इति। स्वतो संहतत्वात्म

नः सर्वत्रसर्वदा विद्यमानत्व [illegible] स्यान्नात्मानित्यत्वादिदोषवान्स्यादित्यर्थः। आकाशस्येवेत्युक्तं दृष्टान्तं विवृणोति य

यतानि कारणेन= थाकाशमिति। स्वपरे दूषणोद्धारमुपसंहरति। तस्मादिति। तदेवं दूषणोद्धारेण तदेतदध्यासं तावत्स्यावत्ता हेतुं ग्राहयित्वा यो विकल्पं विच

कार्षीदित्यसौ परमते दूषणमापादयितुं द्वितीयमुपस्थापयति। यत्पुनरुक्तमिति। निराकरोति। तन्नेति। आत्मनि देहोऽस्तीत्येवं प्रत्ययस्तावन्न

यथाकाशं सर्वगतं सन्हन्तुं इति सर्वं नानिराकाशं भवत्येवं। तस्मान्नैवेनाश्रिकपक्षप्राप्तिदोषः स्यात् परस्यानन्तं देहस्यात्मन्यसत्त्वेऽपि
प्रत्ययत्वादिविरोधः स्यादिति। तन्न प्रत्ययत्वादिमित्यात्मनि देहस्य सत्त्वानुपलब्धेः। न ह्यात्मनि कुड्ये दर्पणे सर्पिषि जले तैलं मित्तौ
चित्रमिव च प्रत्ययत्वादिमिदं देहउपलभ्यते तस्मान्न प्रत्ययत्वादिविरोधः। कथं तर्हि प्रत्ययता प्रसिद्धात्मनि देहाध्यारोपणं देहे
चात्माध्यारोपणं। नायं दोषः स्वभावप्रसिद्धत्वादात्मनो नापि कदाचिदपि सिद्धावेवाध्यारोपणा न नित्यसिद्धा विति नियं तु श
स्यमाकाशे तलमलाद्यध्यारोपणदर्शनात्। आत्मेति=

संभवतीति चक्षुः स्पर्शनाभ्यां देहस्य ग्रहीतत्वेऽप्यात्मनस्ताभ्यामग्रहीतत्वात्तद्ग्रहणाभावे च तदुद्देश्यमिति ग्रहणानुपपत्तेः। एवं चित्ववानीति श्रुतेश्च ना
त्मेन्द्रियविषयोऽतो न तस्मिन्देहसंबंधप्रत्ययः। अत एव नानुमानादिगोचरत्वमपि स्यादित्यनुपलब्धिः [illegible] दृष्टं [illegible] विवृणोति। न हीत्यादि
ना। आपः प्रत्ययस्य द्वितीयोऽनुमानस्य तृतीयोऽर्थापत्तेः नहि कुड्ये दर्पणे देहात्मभावेन कश्चित्संलग्नानुपल [illegible] मिति [illegible] योऽपि देहानुपलं
भ विषयाधारत्वेऽप्यभावस्त्वयात्रापीत्याशंक्याह। भित्तौ चित्रमिवेति। चित्रं हि तावद्भित्तेरुपलंभः देहे कान्तिः किंतु आत्मनोपलभ्यते तस्या
सति मयि मनुष्यदेहो यमस्तीति व्यवहारः स्यान्न तु मनुष्यो देहस्य लोहमित्यादि इति समुदायार्थः। ननु धाना [illegible] तो गृहीतो विशेषतश्चागृहीते वि
षयान्तराध्यासो भवत्विति आत्मनः प्रत्ययता प्रसिद्धयथै [illegible] कथं तत्रानात्माध्यारोपणमात्मनि वा कथमात्माध्यारोपणं तस्यात्यन्तासत्वेऽप्यभिप्रेत्य
पृच्छति कथं तर्हीति। किमात्मनः स्फुरणाभा [illegible] ध्यासो न संभवतीत्युच्यते किं वा विशेषणेन स्फुरणाभावान्न गृहीतसामान्यांशेऽपि ग्र
माण विशेषांशाभावात् तत्राद्यं प्रत्याह नायं दोषः [illegible] प्रसिद्धत्वादात्मनः इति। स्वप्रकाशस्यात्मनः स्वमहिम्नैव स्फुरणादित्यर्थः। न द्वितीयं
पद्यस्याह। न हीति। आकाशस्य प्रत्यक्षोपीति शेषः [illegible] केऽप्याकाशे इन्द्रियकं भ्रमदर्शनादविषये त्वत्तः स्फुरत्यात्मनिर्विषयाध्यासो नासं १४

[illegible] मुक्तकर्तृत्वाद्यवभासस्यैहैंद्रियांतः करणेगतन्नि [illegible] विविक्त [illegible] तैवेकनिवेद [illegible] तः पदत्तेत्र
स्व एतत्र [illegible] रत्वादिविवेक [illegible] प्रवृत्ति [illegible] ॥ यमाह॥ तत्याग [illegible] सामर्थ [illegible] मित्यादि [illegible]
नः स्वानुभव [illegible] ऽहं ॥ इति [illegible] कारस्य [illegible] ॥ हेतोरप्रयोज
कत्वाशंकाम [illegible] त्यपद्यति [illegible] यं स्ववेद्यो [illegible] स्य च स्वप्रकाशत्वा
नुपपत्तेः स्वेन्यद्वा विषयत्वा [illegible] प्रसज्जेते तिभावः॥ उपनयति गमने इत्यापत्ति [illegible] तस्मादन्यदत्ति॥ अन
न्यत्वे विषयत्वानुपपत्तिरूपं बाधकम [illegible] तस्य स्वशेषस्यापत्ते बाधकं [illegible] वेति॥ [illegible] त्वादित्वत्वे
त्यर्थः॥ यदुक्तं चेति॥ अन्यत्वानित्यत्वादिरूपं वोक्त दोषश्च प्राप्नोतीत्यर्थः॥ भवतु [illegible] विषयस्य स्वार्थत्वाभावं दृष्टांतत्वेनोपपादयति॥ न
चेतयोरिति॥ सुखदुःखयोरनाविष्ट्योरित्यर्थः॥ इच्छाद्यस्मनो [illegible] त्मसहरति॥ तस्मादिति॥ तत्र तुरीयस्वंबंधमाह॥ बुध्या

गुरुरुवाच॥ किं सुखदुःखयो [illegible] नन्य एवेति॥ शिष्य उवाच॥ नाहं तावदनन्यः कस्माद्यस्मात्तदुभ
यं कर्मभूतं घटादिकमिव जानामि॥ यद्यनन्योऽहं तेन तदुभयं न जानीयां किं तु जानामि तस्मादन्यः॥ सुखदुःखयोरनाविष्ट
यो चस्वार्थेव प्राप्नोति यदुक्तं चानन्यत्वे॥ नचैतयोः स्वार्थता युक्ता नहि चंदनकंटकजे सुखदुःखे चंदनकंटकार्थे घटोप
योगो वा घटार्थस्तस्मात्क्षितातुभमच्चं दनादिकृतौ यौ ऽहं हि ततोऽन्यः समस्तमर्थं जानामि बुध्यारूढं॥ तं गुरुरुवाच॥ एवं तर्हि स्वा
र्थस्त्वं चितिमत्त्वान्नपरेण प्रयुज्यसे न हि चितिमान्परतंत्रः परेण प्रयुज्यते॥ चितिमतश्चितिमदर्थत्व [illegible] स्यत्वेः समत्वात्प्रदीप
यो रिव॥ नाप्यचितिमदर्थत्वं चितिमतो भवति॥ अचितिमत्त्वादेवार्थसंबंधानुपपत्तेः॥ नाप्य [illegible] मर्थत्वं दृष्टं न हि का

[illegible] तिः॥ यद्येवं प्रतिबुद्धोसि वत्स नतर्हि परप्रयुक्तता सेवेति नत्त्वमवबोधयत्याचार्य इत्याह॥ तं गुरुरिति॥ ननु [illegible] स्यादिति चेदत्र वक्तव्यं
किं चितिमां श्चितिमदर्थः किं वा चितिमदर्थ इति॥ आद्येपि द्वयमेव स्वार्थोश्चितिमदंतरार्थो वा नाद्यः॥ एकस्मि [illegible] लक्षणस्याप्यर्थत्वं
योगादित्यभिप्रेत्य द्वितीयं प्रत्याह॥ चितिमत इति॥ [illegible] त्वात्स्यान्योन्यभिन्नत्वान्योन्यकृतातिशयाभावादित्य [illegible] मदर्थत्वं
चितिमत इति पूर्वेणानुषंगः अचितिमतो जडस्य [illegible] शषित्वानुपपत्तेरिति हेत्वर्थः॥ नाप्यजडस्वेतत [illegible] चितिमच्च [illegible] न्योन्यार्थता
किमिति न भवेत्तः किमिति चेत्तत्तो ध्यक्षः [illegible] त्याश्रयदृष्टविरोधान्नैवमित्याह॥ [illegible] चितिमत इति॥ यदुक्तं [illegible] भवति
[illegible] नोपपद्यते समत्वादिति॥

नचमोविहिर्थ्येषु तिष्ठमानयोरपि सामान्यविशेषांशयो [illegible] स्यादिव कूपासव ध्यासप्रसक्तं तत्र जारं तन्मात्रे पाकुर त्म [illegible] सविरोध्याकारेणास्फु-
रणे चापि ध्यानस्याध्यासे पूत्यत्ते ॥ नहि स्वात्मन: स्वा [illegible] गुरणेष्यनत्तजडःखंत्तवत्तानात्मन: [illegible] कारेणावेशत्त [illegible] नैस्वतिविरोधिनिस्फु-
रणाभावादध्यासोपपत्तेन्नेकश्चिद्दोषस्तिद्रष्टव्यो ॥ [illegible] ध्यासतानाकारपूरणमविभागान उत्तानात्मन: किं [illegible] तीष्यतस्य विकारित्वापत्ते
नित्यत्वादि दोषप्रसंगात् ॥ न द्वितीयो ऽचेतनस्य न [illegible] उपपत्तेरत्तएवानत्यीयस्य भिप्रेत्य शिष्य: पृच्छति ॥ [illegible] त्वित्ति ॥ शिष्याभिप्रायं श्रोतु
कामो गुरुरुवाचेति ॥ कस्मिन्सति किं स्यादिति पृच्छति ॥ यदीति ॥ किं तत्र स्यात्तवेति शेष: ॥ स्वाभिप्रायं [illegible] यदीत्याह ॥ स्फुटं दितीष्व
नात्मन: स्वस्य सेवात्वमत्तत्वान्नि: स्वभावस्य तस्याध्यासकर्तृत्वानुपपत्ते रात्मैवतत्कर्त्तेति त्वयम [illegible] त्मप्रत्ययत्वात्संघा
ते च तद्धर्मी नास्स वाहमन्यो वाध्यासकर्तेत्युभयत्र दोषमुपन्यस्यति शिष्य आह ॥ यद्यहमित्यादिना ॥ [illegible] तुभावात्संसारदृष्टी
मं नस्यादिति भाव: ॥ द्वितीयेत्वयमेव स्वात्मनि ध्यायं प्रवृत्तत्वात्संनिर्मोक्षापत्तिरिति भाव: ॥ किन्मात्राश्रयविषय [illegible] स्वनीयापाविधावेशावेशा सं वं

मे= विंभगवन्देहस्तन्मनो रित्तरेत्तराध्यारोपणं देहादिसंघातमृता अथवात्मकृतेति ॥ गुरुरुवाच ॥ यदि देहादिसंघातकृतायदि वा
श्रि त्मकृता किं तत्र स्यादित्युक्त: शिष्य आह ॥ यद्यहं देहादिसंघातमात्रस्तत्तो मम अचेतनत्वात्परार्थत्वमिति न मत्कृता देहात्मनो
रितरेतराध्यारोपण ऽथाहमात्मा परो ऽन्य: संघाता [illegible] त्तिमत्त्वात्स्वार्थ इति मयैव चित्तिमत्तात्मना ध्यारोपणं क्रियते सर्वानर्थ
बीजभूता ॥ इत्युक्तो गुरुरुवाच ॥ अनर्थबीजभूतां [illegible] चेत्मिथ्याध्यारोपणं जानीषे माकार्षीस्तर्हि ॥ नैव भगवन् शक्नोमि न क-
तुमन्येन केनचित्प्रयुक्तो हं न स्वतंत्र इति ॥ न तर्हि चित्तिमत्त्वात्स्वार्थस्त्वं येन प्रयुक्तो ऽस्वतंत्र: प्रवर्त्तसे स चित्तिमान्स्वार्थ: संघात
एवत्वं ॥ यच्चेतनो हं कस्य [illegible] वे दनामवस्थेच जानामि ॥ ॥

श्चितत्मे वाविद्यापरिकल्पिताहंकारादि [illegible] ज्ञातितत्त्व आत्मत्वेनाभिमन्यमानो मिथ्यैवाध्यासकर्तेति प्रसिद्धिमुपगत: परमार्थतस्तु कूटस्थ
वात्मा अविद्यानिष्ठ [illegible] ति वस्वानेज्ञातिरिति नानुपपन्नं किंचिदित्यभिप्रेत्य शनै: शनैरनर्थविषयं मोहं
यत्तिगुरुरित्याह [illegible] माद्यानामनर्थाचेदृवा [illegible] तिहितं अनुभवसिद्धस्वातंत्र्यात्तवेदितावत्संघातवि-
लक्षणत्वं [illegible] बीजम [illegible] माद्धितत्व: कूटस्थत्वात्तात्तानर्थसंबंधपरमार्थतइत्युक्ता [illegible] प्रमान: शिष्य प्राह ॥ यो
व भगवन्निति [illegible] ॥ अत्र [illegible] वा [illegible] तत्र [illegible] णत्वेतिमन्ये स्पर्धः ॥
यद्येतन्न्या [illegible] महं संघाते
ग्रा [illegible]

उप.स. चैतन्यात्स्वग्राकारवृत्तौ वेशाद्दृश्यः परोक्षार्थं हारयोग्यात्तत्कृतात्स्वसिद्धिः प्रत्ययधर्माणां स्वतत्त्वस्यार्थः॥ स्फुटं शब्दादीनां विषयाणां स्वव्यतिरिक्तप्र
१६ त्ययग्राह्यत्वं चेदृश्यत्वस्य सिद्धं हि प्रत्ययस्य च स्वसंवेदिक्रियया॥ [illegible] कूटस्थो [illegible] ति। न हि विषयसंस्पर्शस्तथा
भासमाना विषयाकाराः प्रत्ययाः स्वप्रकाशं चैतन्यं [illegible] मवस्थाभासमाना [illegible] मिति नष्टो दृश्यता [illegible] तेन विशेषो विशेषणं निर्दिष्टो
न कस्यचन्त्य ह प्रत्ययावलंबन [illegible] नामिति॥ अहंप्रत्ययावलंबनवत्त्वेन तः कारणेन स्वम [illegible] कानामित्यर्थः॥ विमताः
प्रत्यया न चित्तस्वभावाः संहतत्वा [illegible] वं चागमः [illegible] वत्वाच्छब्दादिवद्घटादिवच्च॥ तथा विमताः स्वातिरिक्तग्राहकग्राह्याश्च चेतनत्वाच्छ
ब्दादिवदेवेत्यर्थः॥ अतः परमो कारणाभावात्प्रत्ययो स्वस्त्या यव स्यात्साक्षी नि [illegible] विकृत एवेति कुतः कूटस्थतायां संशयः इति नवा
च्यमित्याह॥ असंहतत्वे सतीति॥ यद्यपि संघातता दृश्यत्वे तत्स्वभावः स्या [illegible] अहंप्रत्ययानामतः केषाञ्चित्तीनां नीलपीताद्याका
राणामनुपलब्ध्योपलब्धिकर्तृत्वदृष्टिहेतोर्विक्रियावानेवायं कथं कूटस्थ इति संशयस्यार्थः॥ ॥

तथा प्रत्ययानामप्यहंप्रत्ययावलंबनवस्तुभेदानां संहत्यत्वास्वैतन्योपपत्तेः स्वार्थो संभवात्स्वव्यतिरिक्तग्राहकग्राह्यत्वेन सिद्धेः।
शब्दादिवदेवासंहतत्वे सतीति चैतन्यात्मकत्वात्स्वार्थोऽप्यहंप्रत्ययानां नीलपीताद्याकाराणामनुपलब्धेर्विक्रियावानेव कूटस्थ
इति संशयः॥ तं गुरुत्वाच्च॥ न युक्तस्तत्र संशयो॥ यतस्तेषां प्रत्ययानां नियमेनाशेषतः उपलब्धेरेवापरिणामित्वात्कूटस्थत्वसि
द्धेर्निश्चयहेतुमेवाशेषचित्तप्रचारोपलब्धिं संशयहेतुमास्थ॥ यदि हि तत्र परिणामित्वं स्यात् शेषस्वविषयचित्तप्रचारोपल
ब्धिर्न स्याच्चित्तस्येव स्वविषये यथा चेन्द्रियाणां स्वविषयेषु न च तथाऽत्र तत्र स्वविषये कदेशोपलब्धिरतः कूटस्थत्वेन तत्त्वेति॥
तदाह उपलब्धिनाम यथास्वार्थो विक्रियेयेवोपलब्धुः कूटस्थात्मताचेतिविन्हं॥

एवं चेद्दृष्टदर्शने विवेचयास्मिन्नर्थे हेतुं संशयावकाश इति परिहरति॥ तं गुरुत्वाच्च॥ न युक्तस्याभिन्नः [illegible] संज्ञायायोगे हेतुमाह॥ यत इति॥ यः परि
णामी चित्तादिस्तस्य क्रमेण स्वविषयग्राहकत्वमपरिमितं ग्राहकत्वे सकलस्वविषयावस्थाग्राहकत्वं च [illegible] आत्मनः प्रत्ययाशि
णः सकाशात्सर्वमानं स्वव्याप्यं परिणामित्वमतस्तस्य व्यावर्तयतीति व्यापकविरुद्धोपलब्धेः कूटस्थत्वसिद्धौ निश्चय एव युक्तो न संशय इ
त्यर्थः॥ उक्तमेवार्थं व्यतिरेकव्याप्तिं विग्रहेण [illegible] दर्शयति॥ यदि हीति॥ तदाहेति॥ उपोद्धातसंगत्या [illegible] ते शीतोः कर्तरि लङ्वौ विधानाज्ज्ञातत्वं
स्य च क्रियासाक्षिपाया [illegible] स्योत्पत्तिविनाशवत्त्वात् [illegible] विक्रियाः [illegible] इत्यर्थः॥ [illegible] वगम्यतिमत्यतस्त्वर्थः कर्तेवच प्रत्ययार्थः स
र्वत्र मुख्य इति नास्ति नियमो गौरव [illegible] ने कर्त्रैश्चर्य [illegible] प्रकाशान्तेस्स्यात्सविताप्रकाश [illegible] मिचाहित्यत्र भिन्नेत्य प्रत्ययेन धात्वर्थतत्कर्तृत्ववचन
स्यो [illegible] मा॥

तत्त्वमिचारं प्रक्रते॥ नन्विति॥ स्वामिचैतन्यस्य [illegible] त्तनमागउपकरोतिनतन्निपे [illegible] तं न्यायमस्यचैतन्यस्यस्वा [illegible] रेहएवाचेतनमा
गउपकरोतिनचैतन्यमात्रंतथाहिशीनास्त्यभिप्रे [illegible] ॥ नैवमन्यनेति॥ तत्र एवं चैतन्यस्या [illegible] न्य [illegible] भ्लेसतितत्स्येश्वरात्मन [illegible] :कूटस्थ
एवात्मेत्युपसंहरति॥ तत्रैवंसतीति॥ चितिम [illegible] वनपरार्थत्वंसर्वहेतिस्थितेसतीत्य [illegible] आत्मेवस्वाध्यस्त [illegible] का [illegible] तेव
ल्लितमेवसर्वमध्यात्माधिभूताधिलक्षणसंघ [illegible] प्रकोशावत्स्वरूपमतेननिर्विकार [illegible] स्यस्वभाव [illegible] मतोनित्यमुक्त
हंनसंघाताध्यासकर्तानमेसंघातधर्मसंसर्गोस्ति॥ तत्त्वस्यभवेरयर्थः॥ उपमितिचेत्सत्त्रुयात्त [illegible] ति यत् [illegible] मोहात्
वाङ्स्वमितिचेत्सत्त्रुयात्तदात्तंप्रतिगुरुणावक्तव्यमाह॥ किमसताविति॥ ननुसंसारार्थहेतुःविनिस्यमु [illegible] आदिभ्रमहेतुर्याव्या
मोहोविवेकलक्षणाश्रासीन्ममसदहानीत्वत्प्रसादान्निवृत्तः परन्तुकूटस्थचैतन्यस्वरूपेतलितियदि हमम [illegible] मवांस्तत्रप्रतिविषयं

नन्वचितिमत्वेसमेपिमनस्यस्वामिनोप्यैन्यायेत्वंहस्थं॥ नैवमन्यनेत्यप्रकाशावत्तवचितिमत्वस्यकिं [illegible] तेनस्थस्यांतःप्रती
पप्रकाशप्रयोगेवेति॥ तत्रैवंसतिस्वस्वरूपात्मेवसर्वमुपलभसे॥ अस्वरूपप्रकाशात्स्येनकूटस्थनित्यचैत [illegible] स्वरूपेण॥ यश्चैवम
त्मनःसर्वदानिर्विशेषत्वमुपगच्छसिकिमिस्युचितवान्स्युषुप्तेविश्रम्यविश्रम्यजाग्रत्स्वप्नयोर्दुःखमनुभवामितिकिमयमेवममस्वभा
वःकिंवानैमित्तिकइतिचकिमसौविमोहोपगतःकिंवानेतीत्युक्तः॥ शिष्यउवाच॥ भगवन्नपगतस्तवप्रसादादाच्मोहः किंतुममकू
टस्थतायांसंशयः॥ कथंशब्दादीनांस्वतःसिद्धिर्नास्तिअचेतनत्वाच्छब्दाकारप्रत्ययोत्पत्तेस्तुतेषांप्रत्ययानामितरेतरव्या
वृत्तविशेषणानांनीलपीताद्याकारवत्तायाःस्वतोसिद्धसंभवात्॥ तस्माद्बाह्याकारनिमित्तत्वंगम्यतेइतिबाह्याकारत्ववच्छब्दाद्याका

रानकर्तृत्वात्कथंकूटस्थनित्यस्वभावतेतिसंशयोजायते॥ इतिशिष्यप्रश्नमुत्थापयतीत्युक्तः॥ शिष्यउवाचेति॥ अपगतोमोहस्यानुषंगः॥ संघातसाक्षि
णोनिर्विकारस्येति॥ कथमेवंसंशयइतितन्मुखेनैवकूटस्थताप्रवगमयितुंगुरुःपृच्छति॥ कथमिति॥ संशयस्यानुषंगः॥ शिष्यःस्वविदितमर्थंनिवेद
यति॥ शब्दादीनामिति॥ शब्दस्पर्शरूपरसगंधास्तावेन्निविषयाःप्रसिद्धाःतेषामचिद्रूपत्वात्स्वतःस्फुरणंनास्तितत्स्यविषये॥ कथंतर्हितेषांस्फूर्तिरि
तितदाह॥ शब्दाद्याकारप्रत्यय [illegible] :॥ शब्दाद्याकारंप्रत्ययस्वरूपस्थानस्वातित्रि [illegible] गा [illegible] तेकिंतनवाद्गिमतमि
शब्दमप्रत्येतिनक [illegible] म [illegible] येनाप [illegible] ताहेत्वानिर्विशेषणनिशब्दाद्याकार [illegible] वा॥ हेतुगर्भविशेष
णंप्रकाशस्वभा [illegible] नांस्वत [illegible] गेति [illegible] स्यध्याहारेणयो
जना॥ परमे [illegible] मुपसंहरति॥ तत्त [illegible] शब्दाद्याकारनि
[illegible] तस्यमात्रस्य [illegible]

अविविक्तप्रत्ययविषयत्वा[illegible] न्नत्वमित्यादि॥ तत्राह[illegible] [illegible]कहति सोहन्तिगुणमेवाभिनयति
एवमात्मेति॥ देहोऽस्मा[illegible] [illegible]लोको मोमुह्यमाने॥
इष्यते विविक्त[illegible] [illegible]मिति तस्माद्देहात्मनो[illegible] [illegible]ध्यासस्य मानाधिष्ठान
६ योः सिद्धि[illegible] [illegible]कर्ताभोक्तेत्यप्यहं मनुष्य इति वत्सः पारप्रतिभासा[illegible] सिद्धिरिति भावः॥ नन्वात्मा का
नात्मनोऽहमयोऽविषय[illegible] [illegible]इत्यमिथ्यात्वादात्मनः सत्वानुपपत्तिप्रसंग इति शिष्यः शंकते॥ नन्विति॥ यद्यदविद्याध्यारो
पितं तत्तदसदृष्टं यथा शुक्तिकादौ रजतादिति व्याप्तिमुक्त्वा पक्षधर्मतामाह॥ तथा देहात्मनोऽपीति॥ अनुमानं प्रयुंक्ते तदितरेतरयोरित्यादि

नन्वयं देहोऽयमात्मेति विविक्ताभ्यां प्रत्ययाभ्यां देहात्मानौ [illegible] सिद्धिस्तत्त्वदर्शी मोमुह्यते लोक आत्मानात्मविवेके॥
एवमात्मानेवमात्मेति॥ इमं विशेषमाश्रित्याह योऽचक्षनेवं निर्वक्तुं शक्यमिति॥ नन्वविद्याध्यारोपितं यद्यत्तदसत्तत्र दृष्टं य
था रजतं शुक्तिकायां स्थाणौ पुरुषो रज्ज्वां सर्पश्चाकाशे तलमलवत्त्वमित्यादि॥ तथा देहात्मनोरपि नित्यमेव निरंतरा विवि
क्तप्रत्ययेनेतरेतराध्यारोपणात् नास्यात्तदितरेतरयोर्नित्यमेवाऽसत्वं स्याद्यथा शुक्तिकादिषु विद्याध्यारोपितानां रजतादी
नां शुक्तिकादिषु नित्यमेवासत्वं तत्सत्वं तद्विपरीतानां च विपरीतेषु॥ तद्वद्देहात्मनोरविपर्ययेणैवेतरेतराध्यारोपणात् नास्या
त्त्वेवं सति देहात्मनोरसत्वं प्रसज्येत॥ तच्चानिष्टं वैनाशिकपक्षत्वाद्यतद्विपर्ययेण देहे आत्मन्यविद्याध्यारोपितो
देहस्यात्मनि सति असत्वं प्रसज्येत॥ तच्चानिष्टं प्रत्यक्षादिविरोधात्तस्माद्देहात्मनोर्नाविद्याध्यासेतरेतरस्मिन्नध्यारोपित

ना॥ तत्तत्र व्याप्ति[illegible]पक्षधर्मत्वे सिद्धे सत्याममिति यावत्॥ आत्मन्यनात्मा अनात्मनि चात्मा[illegible] [illegible]नुमहति नित्यमेवेत
रेतराध्यस्तत्वात् शुक्तिकादौ रजतादिवद्रजतादौ शुक्त्यादिवच्चेत्यवयवत्रयमभिप्रायोपनय[illegible] [illegible] तद्देहात्मनोरिति
सिद्धसाध्यत्वाशंकां निराकरोति॥ तच्चानिष्टमिति॥ ननु नेतरेतराध्यासोऽङ्गीक्रियते येनात्र[illegible] [illegible]किं त्वन्यतराध्यासः
वान्यत्रांगीक्रियत इत्याशंकते गुणत्येति॥ [illegible]पर्ययेणानात्माधिष्ठानविपर्यये त्वस्यार्थः॥ तद्देव[illegible] देहेति॥ शिष्यो निराकरोति
देहस्यात्मनि सतीति॥ यथा शुक्तिकादेः सत्त्वे[illegible] त्वमित्यादिनात्तदसत्वं प्रतीयते तथा[illegible] सत्येव देहस्यासत्वमनुमयेत =
नह्यनुमयते अनुमयत एवेत्यभ्युपगमः[illegible] [illegible]रोधाद्युक्तं त्वस्यार्थः॥ तस्मादेवंयुक्ति[illegible] इतरेतराध्यासमनुपपन्नं हरति॥ तस्माद्

अनात्मधर्मः आत्मा

शुक्तिकायां व्यारोपयतीति वक्ष्यमाणस्यानुषंगः। एवमुक्तत्रयाणामनुषंगो द्रष्टव्यः॥ कस्मिंश्चिद्विषये ज्ञाते येन तत्प्रसिद्धस्य विषयांतरस्याध्यारोपो भवति प्रसिद्धं तत्र आत्मा यत्प्रसिद्धं स्यात्तत्तस्य। आत्मविरोधि प्रकाशः... तच्चानंतमित्यनेन। अवभासः स्यात्तत्प्रसिद्धं तदविषयाः पुरुषत्वं स्थाणुत्वं धर्मप्रतिभासो भवेत्। तथा च कर्तृत्वादेरात्मन्यविषयत्वानुपपत्तेस्तत्स्वाभाविकस्वात्मनः कर्तृत्वादिलक्षणो धर्मस्तस्याभिप्रायः। तत्र विषयानाध्यस्यमानयोः पृथक्प्रसिद्धिर्मतं ... सानुपपत्तिरिति ते मतं। किं वा प्रसिद्धिमात्रं विनेति विकल्प्य नास्त्यप्रसिद्धिमात्रस्यांगीकाराद्विप्रयाभिप्रायेण निराकरोतिगुरुः नव्यभिचारादिति। सुषुप्त्यादावात्मन्यवभासमाने यत्कर्तृत्वाद्याकारस्यानव ... आत्मविषयत्वमेव प्रत्यक्षानुमानागमानामित्यविद्यात्मत्वाऽबाधकत्वमिति द्रष्टव्यं। देहात्मेति संबोधयन्त्ग्राधिष्ठितं बालस्य ... अनुपपन्नत्वमिति दर्शयति। अन्यत्रान्यस्य प्रसिद्धमेवान्यत्र प्रसिद्धेऽध्यारोपयतीति नहि नियंतुं शक्यते व्यभिचारादित्यन्वयः॥ कुत्र व्यभिचार इति तत्राह॥ आत्मनीति। संप्र

म याप्रसिद्धं रजतं प्रसिद्धायां शुक्तिकायां यथाप्रसिद्धं पुरुषं स्थाणावध्यारोपयति॥ प्रसिद्धं वा स्थाणुं पुरुषेनाप्रसिद्धं प्रसिद्धे वाप्रसिद्धं। न चात्मन्यनात्मानमध्यारोपयत्यात्मनोऽप्रसिद्धत्वात्तथात्मानमनात्मन्यात्मनोऽप्रसिद्धत्वादेव॥ तं गुरुराह। न व्यभिचारान्नहि व स्तु प्रसिद्धं प्रसिद्धएवाध्यारोपयतीति नियंतुं शक्यमात्मन्यध्यारोपणदर्शनात्॥ गोरोऽहं कृष्णोऽहमिति देहधर्मस्याहंप्रत्ययविषये आत्मन्यहंप्रत्ययविषयस्य देहेऽयमहमस्मीति॥ शिष्य उवाच। प्रसिद्धमेव तर्ह्यात्मन्यहंप्रत्ययविषयत्वात्तथा देहेऽप्ययमिति॥ तत्रैवं सति प्रसिद्धयोरेव देहात्मनोरितरेतराध्यारोपणं स्थाणुपुरुषयोः शुक्तिकारजतयोरिव च॥ तत्र किं विशेषमाश्रित्य भगवतो नाप्रसिद्धयोरितरेतराध्यारोपणमिति नियंतुं न शक्यत इति। गुरुरुवाच। प्रसिद्धोऽस्त्वहं त्वं प्रसिद्धे देहात्मानौ नतु स्थाणुपुरुषाविव विविक्तप्रत्ययविषयत्तया सर्वलोकप्रसिद्धौ। कथं तर्हि नित्यमेव निरंतराऽविविक्तप्रत्ययविषयतया॥ ६॥

हं विद्धलोत्ति॥ ... देहात्मनोः... आत्मवाक्ये स्थूलोऽहमित्यादिदेहधर्मावभासस्यात्मन्यहंप्रत्ययविषये तस्य च देहे मनुष्योऽहं जानामीत्यवभासो व्यासो... नहि देहात्मनोः पृथक्... सिद्धिरस्ति अत्तस्तत्रोक्तनियमः... यथा स्थाणुपुरुषयोः प्रसिद्धयोरन्योन्यमिन्नध्यासस्तथा देहात्मनोर्विविक्तविषयत्वेनाहं प्रत्ययविषयत्वेन च प्रसिद्धयोरेवेतरस्मिन्नितराध्यासविशेषभावान्न व्यभिचारइति शंकते॥ शिष्य आहेति॥ तथा चाहं कर्तृत्वे च देहात्मनोः पृथगवभासाभावान्नेतरेतराध्यासइति नियतिकोसिद्धिरिति॥ ... आचार्यस्तु देहात्मनोः प्रसिद्धत्वे पि विद्यमानत्वे नियमस्तत्र न नीत्यनभिप्रेत्य व्यभिचारं दृढयति तत्राह॥ गुरुरिति॥ सत्यं प्रसिद्धौ देहात्मानौ न तु स्थाणुपुरुषविव ... भिमतयो गा॥ वि विशेषमवाह॥ नास्तीति॥

निःशेषितस्मर्थसारमुपसंहरति॥ तस्मादिति॥ इति श्रीशिष्यप्रतिबोधनविधिनामकं प्रकरणं विवृत्तं॥१॥ तत्र देहेष्वहमभिमानाद्येहेन ब्रह्मत्व

त्वेमुपदिश्यते तथाभवस्थापोह्रमितत्साधनं संन्यासो न्यायत उपपाद्यते स्वभावविपरीतैश्चाविद्यायृतमित्युपदिष्टं तद्विनीय ब्रह्मस्व त्वं

रूपाविद्यात्मकत्वमात्मनः कुतः स्यात् तया स्वाभाविकब्रह्मस्वरूपत्वं चोपपादयितुं प्रकरणान्तरमारभमाणः कृतसंन्यासस्य मुमुक्षोः कृत्यं श्रवणं

ता विधित्सः स्वयं शिष्यप्रश्नमवतारयति॥ सुखमिति॥ सुखमासीनमित्यनाविद्धित्तिप्रविचित्तया प्रसन्नतोऽ... आह्निकक्रमाद्ब्राह्मणमित्युक्तमाः नापरिज्ञाने वे

तत्र वर्णनोपदेशो ग्राह्य इति सूचयति॥ परमार्थतो ब्रह्मनिष्ठमित्युक्तमाः शिष्यप्रतिबोधनसामर्थ्यं सूच्यते॥ कश्चिदिति॥ प्रागुक्तः ... मुमुक्षुमुपरिहितः

13

शिष्य उक्तः तस्योपदेशग्रहणकाले ... सूचयितुं कश्चिदित्युक्तं॥ तस्य विशेषणानि ब्रह्मचारीत्यादीनि ब्रह्मसंनिप्रत्ययाः ... ब्रह्मचारीत्युक्तं ... समस्यासी

ति ब्रह्मचारी ब्रह्मविद्याचरत्येवार्थः॥ अनेन नित्यानित्यवस्तुविवेकोऽदर्शितः॥ विशेषणान्तरेण वैराग्यमुक्तं॥ विवेकवैराग्यमुक्तं ...

तिमत्वाच्च मे विशेषणमाह॥ मुमुक्षुरिति॥ तद्विज्ञानार्थं स गुरुमेवाभिगच्छेत् समित्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठमित्याद्युक्तं ... मनुसन्नाह॥ विधिवदुपस

तस्मादविद्याकार्यत्वात्सर्वकर्मणां तत्साधनानां च यज्ञोपवीतादीनां परमार्थदर्शिनिष्ठेन त्यागः कर्तव्यः इति शिष्यप्रतिबोधनविधिनाम

प्रकरणं॥१॥ सुखमासीनं ब्राह्मणं ब्रह्मनिष्ठं कश्चिद् ब्रह्मचारी जन्ममरणलक्षणात्संसारान्निर्विण्णो मुमुक्षुर्विधिवदुपसन्नः पप्रच्छ भग

वन् कथमहं संसारान्मोक्षिष्ये शरीरेन्द्रियविषयवेदनावान्॥ जागरिते दुःखमनुभवामि तथा स्वप्ने दुःखमनुभवामीति च पुनः पुनः सुषु

मम= थि प्तिं प्रतिपद्य विश्राम्यामि किमयमेव मम स्वभावः किं वान्यस्वभावस्य सतो नैमित्तिक इति यदि स्वभावो न मे मोक्षाशा स्वभावस्यावर्जनीयत्वा

स्य २ त्। अथ नैमित्तिको निमित्तपरिहारात्स्यान्मोक्षोपपत्तिः॥ तं गुरुराह॥ शृणु वत्स न तवायं स्वभावो नैमित्तिकस्तु॥ शिष्य उवाच किं निमित्तं कि

न्नाति॥ प्रश्नप्रकारमेवाह भगवन्नित्यादिना नैमित्तिकस्त्वंतेन ग्रंथेन॥ संसारमोक्षविषय एकः प्रश्नो दुःखानुभवस्यात्मस्वभावत्वविषयोऽपरः कि

मयमित्यादिः प्रश्न इति विवेकः प्रथमप्रश्ननिमित्तमाह॥ शरीरेति॥ शरीरेन्द्रियविषयनिमित्तवेदनानुभवोऽहं संसारत्वेदानस्तहं कथं संसारान्मोक्षिष्ये

इति जागरित इति द्वितीयप्रश्नस्य बीजमुक्तं जाग्रत्स्वप्नयोर्दुःखानुभवात्सुषुप्ते चाभिनिवृत्तदुःखानुभवात्संशयोऽस्थानमित्यर्थः॥ नैमित्तिक इति

च पप्रच्छेत्यन्वयः॥ उभयत्र फलमाह॥ यदि स्वभाव इत्यादिना॥ अस्वभावपक्षमवलंब्य गुरुरुत्तरं वक्तव्यमेतव्यं त्वयेति शिष्यमाश्वासयन्नाह

यं प्रकारस्तं गुरुरिति किं त्विति मध्येऽध्याहारः कार्यः कृताश्वासः शिष्य उवाच॥ किं निमित्तमिति॥ निमित्तनिवृत्तिमंतरेण नैमित्तिकस्यात्यंतिकनि

हत्यनुपपत्तेस्तत्स्वरूपमविदित्वा तत्परिहारायोगात्तस्य प्रश्नः कृतः॥ निवर्तकप्रश्नस्तु

तत्स्वभावपरिज्ञानेन तत्स्थलं बनार्थः॥ ❀ ॥❀ ॥❀॥ ❀॥❀॥

सः
२

सुखदुःखादिमत् [illegible] स्वभावतो कौतस्मिन्किं स्वभाव [illegible] व बुद्ध्यादस्तीति मन्वानः पृच्छति ॥ कोवेति ॥ यस्मिन्निमित्ते निवर्तिते नैमित्तिका
भावस्तत्किं निमित्तं [illegible] नैमित्तिकमित्यन्वयः ॥ [illegible] ॥ रोगनिमित्तनिवर्तने यथा स्वभावं प्रतिपद्यते [illegible] दुःखनिमित्तनि
वर्तने पि स्वभावमहं प्रतिपद्येय [illegible] मम स्वभाव इति योजना ॥ [illegible] शिष्य उवाचेति संबंधः ॥ [illegible] कथ्यते नोत्तरं गुरुरुवाच ॥ अविद्ये
त्यादिना ॥ अविद्या [illegible] तन्निमित्तत्वमादिति विग्रहः ॥ तत्र स्वरूपजागरितदुःखेना [illegible] धर्मित्वेन [illegible] स्यर्थः ॥
स्वरूपतो [illegible] शिष्य उवाचेति ॥ [illegible] सेत्यर्थः ॥ विद्या च [illegible] यथा स्व
भावं प्रतिपद्येय [illegible] मनुभवत्वं [illegible] त्वमुपपद्येयेत्यर्थः ॥ तत्र स्वरूपावरणविपर्ययाभ्यासलक्षणत्वे च स्वरूपाश्रयवि

कोवा मम स्वभावो यस्मिन्निमित्ते निवर्तिते नैमित्तिकमावो रोगनिमित्तनिवृत्तावि व रोगी स्वभावं प्रतिपद्येयेति ॥ गुरुरुवाच ॥ अ
विद्यानिमित्तं विद्या तस्या निवर्तिका ऽविद्यायां निवृत्तायां तन्निमित्तस्यमोक्षस्य जन्ममरणलक्षणस्य संसारस्य [illegible] जाग्रत्दुः
खं च नानुभविष्यसीति ॥ शिष्य उवाच ॥ कासावविद्या किं विषया वा विद्या च काऽविद्यानिवर्तिका यया स्वभावं प्रतिपद्येयेति ॥
गुरुरुवाच ॥ त्वं परमात्मानं संतमसंसारिणं संसार्यहमस्मीति विपरीतं प्रतिपद्यसे कर्तारं संतं कर्तास्मि भोक्तारं संतं भोक्तेति वि
द्यमानं चाविद्यमानमिति त्वमविद्या ॥ शिष्य उवाच ॥ यद्यप्यहं विद्यमानस्तथापि न परमात्मा कर्तृत्वभोक्तृत्व [illegible] लक्षणः संसारो
मम स्वभावः प्रत्यक्षादिभिः प्रमाणैरनुभूयमानत्वान्नाविद्यानिमित्तो ऽविद्यायाः स्वात्मविषयत्वानुपपत्तेः अविद्या नामान्यस्मिन्न

न्यधर्माध्यारोपणा यथा प्रसिद्धं रजतं शुक्तिकायां पुरुषं स्थाणौ स्थाणुं पुरुषे इत्यादि ॥ परमात्मानं परिपूर्णं स्वरूपं विपरीतं परिच्छिन्नं स्वरूपमहमस्मीति त्वं प्रतिपद्यसे
त्यवगतिं च दर्शयति ॥ यस्मिन्निमित्ते मे वं संसारिणी वात्मनः सा मेव प्रतिपद्यसे परिपूर्णस्याप्यात्मनस्त्वं विद्यमानम [illegible] संसार्यस्मि विद्यात्व [illegible]
द्विषयात्वत्वस्यानुभवसिद्धत्वं तु विद्यात्वं चिदात्मनं दैवमासेः कूटस्थस्य त्यभिप्रायः ॥ विद्यमानं चाविद्यमान [illegible] नित्यमित्यर्थः ॥ शिष्य
स्यानेनित्यत्वमुक्तमंगीकृत्य संसारीत्वात्मत्वमुक्तमस्मादिपत्तीत्याह ॥ शिष्य उवाचेति ॥ प्रत्यक्षमहं कर्तृत्व [illegible] यः कर्तृत्वादिः साक्षाद्बोध
मित्वाद्रूपादिवदिति साक्षात्प्रत्यक्षसिद्धिं चेतनेषु [illegible] नृत्य इति शास्त्रेतनात्मप्रत्यक्षसिद्धिमनुमानं [illegible] यः फलकर्मकर्तृत्वतस्य
तस्यैव सर्वोपभोक्ता ॥ यदेवास्य जागर्ति कर्मस्वप्नः स्वप्नो निर्माता ध्यात्वादि [illegible] गमश्रुत्यादि [illegible] र्थः ॥ किमस्त्येवाधिकं युक्तं क्रत्यादि अवि
द्यायाः स्वात्मविषयत्वानुपपन्नेति ॥ अविद्यास्वरूप [illegible] समर्थं विवृणोति ॥ अविद्यानामित्यादिना ॥ मिथ्याज्ञानमेवाविद्या
नेति मन्वानस्य यमुक्तत्वात् ॥

न्य

उप·स· १८ अयंभावः॥चैतन्यस्यागंतुकत्वं चैतन्येन स्तलोकिं वा चैतन्येनगाधः स्वयाप्रवेश [illegible] रोधात्॥नाहं [illegible] त्तरेवस्य [illegible]॥अपि भारयावास्तिर्ध
तच्छिपते॥नाप्येचैतन्येनान्य चैतन्यस्यागंतुकत्वं [illegible] तीयोजडस्यापि [illegible] प्रकाशतयानित्यप्रकाशतायोगात्॥अ
तत्रसु तं॰ नश्चैतन्यमनागंतुकमिति॥अतिरूपमवति [illegible] त्वपश्यति [illegible] विनाशित्वं॥नत्तुत्तरश्चिती तत्रसु तं॰
यमस्ति ततो न्यधिमत्वं प्रत्यक्षे [illegible] एवमापं [illegible] स्यमनुपपत्यानिरस्य सदितीयमचैतन्यम [illegible] कल्पितं॥संहत्तत्वादिति॥नचमा
दिशत्वकमनुद्धितत्युतानि प्रसत्यस्यतु संहत्तत्वात्परार्थ्यादि केषुर्वमेवोपपादितमिति॥ते [illegible] नीमनुपपत्तिर्न [illegible] स्याह॥स्यावेचामेति॥अत्रापि श्रुतिर्भ
वतीन [illegible] स्वरूपप्रेयेत्य श्रुतेः श्रोत्रारं [illegible] त्रमते मैतारंमन्तीयानवित्तार्तविज्ञातारंविज्ञानीयाद्दृत्याद्याः॥अपिस्तु श्रुतिवाक्यपदशंतत्व
वाच्यत्वाददृश्यत्वाद्याभृतधाचैतन्यस्वभावत्वो [illegible] त्तदृश्यत्वादिस्वरूपप्रकाशकत्वेन दृश्यादि धुरवनिर्दिष्टः साक्षीनिरस्य चैतन्यस्वभा
वः सिद्धस्तुपसंहरति॥चैतन्यस्य स्वप्रकाशत्विति॥उत्तमेवार्थं पुरुषंतरेणोपपादयितुं शंकामुद्भावयति॥नचेति॥उत्तरंसंग्रहेणाह॥न॥व्याहतत्वा

संहतत्वात्परार्थ्यमनेकत्वान्नाशित्वंनेकेनचिद्दृश्यत्वाद्वा [illegible] चैतन्यस्वरूपस्य
स्वात्मनः स्वतः सिद्धत्वान्नपेति [illegible] व्यभिचारात्॥ननु व्यभिचारो [illegible] तो [illegible] नपश्यामीतिन
पश्यं [illegible] नव्याहतत्वात्॥कथं व्याघातः [illegible] व्याहतं [illegible] नहि [illegible] मयाचे
तन्यमन्यत्वा किंचिद्दृष्टं॥पृष्टे [illegible] दृष्टं [illegible] मयोक्तं॥यथात्वं [illegible]
नयानकिंचिद्दृष्टमिति [illegible]
तः सिद्धस्यैव प्रमातुरन्यस्य प्रमेयस्य परिच्छित्तिं प्रति प्रमाण [illegible] परिच्छित्ति [illegible]
च्छेदायसाक्षिनित्यैवं [illegible] स्वयंज्योतिः स्वभावात्मनि प्रमाण [illegible] प्रतिष्ठा [illegible] भाव [illegible]

दिति॥व्याहतत्वमेव प्रश्नपूर्वकं विवृणोति॥कथमित्यादिना॥नहि किंचिदिति पुनः [illegible] पदे [illegible] दृष्टाहमिति मानेवत्वं
सुषुप्तेदृश्यर्थः यस्मादित्यादिनतु [illegible] पदत्तग्रंथः स्पष्टार्थः सुषुप्तेमुपाधि [illegible] म [illegible] नुपपत्त्या [illegible] नुभवस्यावश्य
सु·सु·सं॰ भावात्तैरकत्वोपसंहरतामागंतुकानुभवासंभवात् स्वस्मैचैतन्यमनागं [illegible] स्यात्म [illegible] सुपसंहरति॥यथेत्यादिना॥चैतन्यस्य स्वतः सि
१० द्धिमुपपादयति॥स्वतः सिद्धस्यैव प्रमातुरिति [illegible] प्रमाणानिपेक्षत्वेनैव सिद्धः प्रमाणप्रवृत्तेः प्रागे
वप्रकाशमानत्वेतियावत्॥एवंविधस्य प्रमातु [illegible] प्रमाणं स्वरूपपरिच्छित्तिं प्रतिप्रमाणापे
क्षेत्यर्थः॥यात्वन्यस्याः परिच्छित्तिस्तस्याः [illegible] परिच्छित्तिः सांविद्यते साक्षिरूपस्यैवय
ताने [illegible] यंज्योतिः स्वभावात्तैतियोजना॥

कथं तर्हि किं न श्रुतं त्वयेति मयोक्तमिति शङ्कते । किमि[illegible] ॥ जिज्ञासोस्तव येनावतरणं [illegible] न बंधनं न मोक्षं करोषि [illegible]मित्तवासंभाव्यते इत्यभि
प्रेत्य मयोक्तमिति परिहरति ॥ श्रुतिबोधेति ॥ यच्च संपंच[illegible] त्यमिति । नास्त्युपपन्नत्वस्यानु[illegible] कथं तत्र हेत्वयोर्न मम नाभ्युपैजायत
ति पृच्छति ॥ किमिति ॥ अन्योऽस्त्युपाधस्तु तत्र माह [illegible]पीति ॥ तदेवं प्रपञ्चवतात्मनः स्वरूपनवभा[illegible] पनरूपवसंभ[illegible]मिति त्व[illegible]मित्यापत्त
मीयमानेन परमोऽर्थोऽतीत्युपपत्तितो वागमे तमात्म[illegible]स्य नित्यत्वमिदानीमवस्थात्रयमाश्रित्य [illegible] न पुनः कुतस्त्यसांप्रतिका[illegible]पिशुमते
प्रमुत्थापयति ॥ यदि भगवन्निति स्वप्नजागरितेऽममेति पृच्छ: ॥ तत्र चैतन्यप्रकाशयत्वात् तत्स्वभावमस्ते [illegible] वरहाति ॥ गुरुराह ॥ सत्यमिति
यतो भवतस्तन्नानुभूयमानेऽभवत इत्यर्थः ॥ अनुभूयमानत्वमेवोपपत्त्यसततानुभवश्चा[illegible] [illegible] गुरुराह गम्भ[illegible]केवल
इति ॥ सुषुप्तावात्मस्वरूपमात्रमवमास्तेऽपि तयोरनवभासान्नात्मनः स्वरूपमस्ते इत्ये प्रवस्थैव मूलोऽविच्छिन्नानुभूयते [illegible]मत्ते नात्मप्रस्ते [illegible]
रिता कस्मादित्येवं स्युराह्यति ते भये[illegible]त इत्यभ्युपेति ॥ यदि स्यादिना ॥ चैतन्यमात्रत्वादित्यनित्यस्वभावमिदित्यर्थः ॥ [illegible] अनुभव[illegible] नित्तश्चैव चैतन्यानुभयते
वा

किं त्वविद्यामात्रत्वपराध इति शिष्यो वोचे ॥ यदि भगवन्सुषुप्ते स्वम[illegible]वेच्छिन्नानास्तिकथं स्वप्नजागरिते ॥ तं गुरुराह ॥ किं त्वनुभूयते त्वयाप
तत्तं ॥ वा ॥ नन्वनुभवामि किं तु विच्छिद्य न तु संततं ॥ तं गुरुराह ॥ आगन्तुके त्वेते न तवात्मनस्ते यदि तवात्मनस्ते चैतन्यस्वरूपवत्स्वतः सि
द्धं संतते स्यातां ॥ नहि स्वरूपस्य स्वरूपं तन्न व्यभिचरति हि ॥ स्वप्नजागरिते तु चैतन्यमात्रत्वात् व्यभिचरतः ॥ सुषुप्ते च स्वरूपमवभि
चरेत्तन्नुष्ट नास्तीति वा ध्वंस्या स्यादागन्तुकानामतद्धर्माणामनुभवात् कदर्शनादयापनवत्यादीनां नाशो दृष्टः स्वरूपधर्मा[illegible]ति लया ॥
नो त्वभावो दृष्टः ॥ नन्वेवं भगवन् चैतन्यस्वरूपमप्यागन्तुकं प्राप्नं स्वप्नजागरितयोरिव सुषुप्ते नुपलब्धेश्चैतन्यस्वरूपो वा स्यामहं
न युक्तमेतन्नुपपत्तेः ॥ चैतन्यस्वरूपं चेदागन्तुकं पश्यसि पश्यन्न तद्वर्षशतेनाप्युपपादयितुं शक्ष्यसि ॥ वयमन्यो वा चैतन्योपि

तत्तस्य ध्वंसो वाधो नास्त्यापुभ[illegible]वचनयितस्य नापिष्ठानपर्मत्वमिति मदर्थां तमुपपादयति ॥ सुषुप्ते चेदित्यादिना ॥ नाशो ध्वंसो प्रभावो वाधः तत्रापि
बोधितेऽप्रत्यक्षं कृतेनान्वेवमिति ॥ [illegible]मति विज्ञातिरिलेतिमे[illegible] स्वप्नजागरिते दृश्यादिमद्भिश्चैतन्यमेवातो यदि सुषुप्ते स्वप्नजागरिते नोपलभ्येते
इति तत्त्वं तेन स्ततः ॥ चैतन्यमेव स्वयं प्रकाशनादीत्यात्मा ॥ आगन्तुके चैतन्ये वा स्या स्वे तन्यस्वरूपो वागत्यं तदभावादित्यर्थः ॥ गुरुः परिहरति ॥ नेति
नैवं वक्तुं युक्तिमित्यर्थः ॥ कथमितिचेत्तत्राह ॥ पश्यती ॥ पश्यन्नेव पश्यस्यर्थः ॥ वस्तुस्वभावस्थायतो व्यभिचारे चैतन्यस्यागन्तुकत्वानुपपत्तेर्नैवं वक्तु
मुचितमिति वाक्यार्थः ॥ ननु सुषुप्ते दृश्यादि रूपस्य चैतन्यस्य दर्शनाज्जागृते दर्शनादागन्तुकमेव चैतन्यं पर्यायेन च यथा श्रीतिश्चेत्तत्र वक्तव्यं किंति
त्वया दीघं चिरस्वरूपमेवागन्तुकं पश्यसि किं वानयनादि [illegible] स्याह ॥ [illegible] स्वरूपं चेदिति ॥ असौ दिक्प्रतत्त्वं ल
चैतन्यस्वरूपमागन्तु[illegible] तन्नैतन्यस्वरूपमागन्तुकं [illegible] तु वा न वर्षशतेनापि शक्नुमो
[illegible]

मा

उपलब्धेः स्वरूपे नैव फलत्वं विवक्षितं [illegible] विमृश्यापि ह्रस्वत्वा [illegible] इतीति विकल्पयाथं ह मम इति ॥ सत्यमेवं भवति विशेषोऽपि
त्यक्तो येन नो भ्रमतो [illegible] ख्याव स्थि माऽ
न तु तार्किकेति ॥ यथैव [illegible] हि [illegible] ॥ उप॰ [illegible] फलत्वोपचारः उपलब्धेनित्य
न त्वयुक्तं भाग्य [illegible] ॥ स्मृतिरिति ॥ अंतःकरणोपहितेनात्माभिव्यक्तिरिति भवद्भिरेवान्त्यधिष्ठितस्य तथा स्मरणमंगीकृ
त्य विषय [illegible] चैतन्याभेदेन प्रकाशमानस्य तेनात्मनाश्रयतयाभासमानस्यात्मास्य भानत्वमुच्यते ॥ कर्मेन्द्रियाण्यपि प्रायश्चित्तादिवशात्
धानांतःकरणलिंगगतानामात्माविवेकात्कर्तृत्वमिति चोच्यते ॥ शुभाशुभकर्माण्यप्यापि तानि अंतःकरणपरिणामविशेषैरविवेकात्स्वगतमिव पश्यन्त्या
त्माभोक्तेत्युच्यते ॥ एतासां सर्वासामेव चित्तविलासावस्थानां स्वरूपचैतन्यानुगममात्रेणैव साक्षात्स्वभासनयन्तिवभासमानोऽलुप्तप्रकाशोऽसं
गौ विपरीतो विषयः साक्षी उपलब्धात्मेति चव्यपदिश्यते ॥ वृत्ति विनाशात्तज्जत्व विशेष भासस्यापि विलयात्तत्संस्कारसंभवे सति सम

तं गुरुरुवाच ॥ सत्यमेवं स्यादनुपलब्धानुपलब्ध्योर्विशेषो ॥ नित्योपलब्धिमात्रमेव मनुपलब्धा ॥ न तु तार्किक
समयवस्थान्योपलब्धिरित्येव उपलब्धाच ॥ ननूपलब्धिफलावसानो धात्वर्थः कथमुच्यते ॥ शृणु उपलब्ध्याभास
फलावसानत्वयुक्तं किं न श्रान्तं तव यभवान्मनो विक्रियोत्थाऽनावसा [illegible] तिमयोक्तं ॥ शिष्य उवाच ॥ कथं तर्हि कूट
ष स्थे मय्यशेष स्वविषयचित्तप्रचारोपलब्धत्वमित्याख्या ॥ तं गुरुराह ॥ सत्यमवोचत्तेनैव कूटस्थता [illegible] तव ॥ यद्येवं
भगवन्कूटस्थनित्योपलब्धिस्वरूपे मयि शब्दाद्याकारवौद्धप्रत्ययेषु मत्स्वरूपोपलब्ध्या [illegible] वसानवत्त्वरू
त्पद्यमानेषु कस्त्वपराधो मम ॥ सत्यं नास्त्यपराधः ॥

यान्तरपर्वावगतविषयाकारस्मृतिरस्युत्पद्यते तज्जत्वाभासनात्मस एव स्मर्तेति व्यपदिश्यते ॥ सत्यं [illegible] कारणे प्रत्यं चोपल
ब्धितत्त्वतत्त्वसत्तात्मदेहेन सर्वाधिष्ठानमित्युच्यते करणेनाप्यविवेकेनालुप्तज्ञानशक्ति [illegible] ॥ विमर्शितत्वात्
नचिदुपाधिनाक्षचित्तवचितत्वात्तथाप्यवहारात्मत्वेनाऽविद्यावशाज्ज्ञात्मानोऽप्यात्मास्त [illegible] ससंगः कूटस्थ एवे
त्येतत्सर्वमभिप्रेत्योक्तं सर्वं प्रश्नमुख्याप्योपल [illegible] शिष्य उवाच ॥ कथं तर्हि त्याज्यत्वे [illegible] वर्षे [illegible] प्रत्ययोपलब्ध
त्वेन स्वर्थः ॥ अतः कुतस्तत्र तवानाश्वासो जा [illegible] भिप्रायः ॥ आत्मनो नित्योपलब्धिमात्र [illegible] विशेषस्य कूटस्थस्यैव बोधितेऽबु
द्धस्वरूपः शिष्यः स्वधीति बीजमपश्यन [illegible] नमिति ॥ प्रथवा बौद्धप्रत्ययाश्रु [illegible] नासर्वावसानाजायते तत्र रात्री जा
त्मनि नित्यं पश्यतो मम को पराधः स्यादिति पश्यति [illegible] मिति ॥ प्रश्नस्योत्तरं [illegible] ह ॥ सत्यं नास्त्यपराधस्त्वति ॥ नमोऽहं [illegible] ॥

ने.—

स्याद्गुरुः॥ न धात्वर्थ इति। संगृह्णति विह्वलोऽत्ति। बौद्धो ... ॥ बौद्धो बुद्धिपरिणामं न उपलभ्यन्ते विषयप्रयत्ति गच्छतीति प्रत्ययः। ननु बुद्धेरन्तःकरणस्य

का द्रव्यत्वात्तत्परिणामस्य च स्वपरिणामं घटादिवत् ... उपपत्तेः कथं क्रियात्वमित्यत आह॥ स धात्वर्थो विक्रियात्मक इति॥ विक्रिया क्रियात्म

कत्वर्थः॥ न हि मृदादिवत्तस्य परिणामो ... करणपरिणाम इष्यते॥ किं तु जलकमलवल्लोकवत् संकोचविकाशस्वरूपेण तादृशस्तु परिणा

मः परिणामिवैलक्षण्यात् क्रियेति वक्तुं युक्तः ... ॥ तस्याः क्रियाया उपलब्धिप्राप्तौ पचतीति निमित्तमाह॥ आत्मन इति॥ आत्मनः स्वरू

पमस्ता योपलब्धिः स स्वयं ज्ञानं विज्ञानं ... श्रुतिसिद्धा तस्या आभासो व्याप्तिः ... तस्य वह्न्याकारत्वं प्रतिबिम्बवत्तत्र चिच्छा

यापत्तिः न देवफलेन स्वसामान्तःस्थायित्वात् न तेनोपलब्धिशब्देनोपचर्यत इत्यर्थः॥ तत्रानुकूलं दृष्टान्तमाह॥ यथेति॥ अयं भावः॥ अर्थप्रका

शो ह्युपलब्धिशब्दार्थः प्रसिद्धः स नार्थधर्मो न ज्ञानं जडत्वादित्युक्तं। नाप्यन्तःकरणधर्मः तस्यापि करणत्वात्तत्र प्रकाशाश्रयत्वायोगात्तथा

पि स्वयंप्रकाशमाननित्यचैतन्यात्मन्यपि धाने नाहं तथेवा ... स्वसत्ताप्रकाशायितोऽकर्तामयं ... ॥ ... तत्तदर्थाकाराहृतिः कु

गुरुरूवाच। न धात्वर्थविक्रियायामुपलब्धुश्चात्मनो हि बौद्धप्रत्ययः स धात्वर्थो विक्रियात्मकः। आत्मन उपलब्ध्याभासफ

लावसानः स उपलब्धिशब्देनोपचर्यते। यथा छिदिक्रियाद्वैधीभावफलावसानेति धात्वर्थेनोपचर्यते तद्वत्। इत्युक्ते शिष्य आह। ननु

भगवन् मम कूटस्थत्वप्रतिपादनं प्रत्यसमर्थो दृष्टान्तः। कथं छिदिः छेद्यविक्रियावसाने उपचर्यते यथा धात्वर्थेन तथोपलब्धिश

ब्दोपचारितोऽपि धात्वर्थो बौद्धः प्रत्ययः आत्मोपलब्धिविक्रियावसानश्चेन्नात्मनः कूटस्थतां प्रतिपादयितुं समर्थः॥ ॐ १२

वा वेदान्तश्रवणमुपलब्ध्याकृतीप्रमातारमोक्षेति च प्रमाणत्वकर्तृत्वभोक्तृत्वान्यवितत्त्व व्यपदेशाश्च संभवति। पृथ्वाय्यः पिंडे स्वति प्रकाशयतीति तथ

त॥ आत्माबौद्धाकाशवद्विक्रियत्वात्कूटस्थोऽपि संतोऽथान्तःकरणगतत्वाभासाविवेकात्तद्धर्मैस्तद्वत्स्यामिश्रणमिथ्यैव व्यपदिश्यते चलतः को

ति लो कर्तुलः क्षेत्राः स्थले जातो न ... इति। पृथ्वाय्यः पिंडगताभासाविवेकादग्निर्व्यपदिश्यते तद्वत्तस्माद्दत्तकारणस्याविक्रियाशीलः कर्ता तेषु

पलब्धोः क्रियमाणत्वाभावादुपलब्धिस्वरूपस्यात्मनः सिद्धकूटस्थत्वमितिसिद्धान्तसमर्थविशारीकर्तुं दृष्टान्तस्य साम्यमित्यनन्तरूपत्वं शी

तमतीति इत्युक्ते शिष्य आह। नन्विति। उभयत्र प्रत्ययार्थयोरुपचारे कारणस्य ... दृष्टान्तसामर्थ्यमिति गुरुराह। कथमिति। उपचारितत्वे

लुपलब्ध्युविक्रियाद्धौ। यतः छिदिक्रियासाध्यद्वैधीभावाख्यफलं विक्रियेवमुपलब्धिफलस्यापि फलत्वाविशेषात्साध्यत्वया विक्रियात्वोप

पत्तेः कथमुपलब्ध्या कूटस्थत्वसिद्धिः ... दृष्टान्तसामर्थ्यमुपपादयति॥ छिदिरिति छेत्यादिना छिदिक्रियायाः छेद्यविक्रियावसानत्ववद्बौद्ध

धात्वर्थ उपलब्धिशब्दोपचरितोऽपि आत्मोपलब्धिविक्रियावसानश्चे ... इति योजना॥ छिदिक्रियायाः छेद्यनिष्ठद्वैधीभावपर्यन्तत्ववदात्म

निष्ठोपलब्धिविकारपर्यन्तत्वं उपलब्धिधात्वर्थस्येत्यर्थः॥

उप॰सः १२ ...नी प्रमातुः स्वसिद्धि [illegible] नेः [illegible] प्रसिद्धं प्रति [illegible] सिद्धेः [illegible] तस्य स्व[illegible]
प्रमाणव्यापारापेक्षास्तीति स्वचयन्त्र [illegible] एव [illegible] ज्ञानत्वात्तथा प्रमाण[illegible]
स्वविषय एव इति सिद्धेः कदाचित् ज्ञातत्वेन सिद्धिः [illegible] प्रमिते [illegible] एव तत्र प्रमाताप्र
प्रमेयविषयाय माणव्यापार [illegible] प्रमातुः [illegible] सिद्धौ प्रमाणापेक्षा स्यात्ततः कस्य प्रमितेः स्यात् [illegible] प्रमातुर्मिथ्याचस्व
विषयो वा सर्वथा [illegible] उपपद्यते इति। तत्र [illegible] यस्य [illegible] स्वप्रमातृत्वं [illegible]। तदेतदुक्तं [illegible]
धानकर्तृविषयेऽस्य [illegible]। कर्तृत्वं कर्म [illegible] किं न स्यात् [illegible] कस्यांचित् [illegible] प्रमाणान्तरेण [illegible] कर्म तथा वै [illegible]
वम् [illegible] प्रमातृ [illegible] प्रमाणसिद्ध्यान्यप्रसाधकत्वानुपपत्तेः [illegible] तथा साधकत्वा [illegible] सिद्धा [illegible]
वां न स्यात् [illegible] सिद्ध्यनवस्थामाह। प्रमातृविषयत्वे इति। प्रमातुरनवस्थामभिनयति। अप्यन्यदिति। उक्तामनवस्थामिच्छायाम
प्रमातृत्वे प्रमाणापेक्षासिद्धेः कस्य प्रमितेः स्यात् [illegible] प्रमितेः स एव प्रमातानुपगम्यते। तदीयान्य प्रमितेः प्रमेयविषये
व न प्रमातृविषयाः। प्रमातृविषयत्वेन [illegible] प्रमातृत्वे [illegible] प्रमाता तस्या [illegible] एवमेवेच्छायाः
प्रमातृविषयत्वे। प्रमातुरनवस्था [illegible] प्रमेयत्वानुपपत्तेः। [illegible] प्रमातुरिच्छा [illegible] प्रमाण
जन्म [illegible] प्रमेयविषयाः [illegible] प्रमाता स्वयं [illegible]
कस्यचित् [illegible] इच्छादीनामन्यतमेनापि [illegible] विषय
त्वं। [illegible] इच्छा [illegible] विषयत्वे [illegible]।

तिष्ठतीति। स्वमेवेति। आत्मनोऽप्रमेयत्वे हेतुं [illegible] प्रमातुरिति तदेव [illegible] इति। [illegible] मिथ्या [illegible] वति
तिजन्म [illegible] प्रमातृत्वेन [illegible] व्यवहितं [illegible] प्रमेयमात्र लोकप्रसिद्धमित्यर्थः।
[illegible] प्रकाश [illegible] अन्वय [illegible] व्यतिरेकमाह। [illegible] साधारणः [illegible]
प्रमेयसिद्धिप्रसंगादिति भावः। [illegible] प्रमातृ [illegible] जन्म [illegible] याह। नचेति। स्वयमेव प्रमाता स्वस्यैव चेत्प्रमातृ
इच्छादीनामन्यतमेनापि व्यवहितः कस्यचि[illegible] न [illegible] इति [illegible] यदि ना। [illegible] तयोः [illegible]
वि यकत्वेबाधकमाह। इच्छादि विषयत्वे [illegible] तत्त्व भावः [illegible] तत्त्वं न
न्निति [illegible] उभयो [illegible] त्वे [illegible] व्याप्ता [illegible] वत्त्व्यात [illegible]
तमपुपगमे तस्यापि स्वसमान [illegible] इत्यर्थः। [illegible] इत्यर्थ। सच्चिदानंदायनमः

मित्रं

तां प्रति स्वरूपकूटस्थनित्यसंविदं प्रति [illegible] रूपेविषयेप्रमाण [illegible] स्तानिश्चयरूपस्तु व्यापारात्मत्वे प्रमातृत्वेवाताद्व्यापारत्वेन
त्वेवानप्रमाणापेक्षा प्रमात्रपेक्षावाः स्तीत्य [illegible] मावः [illegible] प्रमाणान्तरस्य [illegible] निमर्शः कारणमिति विदि
तं प्रमातृत्वं तदुभयं प्रमेयावभासः समये [illegible] रवतित्यथा [illegible] प्रकाशमानादिशब्दप्रसंगात्त्व स्वभासत्वेन प्रमा
णान्तरप्रमाणांतरतद्भवति अनवस्थाप्रसङ्ग [illegible] स्यतः [illegible] प्रमाणप्रमेय [illegible] स्यात्मनः सिद्धेः तस्यैव
नित्यस्वप्रकाशरूपस्य विरात्मतेति॥ अप्रकाशस्वभावस्येवरूप [illegible] प्रमातृप्रमाणेयत
॥ यथाप्रकाशमानमिति॥ ननु संविदः प्रमाणफलत्वप्रसिद्धेः कथं नित्यत्वमित्याशंक्य [illegible] त्वेवेति॥ [illegible] प्रमाणान्तरस्य स्वरूपसत्त
एवानित्यत्वे कस्य कमस्तीतिसमाधत्ते॥ नावगतेरिति॥ [illegible] हि प्रमाणेति॥ नहीति॥ चक्षुरादि [illegible] प्रकाशं अवगतेः प्र
मातृत्वे सति नित्यायाः प्रमातृत्वं न भवत्यनित्यायास्तु भवतीति विशेषो [illegible] प्रमजाभावो

यथा प्रकाशमनुभवत्वं वालो [illegible] लोकादिषु [illegible] भावप्रवात्त [illegible] शेषा सर्वदा
न स्वभावत्वात्॥ अनित्यत्वएवप्रमातृत्वान्न नित्यत्वात्तेन [illegible] विशेषानुपपत्तेः न ह्यवगतेः प्रमातृत्वेऽनित्यावग
तिः प्रमातानित्येति विशेषो वगम्यते॥ नित्यायां प्रमातृत्वेऽपि [illegible] ननुपलानंतरं नित्या स्वगतिः विहृत्सरदिति तदेव स्यादित्येव सिद्ध
गतत्वात्मनः प्रमातृः स्वतः सिद्धिः प्रमाणनिरपेक्षत्येवेति॥ प्रमातेत्यपेक्षाभावो नित्यत्वात्स्वेति [illegible] नावगतेः [illegible] आत्मनः सद्भावासिद्धेः
प्रवृत्तिः=

हृत्यादेः= सिद्धेरिति विधिषः शंकते॥ नित्यायामिति॥ अवगतेर्नित्यत्वे कारकव्यापारवैयर्थ्यादित्येवविशेषस्यार्थः॥ प्रमातुः स्वावगतेर्नित्यत्वे प्रमाणव्यापार
वैयर्थ्यमाशयन्ते विशेषाविशेषावगतेर्नित्यत्वे॥ नापरस्मात्त्वेतीत्याह॥ सिद्धात्तद्धीति॥ नित्यावगतिपदेऽप्रमाणनैरपेक्ष्यं चेत्तथापानुमंस्यते तत्रहि प्रमातुरा
त्मनः स्वरूपस्य स्वतः सिद्धिप्रकाशता प्रमाणनिरपेक्षतयैव सिद्धेत्यर्थः॥ अनित्यस्याप्रकाशस्य च जडत्वात्तत्तसत्त्वानुपपत्तेरित्यभिप्रायः॥ नन्वात्म
प्रमाया नित्यत्वाद्यदि प्रमाणानपेक्षातर्हि प्रमेयाभावस्य तत्र नित्यत्वात्प्रमाणानपेक्षता किं न स्यादिति शंकते॥ प्रमाणवेदीति प्रमाणवेदीत्यर्थः॥ वरिह
रति॥ नावगतेरिति॥ अवगतेरात्मनित्यत्वादेव प्रमाणान पेक्षा न ह्यवगस्यमानप्रकाशकशोधं न हेतुत्वसंपात्तवानित्यत्वच्छितिमत्वोपपादनार्थ
त्यर्थः॥ प्रमाणवाच्यात्मसिद्धिः प्रमाणं नापेक्षतइति वक्ता प्रमाणमनपेक्षत्वं तत्त्वं स्वतः स्यादिति मतान्तरे [illegible] त्वेवोपपद्यते अप्रमाणसिद्धत्व
त्वादेवेति शंकते॥ प्रमाणवेदीति॥ स्वतःसिद्धिप्रमाणनैरपेक्ष्येणपु [illegible] प्रकाशमान [illegible] वक्षो व्यतिरेका [illegible]
कावकाश [illegible] वदिहात्मे [illegible]॥

प्रमा [illegible] [illegible]

नत्वेवमात्मनि न प्रमाणव्यापारापेक्षा प्रमातुः स्वसि[illegible] प्रमाणं [illegible] प्रत्यगात्मप्रमाणं [illegible] केवलं [illegible] आगमवाक्यानां प्रमेयत्वात्मा
सिद्धिस्तस्य च वाह्यविषयावच्छेदेन प्रमाणं [illegible] यथा [illegible] पि प्रसिद्धिर्न [illegible] गतेः स्वतो नित्यत्वं साधयित्वा सो
कोशान्तरेण तत्त्वं साधयितुं पूर्वपक्षयति ॥ [illegible] इति यदि [illegible] तः सिद्धमिति चेत् स्यात् प्रमातुरप्यवगत्यनुपपत्ति
प्रमातान्तरेषु स्वसंवेद्यत्वादित्यर्थः ॥ तत्र किं [illegible] प्यपरिहार्याः [illegible] एवं [illegible] मित्यभिप्रायः किं वा स्वसु[illegible]
हात्मात्वं वक्तव्यमिति तत्र नाद्यस्याह ॥ नावगतेर्[illegible] ॥ अवगन्तुर्[illegible] षय [illegible] अवगति [illegible] वगतेस्तेन वगति विष
यत्वेनात्मनः [illegible] तस्य तेषु विषयत्वं तस्या [illegible] ॥ [illegible] ॥ स्वगतिरेवेति ॥ अत्रायं पुरुषः स्वयंज्यो
तिरित्यत्र चास्य ज्योतिषोऽस्य परमो लोकः न वित्तानवित्तालोविषयालोकादि [illegible] मनो [illegible] वाक्यादात्मनः स्व
स्वप्रकाशत्ववस्तु सा वगतिः सोऽवगन्तुः स्वस्य पेक्षाभावान् [illegible] भयतीति ॥ अवगन्तृ
प्रमातृविषयावगत्यनुपपत्तावन्यगतस्तत्प्रमातृ [illegible] इति [illegible] तव्याद [illegible] विषयत्वेनानुव
स्याप्तेः कस्यावगतिरित्यादि [illegible] आत्मा ज्योतिः [illegible] प्रकाशावतिरिक्तमेव प्रसा
धितमवगतेश्चेतन्यात्म [illegible] आत्मन [illegible] कार्यकारणसंघातवत्संहत्यार्थ्ये
षवत्वं चाबोधात्मः ॥ [illegible] तस्य ज्योतिः [illegible] स्येतरस्य [illegible] प्रधानात्सान्तरत्वं तत्स्वानन्यचैतन्यज्योतिषः
प्राणस्य ते प्रभवत्सा [illegible] मात्म [illegible] वाभावाद्धेतुत्वीनां [illegible] यत्तु [illegible] चेतनुत्पन्नमात्मनि विद्यते नैवं तस्य
वतित्तदात्मनः स्वार्थत्वं तज्ज्ञवाभावापेक्षात्मानात्मनोः परार्थत्वस्वार्थत्वसिद्धिः तस्मादात्मनोऽन्यनिरपेक्षत्वमेव नित्यचैत
न्यज्योतिष्ट्वसिद्धिः ॥ ननु [illegible] स्य सति प्रमातृत्वेऽकर्तृप्रमातुः प्रमातृत्वमनुपपत्तेः प्रमाणाभानित्यत्वे नित्यत्वे च स्वरूपविशेषाभ
वादवगतिः प्रमातृत्वः स्वतोऽर्थविकाराभावनित्याया नूत्नस्य नित्यायावान्न स्वरूपविशेषो विद्यते ॥ [illegible] ॥
तस्यात्मज्योतिषत्ति ॥ उक्तामेवानुपपत्तिं पूर्वपक्षमुपन्यस्यति ॥ कथमित्यादिना ॥ स्वस्यादेः स्वतीक्ष्णादित्याद्यवधानादि [illegible]
तिषः सोऽन्तरत्व [illegible] स्यते रूपं केवलमित्यर्थः ॥ किं तत्र स्यात्तदाह ॥ ततश्चेति ॥ आत्मापायागन्तुकचित्प्रकाश विषयः स्यात्तदाह [illegible]
तर्कश्च [illegible] पात् [illegible] आगमादिर्व [illegible] ॥ कल्पितं नाद्य ॥ पूरणे [illegible] तित्यः [illegible] कोऽयं ॥ [illegible] नित्यं [illegible] विद्यते तत्र नैव
मात्मनः स्वार्थत्वं संभवतीत्यन्वयः ॥ तत्र हेतुमाह [illegible] ते [illegible] तियोजना ॥ आगन्तुकचित्प्रका
शागमस्यानात्मत्वनियमात् [illegible] दीवभावत्तत्स्वरूपसंहतौ [illegible]
ति ॥ इत्ती नित्यचैतन्य [illegible] ॥ जन्मप्रभ [illegible] उपपत्तेरिति परे

उप॰स॰ २० तत्र दृष्टान्तमाह। यथेति। तिष्ठति [illegible] त्वेव [illegible] नुभवे [illegible] तिष्ठति एवं कर्मेवान्यत्स्मर्तव्यं यथा ज [illegible] मेवसत्पृथक्त्वास्या
दज्ञातेऽसमवायितिष्ठति व्यपदेशोऽपि च कश्चिदिति [illegible] व्यतेत [illegible] प्रमाणस्य [illegible] दृष्टेऽमवितत्यतत्त्वस्य च॥ न्य
सामान्यादिति तिफलत्वस्य प्रमाणोविशेषणमात्रादित्यर्थः॥ [illegible] प्रमाणवत्ता [illegible] प्रमाणगतेनैव बन्धः॥
अन्यथाविषयगतत्वे मयूरं विदित्तमिति स्वात्मनि ज्ञानत्वेऽपसंबंधानुभवानुपपत्तेः। जडस्य चेतः करणे दृष्टोपराश्रयत्वे विश्विराश्रयत्वे
योगास्त्रमात्रत्वानुपपत्तेश्च। ज्ञानस्तु कूटस्थत्वाद्व्यापारवत्त्वायोगात्प्रमां प्रति कर्तृत्वानुपपत्तेर्मुख्यया ज्ञस्याजडाजडयोरप्रयोजक
प्रमातृत्वव्यपदेशा पोष्यत्वात्परस्परमध्यासेन व्यवहारप्रवृत्तेर्मिथ्यैवात्मनो बाह्यविषयेऽपि प्रमातृत्वमिति स्थितौ स्वात्मनि स्वयंप्रका
शत्वभावे कुतः प्रमातृत्वशङ्कावकाशः कुतस्तरामनवभासप्रसङ्गः कुतस्तमां च प्रमाणापेक्षेति॥ एवं कूटस्थनित्यचैतन्यज्योति
षोऽन्तःकरणोपाधिसंबन्धप्रयुक्तमौपाधिकं प्रमातृत्वमुपपाद्य ज्ञानीकर्तृत्वमपि तथैवेति प्रतिपादयितुं चोद्यमुद्भावयति॥ अत्राहेति

व्याप्तिकर्तृत्वे २ यथा धात्वर्थव्याप्तिघटस्यादेः फलस्य गत्यादिरूपं कर्तृनित्यस्यापूर्वस्य नित्यस्य वा स्वरूपविशेषो नास्तीति तुल्यो
व्यपदेशो दृष्टः तिष्ठति पर्वतः स्थास्यति स्थानिस्यावगतिस्वरूपविक्रियावती प्रमातृत्वव्यपदेशोऽन्यविक्रियावन्त्वेन फलसामान्यादिति॥ अत्रोहि
क्रियाया नित्यावगतिस्वरूपस्यात्मनोऽविक्रियत्वात्तत्कर्तृत्वेऽहत्यर्तृतादिर्नापि च वाच्यापेक्षिः कर्तृत्वेनोपपद्यते॥ असंहतस्वभाव
स्य च कार्यकरणोपादानेऽनवस्थाप्रसज्यते॥ तादीनां तु कार्यकरणे नित्यमेव संहतत्वमिति वाच्या गुणगणेनानवस्थास्मारिति॥
रहस्यं संहतस्वभावस्य करणानुपादाने कर्तृत्वं नोपपद्यते इति कारणमुपादे [illegible] नमपि [illegible] तत्कर्तृत्वकरणं तत्स्वरूप [illegible] ते
देयं तदुपादानमपि विक्रियैवेति॥ तत्कर्तृत्वे करणं तत्समुपादेयं तदुपादानेऽप्यन्यपरं तत्॥ प्रमातुः स्वोत्तं चैव अनवस्थाऽपरिहार्या स्यादिति
तस्यात्मनः नित्यावगतिव्याप्तिरेव हृष्टान्तः तस्मान्न [illegible] च वं धर्मिसंबंधः कल्पनीय न तदनुपपत्तिविरोध॥ कस्मान्नोपपद्यते स्यादन्यत्र [illegible] त्वं स्येति॥ तदाह दृष्टान्तं
विशुणोति॥ तदा हेतोर्नास्तीति॥ अनवस्थानस्यादिविसंबंधः इति पूर्वः पूर्वः कारणाभावः॥ स्वतन्त्रस्य कर्तृत्वार्थिनो [illegible] नापि वहन्तत्वे सिसाधयि
षितं किं वा वस्तुतस्तस्य कर्तृत्वाभाव इति वक्तव्यं॥ तत्राद्यः पक्ष आत्मनः कूट [illegible] धर्मेणेवायदित्तत्वोऽस्य सर्वं दृष्ट्यन्तमत्वादितीयपक्षो स्वाद
असंहतस्वभावस्य करणानुपादानेऽपि स्वातन्त्र्यं कर्तृत्वं संभवतीत्यर्थः॥ अवंभूत [illegible] कर्तृत्वस्य च करणोपादानत्वेऽपि नित्यस्वमात्रिदिप्रमात्रनिबंधनं
तत्र करणोपादानसाध्ये कर्तृत्वे वस्तुतः आत्मनः [illegible] नसंभवात्तु [illegible] प्रार्थिकः तथापि [illegible] यथा जीवस्य जसदृवज्ञात्मनःके
र्तृत्वप्रसिद्धिः आसामा पापस्तुपस्थापिता तः करणे [illegible] दुपवे [illegible] व्यापारः स्वहत्तादिक्रियादिः [illegible] कर्तृत्वे स्वमा नि
वाकिरिदृश्यकारणे दृश्यमानवतामनोमिमंकृ [illegible] साक्षितया सन्निधिमात्रेण कर्तृत्वं अपदेशाऽनुपपत्तेः तत्त्वमोर्थे तोकर्तृत्वमुपाधि
विवक्षाकर्तृत्वव्यपदेशाऽप्रतिनिषिद्धेनावयवितिति॥ तथा च यथा समस्त्वमुपकर्तृत्वप्राणार्थं स्वातन्त्र्यं गत्वा वेश्मप्रवेशेति च॥ ॥ ॥ ॥

नत्वं स्वतंत्र एव कीदृश्यात्मेति कर्मीमांसकमतमाह ॥ स इत्याह ॥ [illegible] एव तिष्ठति प्रभु [illegible] प्रभवत्स्व [illegible] तत्पर्यवसानेति
त्माध्यानःएवं वच नोपेति विकल्प्याह ॥ [illegible] सोऽपि प्रतीतिस्मायां [illegible] तीर्थीति [illegible]
नियोगात्मप्रधिवं हि वहितम नृत्य [illegible] इति श्रुत [illegible] मानाकां प्रवर्त
यस्मात्मानमिति वाच्यं प्रतीतिकाले च प्रतीति [illegible] प्रतीते [illegible] नास्तीति प्रतीतेः [illegible] वस्तु तदन्तःकारयितृत्वं प्रमाधार
ण प्रतीतेश्च पदेन निवृत्तिसंभवान्नवं च केवलसिद्धिरित्यपि प्रसिद्धितीयमुत्स्यापपत्ति ॥ अचेति ॥ [illegible] सर्वसिद्धेः [illegible] वा मायेन एकत्व प्रचेतनं
संभवत्याह ॥ नेत्यादिना ॥ आदिशब्दाद्भेदकत्वग्रहः ॥ तथा च मनः कर्तृत्वे सति [illegible] भेदकत्वं [illegible] सिद्धावन्यसिद्धिरित्य
न्योन्याश्रयस्तिमावः ॥ द्वितीयं प्रत्याह ॥ न हीति ॥ अचेतनमात्मान्यस्य [illegible] ॥ [illegible] मिति यावत् अतः
स्वनत्वाच्चैतन्यमसापेक्षस्य कुतस्तद्भेदकत्वसंभवः इति भावः ॥ [illegible] मात्मसापेक्षसिद्धिकत्वं [illegible] रसर्वमेवेति ॥ एवं मी २

नच क्रियेवात्मानं कारयति ॥ अनिर्वर्तितात्मोऽस्ति [illegible] परस्यात्मानमनुपपत्ति [illegible] प्रतीतिः [illegible] सिद्धस्याविषयत्वा
दनुपपत्तेः ॥ नात्मनोऽन्यस्य चेतनत्वं वस्तुस्वप्रमाणकं [illegible] मावगति [illegible] स्यात् ॥ अवगतिश्च
त्मनोऽन्यस्यैव स्यात्सा प्रमाणैव [illegible] स्वार्थस्यानुपपत्तेः ॥ नन्वदेहं [illegible] विषयात्मनां यानुगतं [illegible] अवगत्यवसानप्रत्यक्षावेत्ति
प्रदर्शनान्ननु देहस्यावगतेर्नतु [illegible] प्रत्ययात्मप्रेत्ते ॥ वाङ्जाग्रत्स्वैव एवं स्थानं [illegible] देहस्यापि प्रत्यक्षादिप्र
मामपेक्षैवसिद्धिः ॥

मांसचक्षुः [illegible] ज्ञानी [illegible] नास्ति [illegible] अवगत्याश्रयः [illegible] अनुपलब्धासीतिनैव [illegible] कथमपि कुर्वन्नात्मान्यस्याचेतनत्वानुमाने अपि वा [illegible]
सिद्धिं वारयति ॥ अवगतिश्चेति ॥ [illegible] वस्तुतः आत्मभिन्नो न भवति अवगत्याश्रयत्वात् प्रत्यगात्मवदित्यनुमानानुग्रहीता याश्रयमात्मा
[illegible] स्यादि [illegible] आत्मनोऽन्योऽचेतनोऽस्ति [illegible] तत्त्वतो देहादिभिः संहतः स्वार्थः स्वतंत्रो न परतंत्र इति न [illegible] आत्मनः कर्तृत्वं
विभ्रममात्रसिद्धमित्यर्थः ॥ [illegible] आत्मनो जगत्कर्तृत्वमपि मायया [illegible] मेवेति न [illegible] विकर्तृत्वं परमार्थमिति भावः ॥ नन्ववगत्याश्रयत्वात्कथमसं ग
हतत्वादिधर्मो देहादेः संहतस्याप्यवगत्याश्रयत्वमस्तीति लोकायतमतमाशंक्याह ॥ नचेति ॥ देहादिर्नावगत्याश्रयोऽवगम्यमानत्वाद्घटादि अवैतिवि
वदित्यर्थः ॥ ननु कथं देहादेरवगत्यवसानप्रत्ययावेद्यसिद्धिकत्वं यावतामनुष्योऽहं पश्यामि जानामीति स्वसंवेद्यत्वमनुभूयत इति शंकते ॥ न षयत्वात
चेति ॥ अनुभवमात्रमेवाङ्गीकरोति ॥ वाढमिति ॥ नाप्यनुभवः [illegible] किं [illegible] स्यादिति ॥ जाग्रत्स्वे =
वपवस्थादिस्वादिना ॥ यदि देहः स्वपक्षे [illegible] भावत्वात् [illegible] स्याद्याप्रमात्
[illegible] तस्माच्चेतनो देहस्य [illegible] ॥

उप॰स
२१

देहउक्तन्यायमिति यावदवतिष्ठति॥ तथैव प्रमाणान्तितं तत्वादेहद्वयस्य प्रमाणत्वेनैव सिद्धिरित्यर्थः॥ किं देहादिरनात्माभोक्तिकत्वात् इव
देहाभावादेवहीति॥ एतान्येवग्राह्यग्राहककरणानि तथा न तु लोके न प्रतिबद्ध उपकार्यं च कार्यकारणभावेन मिथः संबंधानां समानत्वाः ने
त्वनियमादिति भावः॥ ननु सिद्धिरिति निष्पत्तिरुच्यते सा न प्रमाणकार्यत्वेन इत्याह॥ सिद्धिरिति देहादिकार्यमित्यनेन प्रमात्रादिवद्व
गतिरूपस्य तत्फलत्वेन तस्याः प्रतिभातीति फलत्वमविद्याविषयमिति लोकापत्तिकथं कार्यमथावकुर्वन्नवगतिस्वरूपमाह॥ साचैतिः प्रतिचावोचामे
त्यनेन प्रसंगः अवगतेः कूटस्थत्वे तस्याः फलत्वप्रसिद्धिर्विरोधं शंकते॥ अत्राहेति अकार्यरूपाया अवगतेः कार्यत्वं कूटाकारकार्यत्ववदुप
चर्यते इति न फलत्वप्रसिद्धिविरोध इति परिहरति इत्युक्तं वक्तमाह॥ न विप्रतिषिद्धमिति॥ उपचारनिमित्तं प्रवृत्तिः॥ कथं तर्हीत्युक्तमाह॥ कू
टस्थेति॥ तादर्थ्यादिति प्रत्ययानां तत्प्रत्ययस्य बुद्धिवृत्तेर्विषयसंबंधतयावगत्याभिव्यंजकत्वेनार्थवत्त्वादित्यर्थः॥ तदेवं कूटस्थावगतिरूपेण

तथैव क्रियाणां वाद्यादेवक्षीणकारणयोर्देहे क्रियाकारणीणत्वादिति प्रत्ययादिप्रमाणत्वेनैवसिद्धिः॥ सिद्धिरिति च प्रमाणफलमवग
तिमवोचाम॥ साचावगतिः कूटस्थात्वतः सिद्धात्मज्योतिःस्वरूपेति॥ अत्राहेचोदकोवगतिः प्रमाणानां फलं कूटस्थनित्यात्म
नो ज्योतिःस्वरूपेति विप्रतिषिद्धमित्युक्तेवक्तमाह॥ न विप्रतिषिद्धं॥ कथं तर्हि कूटस्थनित्यापि सती प्रत्ययादिप्रत्ययान्तेलक्ष्यते॥
तादर्थ्यात्प्रत्ययादिप्रत्ययपर्यन्तेनित्यत्वेअनित्येवभवतीति तेन प्रमाणानां फलमित्युपचर्यते॥ यदेवं भगवन्कूटस्थानित्यावग
तिरात्मज्योतिःस्वरूपैवस्वयंसिद्धात्मनि प्रमाणानिरपेक्षत्वात्ततोन्यच्चेतनं संहत्यकारित्वात्परार्थं॥ येन चसुखदुःखमोह
प्रत्ययावगतिरूपेणपरार्थंतेनैवस्वरूपेणानात्मनोपि तत्त्वं नान्येन रूपान्तरेणेति नास्तित्वमेवपरमार्थतो॥ ८० ॥ ८१ ॥

स्वनिष्प्रमातृत्वं कर्तृत्वं फलत्वं च कस्य नामात्रमित्युपपादितं॥ संहत्य च देहादेर्विषयपर्यन्तस्य पारार्थ्यं जाड्यं पराधीनसिद्धिकत्वं चोक्तं॥ इदानी
मेवमात्मनोऽनात्मनोऽवगमितं तत्त्वमवगम्य प्रच्छ्यः स्यादवगतमर्थं गुरुं प्रति निवेदयन्नन्येत तत्त्वमात्मनः स्वभावयितुं चेत्तत्स्य प्रश्नावधिं प्रकटयति
यद्येवं भगवन्नित्यादिना॥ हे भगवन् यद्येवं प्रत्यगात्मतत्त्वं कूटस्थावगतिविज्ञानत्वेनावगत्यात्मकं तर्हि न प्रमातृत्वादिधर्मकं परोक्तं तःप्र
माणानिरपेक्षत्वात्स्यमोर्थितः प्रमातृत्वेनैवप्रमाणत्वाभावात्तन्निरपेक्षत्वसिद्धिकं तत्तः प्रत्यगात्मनोऽन्यच्चेतनं परस्परोपकार्योपका
रभावेन संहत्यव्यवहारप्रवर्तत्वात्परार्थं चेतनापेक्षितं तत्प्रतिभासमानं सिद्धं सुखदुःखवदस्तित्वमित्यर्थः॥ ननु सुखदुःखमोहत्वयेन
दृश्यस्यस्वजेः न मोहरूपप्रवृत्तिकार्यत्वात्तथा कथमनन्तत्त्वमिति सांख्यप्रश्नकदोषमाविरोतीति॥ येनवेति॥ येन दृश्यमानाकारेण सुख
दुःखमोहहेतुप्रत्ययावगतिरूपेण जडं परार्थं शेषवस्तुनीयते तेनैव रूपेणात्मनः स्वत्वं दृश्यस्य तथावतः प्रतितत्वं नान्येनाऽ
नस्वात्मनारूपान्तरेण तत्र प्रमाणाभावादितः परमार्थतो नास्तित्वमेव दृश्यस्येत्यर्थः॥ किंच विमतं नास्ति स्वतो वस्तुदृश्यं भावगतिः

उप. स. यथोक्तविद्यावतः मुमुक्षोः ... [illegible] ... तत्त्रयं येवं विज्ञानवतामवि ... [illegible] ... समानमुपासितवीत
२२ स्य ग्रहीतव्यत्वादिश्रवणविज्ञानं जन्मवान्तरात्त्वात्मानं ... [illegible] ... संज्ञोऽनं नाम रूपमाणमनुसितम् ... मुपदेशमाश्रमेते। मुमुक्षुणा
मित्यादिना। मुमुक्षुणां च मुमुक्षुपरमार्थि छत्रामित्यर्थः॥ अविद्यामसत्कृत्वात्कर्म ... [illegible] ... निवृत्तिमन्तरेण ... यतिकर्मनिष्ठ स्वसम भवास्य वीप
न कर्मोच्छेदोऽस्त्येवं कर्माननुपपत्तिश्चाविद्यानिवृत्त्ये वोपपत्तस्तत्त्वविद्यानिवृत्तिक्षान्तमुभयमित्युक्तामित्युक्त विद्युग्रहण स्यार्थः॥ यदि
संख्यानानुष्ठानप्रयोजनमाह॥ अविद्याहेतवस्ति॥ अविद्याहेतुर्निश्चयं येतां तेषां रागद्वेषादयः ... नागादीनां व्यापारोऽस्ति हि
तवस्तत्रायायाज्ञ विविधं कर्म जातं प्राक्षीयं॥ स्वामाविकं च देवत्तिर्थ अनुष्ठपत्त्वप्रापकमुपचीयते ततस्तन्मोक्षार्थमविद्या
नागादिनिबंधनकर्मतत्फलासंगनिवृत्त्यर्थं परीसंख्यानं कार्यमित्यर्थः॥ परिसंख्यानप्रकारं सोपस्करं निरूपयति तत्रेत्यादिना॥ तत्र

मुमुक्षुणामुपात्तमुत्थमुत्पत्तिपरम्परा अपक्षीनुपचयार्थं नोपरि संख्यानमिदमुच्यते॥ अविद्याहेतवो दोषा वाङ्मनःकायप्रवृत्ति
19 हेतवः प्रवृत्तेश्चेष्टानिष्टमिश्रफलानि कर्माण्युपचीयन्ते इति तन्मोक्षार्थं॥ तत्र शब्दस्पर्शरूपरसगन्धानां विषयाणां॥ श्रोत्रादिग्राह
त्वात्स्वात्मनि परेषु वा विज्ञानाभाववस्त्वेषामेव परिणतानां यथा लोष्टादीनां॥ श्रोत्रादिद्वारैश्च तावन्तो येन चैतावंत्तमात्रत्वादेषां
तीयतेहि शब्दादयो ... संसर्गितातज्जन्म विपरिणामापक्षयनाशसंयोगवियोगाविर्भावतिरोभावविकारविकारिदेहवी

प्रथममात्मानमनात्मभ्यो विविच्यानुसंदधीतेत्युपरिष्टात्तद्विवेकप्रकारमाह॥ शब्दस्पर्शरूपादिना॥ विषयत्वे हेतुः॥ श्रोत्रादिग्राह्यत्वादिति पर्व
मनिरूपादि स्वरूपे परेषु वा पदादिषु विज्ञानाभावो विज्ञातृत्वाभावश्चैतन्याभावो वा निश्चेतोघ्या ... [illegible] ... वशानेन यावतेषामेव प
विषयस्वरूप= रादीनां मूर्तत्वात्परिणतानां देहादाकारेणावस्थानां यथा ... विज्ञानाभावो निश्चीयते ... [illegible] ... न चैतन्याभावेतो
विज्ञानं कर्मत्वाच्च लोकादिवदित्यर्थः॥ हेतुसिद्धिं परिहरति॥ श्रोत्रादीति॥ तावन्तो देहाकारपरिणताः ... [illegible] ... एवं देहेन्द्रियमनो
द्विगुण हेकारणं चैतन्यस्याश्रयत्वात्मतया हेयत्वमुपदिश्यावशिष्टमहेयमनुपादेयं च ... मात्मानं दृष्टान्त ... [illegible] ... अतस्ता
तीयेऽमूर्तसंघातविलक्षणस्वभावत्वस्यार्थः विलक्षणस्वभावत्वमेव प्रकटयितुं विषयस्वभावं ... [illegible] ... ॥ जन्मग्रहण
देवत्वनंतराप्तित्वं गृहीतं ह्यष्टव्यं जन्माद्यः ... [illegible] ... वाः स्वरूपनिबंधना विकारास्संयोगविभा ... बन्धे ... वधनोत्पादिभी
वत्तिरोभावश्चावागन्तुकप्रकाश्या विषयत ... [illegible] ... नैतः॥ दर्शनादर्शने आविर्भावतिरो ... र्थः॥ विकाराविकारानेन ... स्फो
टकादयो व्यावृत्तास्तेत्र वीजेति लोकप्रसिद्धस्याम ... परिणाममपेक्षते॥ ... मन्त्रं ... विधानकर्मण्यवगत ... र्थः॥

यथा हीति॥ एवं द्वयस्य सापेक्षत्वेन माया मयत्वे सिद्धे [illegible] इत्युक्तम् द्वैतमनुभवाद्[illegible] समसंज्ञमित्याह॥ एवमेवेति॥ एवंमतीत्यर्थः॥ नैरन्त
र्याभावाद्वैरस्यैव कार्यो ऽयुः अथवा यथा द्वैतम[illegible] द्वयमलेन हृत्पादपरमा[illegible] [illegible] एवमेव [illegible] भगवन्तवगत्या[illegible]प्रत्यक्
प्रकाशस्य कूटस्थनित्यताऽद्वैतभावस्य मयानु[illegible] [illegible] माह॥ कूटस्थेति स्यताया [illegible] [illegible] भावी [illegible] [illegible] उत्पत्त्यादि
कार्यान्तरापेक्षालंभ [illegible]इत्यर्थः॥ अद्वैत भावे हेतुमाह॥ सर्वप्रत्ययेति॥ आवर्तमाने षु प्रत्यये षु व्याहतेरित्यर्थः॥ ननु कुसुममयुरवत्[illegible]
व्यवगत्यात्मनो नाद्वैत त्वसिद्धिः प्रत्ययानां कुसुमवद्व्यभिचारित्वादित्याशङ्क्यावगतेरव्याहततां[illegible]तोत्पत्त्योरभावान्नैवमित्यभिप्रे
त्याह प्रत्यय भेदास्त्विति॥ विमृतानां [illegible] पारमार्थिकेन [illegible] [illegible] [illegible] व्यभिचारित्वात् एवं [illegible] [illegible] प्रत्ययानां तथं
चैतन्यात्तथैतिन मुख्यार्थः॥ द्वैतस्याविद्यात्वे तत्स्य द्वयत्वे व्यभिचारित्वे च कारणमुक्तं तस्तेनैव [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तीत्यात्मनः सत्यत्वे

यथा हि लोके रज्जुसर्पमरीच्युदकादीनां तदवगति व्यतिरेकेणाभावो दृष्टः॥ एवं जाग्रत्स्वप्नद्वैतभावस्य भेदेन स्वगति व्यति
रेकेणाभावो युक्तः एवमेव परमार्थतः भगवन्तवगतेरनन्यत्वात् सोन्ते [illegible] [illegible] भावात् कूटस्थनित्यता द्वैतभावश्च॥ सर्व
प्रत्ययभेदेष्वव्यभिचारात्॥ प्रत्ययभेदास्त्ववगतिं व्यभिचरन्ति यथा स्वप्ने नीलपीतादयाकारभेदरूपाः प्रत्ययास्तद्वगति
स्वरूपं व्यभिचरन्तः परमार्थतो न सन्तीत्युच्यन्ते॥ एवं जाग्रत्यपि नीलपीतादि प्रत्ययभेदास्तु स्वप्नेवावगतिं व्यभिचरन्तोऽसत्य
रूपाः भवितुमर्हन्ति॥ तस्याश्चावगतेरन्यो वगन्ता नास्तीति न स्वेन स्वरूपेण स्वयमुपादातुं हातुं वा शक्यते अन्यस्य [illegible] चाभावात्तथैवे
त्येषाऽविद्या यन्निमित्तः संसारो जाग्रत्स्वप्नलक्षणस्तस्या विद्याया विद्या निवर्तिकेत्येवं त्वमभयं प्राप्तोऽसि नातः परं जाग्र
त्स्वप्नदुःखमनुभविष्यसि संसारदुःखान्मुक्तोऽसीत्योमिति॥ इति श्रवगतिप्रकरणं॥ श्लो: २ [illegible]॥

कूटस्थनित्यत्वं चर्वितिरूपमित्याह॥ तस्याश्चावगतेरिति॥ यो वगन्ता स एवात्मेति सिद्धेः तरवगन्तुरवगम्यमानत्वाभावात् स्वगम्यस्यच भानात्मना
[illegible]त्मस्वतः पत्तो वा नो पादेयो न हेयश्चान्यस्य चाभावात् स्वरूपेण हेतु [illegible] [illegible] मीत्ति शेषः॥ एवं शिष्येण [illegible] गुरु[illegible]नु जानाति॥ तस्यै
वेति॥ प्रकरणोपसंहारे [illegible] विद्याविद्या स्वरूपं तत्फलं ग्रसमग्रंयुक्तं विद्याविद्या [illegible] [illegible] [illegible]॥ एषाविद्येत्यादिना॥ यन्निमित्तः संसारो जाग्र
त्स्वप्नलक्षणः एषाऽविद्येत्यन्वयः॥ विद्यायै तत्तमस्य तामस [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] इत्यर्थः एषा च विद्या त्ववगती
संज्ञेति [illegible] [illegible] पिशिष्य [illegible]स्याह॥ [illegible] [illegible]॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] इति श्रावः [illegible] [illegible]
[illegible]॥ [illegible] [illegible] दृष्टान्तो बोधनात्मकप्रकरणे इति [illegible]

१७

स्याप्यमं श्रुति [illegible] प्रवृत्तं योऽ [illegible] गृहं [illegible] ॥
अन्यत्तन्मिथ्या भवत्यन्य [illegible] नाम:ज: पत्तेरित्य [illegible] न्तरित्यर्थ: [illegible] पद्यविमिरत्यो
परशोः प्रवृत्तिरित्यत आह ॥ केवलेति ॥ प्रत्यक्षसंसार [illegible] त्रिविक्रमस्य तः ग्राम पश्यप्रमाणत्वेनोऽनु [illegible] गोऽसंगत्वसत्त्व ॥ केवलविशे
षणेनानुषंगिकमपि प्रयोजनं न तत्प्रवृत्ति हेतुं वारयति तर्हि किं निमित्तं वैदपानस्य हेतुप्रवृत्तिरित्य [illegible] ति वृत्ताहरिकीनेत्याह ॥ विधे ५
यभागार्थेति ॥ विधेयविधेयोऽभिविनियोगः योऽयं यन्त्वे प्रमविधाणेत्यष्टेत्यादिवत्त स्युजधर्मम [illegible] ऽस्यजेत् ॥ अस्य सात्यानस्यैस्य ५
त्वाथेन त्यजसि त्यजेत्यत्र येन त्यागेन धर्मं रिपु प्रवृत्ति निरोपेन गात्रियरित्यजसि ॥ तत्र त्यागं त्यजेत्युक्तेनायं स्यात् तेषां सत्वस्य त्य ॥
गायेगाग्निरिहे प्रतिपादनं प्रतिपत्ति कर्मक्रियते ॥ तच्च वस्तुमहिम्ना पाद्यनुष्ठतो प्रतिपद्यते नेतिभावः ॥ एवंविधमा त्राय्याः सर्वमुपदिश
तीत्युपदेशक्रमं दर्शयति ॥ प्रथमं विद्युपदिष्टो इत्यनेनाध्याय मे नैवं सप्तप्रतिपादकैनामोऽनुपदिष्टो इति वा समानिपठति सदेव सौम्येना ॥ इत्यारो
७ दंभमनुहकशाश्रमायामास्यधीन्तताहंकारममत्वदोषवर्जितः केवलपरानुग्रहप्रयोजनोऽतिदिश्य योगार्थं हिसर्वमुपदिशे
सदेव सौम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयं ॥ यत्र नान्यत् पश्यति ॥ आत्मैवेदं सर्वं ब्रह्मैवेदं सर्वं आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत्स
२० वं खल्विदं ब्रह्मेत्याद्यात्मैकप्रतिपादनपरा श्रुतीः ॥ इत्यादिश्रुत्यन्वय आहदये ब्रह्मोपलक्षणं यस्मात्स्यात् पवृत्तपाश्चात्यसाहादयतो
ब्रह्मस्य योऽशनाद्यापिपासे नेति नेति अस्थूलमनणु अह्रस्वमदीर्घं नेति नेति ॥ ॥
कवलप्रतिपादनपराः श्रुतीः सर्वमुपदिश्येति संबंधः ॥ यत्र नान्यत्पश्यतीत्यत्र नान्यच्छृणोति नान्यद्विजानाति [illegible] भूमेति वा सशेषः ॥ ब्रह्मैव
दं विश्वमिदं वरिष्ठमित्यत्र विशेषः ॥ अयमात्मा ब्रह्म सर्वानुभूः ॥ इत्यर्थमिमाः ॥ अनेकशाखागतवाक्यार्थाः [illegible] याद्वितीयायेनाविरोधतः
[illegible] नीति तद्व्रजत्यारिश्वरैर्वक्ष्यते ॥ कथं च तत्र द्वितीयप्रसंगाभ्यन्तरेति पेरायम [illegible] ग्राह्यं च [illegible] महये ब्रह्मोपलक्षणमिति
[illegible] मोऽहं ब्रह्मास्मीत्युपसंयेतीति शेषः ॥ आनन्दमनन्तमित्युभयत्र ब्रह्मेति वाक्यशेषः ॥ एवं सर्वेषामवोधप्रश्नोत्तरादिश्रु
[illegible] येयस्य त्वा [illegible] पश्यन्ते ॥ यस्मात्मायपत्तवापमात्स्यादिश्राज्ञायस्वभावेन ज्ञाग्रदाद्यवस्थासु ब्रह्मणो
[illegible] शारीरेऽपिप्राणि [illegible] स ब्रह्मस्यात्मैव परंज्योतिः परं [illegible] स्यैवं च निभ्रम करणाद्येवन्याहेनब्रह्मस्व
[illegible] यस्मात्मावर्जितरोऽस्य [illegible] अतेलसत्त्वाय [illegible] नादिमाया [illegible] नायारित्याद्यात्तः ब्रह्मणोऽहरि
[illegible] पारोऽद्ब्रह्मेति द्वितीयवादवाद्यैः ज्ञेतितेत्यादि [illegible] नायाद्वेनाः [illegible] तीयास्मत्तवोपलक्षणायत्तं ॥

अ[illegible] दृश्यत्वादिनानात्यस्तोस्ति द्रष्टृत्वादिधर्मैः सद्स्वीमस्ति ब्रह्मणः तेषामात्तरं यस्मिन्तत्तथाभूतां कथमादिधर्मित्वं तं जगदेतेन चरसोत्तं चेदुपल
[illegible] गर्थः ॥ विज्ञानमानंदं ब्रह्मेति कोन्वेनं जनयेत्पुनरित्यर्थः नजन्मानुभावे नः कस्मान्न जातमुपरोत्पनीति प्रश्नस्य जगन्मूलकारणत्वेनोपल
क्षितस्य [illegible] नंदलक्षणमिति तत्पद्यर्थश्च मुपलक्षितमित्यर्थः ॥ एवं ब्रह्मविदाप्नोति परमिति प्रकृतस्य ब्रह्मणः सत्यं ज्ञानमनंतमिति स्व
रूपं नि[illegible] तस्मा[illegible] आकाशः संभूत इत्यादिना ॥ जगत्कारणत्वेनोपलक्षितस्यैव तद्धेतु कार्यकारणसंघातेषु प्रवेशं दर्शयित्वा अ
दृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयन इत्यादिना प्रपंचापवादेन सर्वाधारं सर्वसाक्षिणमात्मानमानंदरूपं ब्रह्म सप्रतिष्ठेति अथ सोऽभयं गतो भवतीति सप्रश्नाप्यं
पुरुषार्थमाभाषितेति स एक इति च तत्त्वमुपलक्षयेदित्यर्थः ॥ स वा एष महानज आत्मा योऽयं विज्ञानमयः प्राणेषु य एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिंछे
ते सर्वस्य वशी इत्यादिना जाग्रदाद्यवस्थाधर्मैरनन्वागतत्वात् संगच्छते कामाकामाभ्यां संसारमोक्षावनुभवतीत्यादिना तद्विज्ञाय तस्मात्तर्हृदये
काशश्चात्मा अजरोऽमरोऽभयादिलक्षणं ब्रह्म सोऽयमिति तत्त्वमुपलक्षितमित्यर्थः ॥ यो वा एतदक्षरं पुरुषः स वा एष महानज आत्मा अन्तर्हृदय आकाशः अयमात्मा
अ[illegible] विज्ञानमानंदं सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्म इत्येवमादिना [illegible] स वा एषोऽन्तर्हृदय आकाशः स वा एषोऽन्तरो यतो विज्ञानघन एव अनंतमेव
हृदयं स्वविदितात् अविदिताद्धि [illegible] आकाशो नामरूपयोर्निर्वहिता [illegible] नजायते न म्रियते न हि एतेन कस्यचित्स्यापि यथाका
शादिवन्नित्यो नैव तं चाविपर्याद्भिः न सं[illegible] अनादित्वान्निर्गुणत्वान्नामरूपे सर्वे युष्मदस्मदुत्तमपुरुषः [illegible]
रात्परतः परमिति [illegible] यथा तत्त्वमधिगम्य नेष्यत इत्यादि [illegible] अन्वाद्यविशेषेणोपलक्षितस्य सर्वमत्त योनिके
च समाप्तिनुत्य सर्वं स्य सर्वविद्विद्यते [illegible] आकाशादिकारणत्वेन प्रस्तुतस्य चमुपलक्षितं ब्रह्म सेवं विष्णु
मिदं [illegible] इत्यर्थः ॥ इदं सर्वं यदयमात्मेति तदेतस्य हृदयस्यात्मत्वमिति सत्यस्याभावस्य तु ॥ इत्यादि तथा तेन एव प्रदर्शितं तत्पदेन स्वरूप
मित्यर्थः ताम [illegible] मनंतमपारं विज्ञानघन एवेति तत्त्वमुपदिष्टमित्यर्थः ॥ तदेतद्ब्रह्म अपूर्वमनपरमनंतरमबाह्यमयमात्मा ब्रह्म सर्वानुभूरिति
त्वं पदार्थशोधनपूर्वकं वाक्यार्थोपदेशः ॥ तत्राप्येवमित्यादिना कार्यकारणत्वादिधर्मरहितत्वेन तत्पदार्थ उपलक्षितः ॥ सर्वानुभूरिति सर्वसाक्षित
या त्वं पदार्थः ॥ अयमात्मा ब्रह्मेति वाक्यार्थ इति विभागः ॥ मनः प्राणादिषु प्रकाशकत्वेन प्रत्यक्त्वेन चोपलक्षितमात्मतत्त्वं ब्रह्म विदिताविदिता
भ्यां कार्यकारणाभ्यामन्यदिति तत्त्वलक्षणं निवेदयते अन्यदेव तद्विदितादथो अविदितादधीत्यादिनेत्यर्थः ॥ [illegible] आकाशाद्वायुरपि च सत्स्यतस्याः
आकाशो वै नाम नामरूपयोर्निर्वहिता ते यदन्तरा तद्ब्रह्मेति तन्मात्रस्य रूपं च यदं तत्तदस्य वर्तते नेन तत्र एव कल्पते
तद्ब्रह्म तदमृतं स आत्मेति [illegible] अन्तरा [illegible] इत्यत्र आकाशादपि [illegible] इत्यर्थः ॥ [illegible]
तिहेवावेदाय [illegible] केवल [illegible] नैव ब्रह्मसंपन्न [illegible] हृदये [illegible] ॥ [illegible]

सामान्येनेति॥ शब्दापञ्चमवेलातिसूत्वेदुःखमोहात्मा सुखयति प्रसिद्धस्यर्थः॥ [illegible] [illegible] विषयत [illegible] मादिलक्षणं।
लक्षणत्स्वभावत्वमाह॥ तदिति तत्त्वादितेति [illegible] तेसामान्यत्वयमति [illegible] [illegible] [illegible] महत्तत्त्वमीय
नवर्त्तेमनुविंशत्यतोयत्सान्यवृत्त्युक्तेप्राकृत [illegible] मितिलविलेषउपस्थितोभवतिः [illegible] [illegible] परिहारायानुविं

सामान्येनस्वसूत्वेदुःखोपमेकधर्माणः तदितत्त्वादेवसर्वेज्ञातास्वर्थव्याहारीयमं [illegible] [illegible] सामान्येनेपी
सामान्योविशेषस्वेवंधर्मसंग्रहीतः शब्दस्तु धर्मिसामान्यमात्रेण ग्राह्यशब्दधर्मोविशेषः [illegible] [illegible] मित्येषव्यास
त्वेविमत्वधर्मिभेदाकेषामादिवचनैर्यो इत्स्वभावमसंसर्गित्वमविशिष्टमव्यवस्थितविपर्ययः [illegible] [illegible] मविशेषवंशोचरति ४१२८
मूत्यसामान्येवा इति शब्दसंज्ञीत्वा इवममा॥ यत्तत्त्वंतन्त्रकृतिमित्ता तानिर्हिद्वित्वीनोष्मादिकं [illegible] [illegible] स्वतिनिं तानि विद्यादि
त्वादिलक्षणशब्दोऽविवेकिलंमिश्रास्मामात्येनगतंविषयशब्दोऽयद्विषयविषयसंश्लेषपदेरविवेकित्वान्तत्समस्तविवेकिनोषा
लाघुमात्रमतिकर्तुमुक्तसहिस्येसमेवस्यगुणसाम्यान्येनतद्विशेषेत्युपीतोषम् [illegible] शब्दादित्वेत्स्मात्सर्वव्याख्याविशेष
२१ वैशिष्ट्यादितिसमवायविधेर्वासनांनुकल्पितिमित्तेषुत्समस्तकाचित्विविशेषरहितिलक्षणस्वर्पदात्यन्तिकेयतेयोमनीयमुपिर्व
ताहिमित्तयालक्ष्यसामान्येनतदिद्विशेषविशेषयादिविधेःस्त्रीत्वंजनादित्वलक्षणत्वहत्वोत्समस्तकान्त्विमानितिर्हिद्वित्वीतिक्षीयते॥ त
थाहसामान्येनतद्विशेषेषुवादिविधेमिषुरामलवणकङ्गतिकं [illegible] तद्विशेषिः पारित्रहिषि विशेषविधेरसातमस
वमस्तकाचिद्विशानिर्हिद्वित्वीतिक्षीयते॥ तथात्रंपरसामान्येनतद्विशेषेषुविशेषविधेः पुरुषाद्यनुलेपनादित्वलक्षणे [illegible] [illegible]
स्वतमस्तकाचिद्विशानिर्हिद्वित्वीतिक्षीयते॥ [illegible] सर्वरीमहत्त्वमस्यचेतया॥ संनिवेशमसंगपवस्थायीतिशक्तेः॥ ॥छ॥ ॥ ।
ग

नीयमुपरिशत्ति॥ तत्रशब्दादिविनीति॥ उक्तमेवविशेषयंविभजयन्नुत्पादयति॥ शब्दादित्ति [illegible] ॥ धर्मि [illegible] [illegible] विशेषोनामात्रस्यर्थः॥
विशेषधर्मीत्यस्यव्याख्या॥ वृत्त्यादिमितिस्यादित्यादि [illegible] [illegible] विशेषमत्सामान्य [illegible] [illegible] ॥ उत्तमहतेति
त्वेत्युपीतंचे [illegible] [illegible] वेत्यनः शब्दानि॥ शब्दोस्माकं [illegible]

एवं तावद् [illegible] यावदनुभवमनुचिन्त्य
यं स्वीयत्विकं च यद्वेति ॥ एवं श्रुतिरेव [illegible] लाघात्मना च पश्यत्यनंतर
त्र्यधिकारः तत्र हेतुद्वयमाह ॥ [illegible] इति ॥ [illegible] किं [illegible] इति ॥
भौतिकानामेव तत्क्रियते सति विद्वद्भिः [illegible] विकारं [illegible] चिंतयेत् ॥
यदि किंचिन्निध्यातानमिमिता [illegible] मनस्यैव [illegible]
विषयत्वात् [illegible] मनसि चिंतयेदिति [illegible] चिंतयेत्

[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥

नैरन्तर्यभवमनुचिन्तनीयमामेय [illegible]
[illegible]स्थितालयःवान:करण [illegible]
ऽपि सर्वक्रियासु सहनत्वात्सम्भवकारि [illegible] पधारहार: नत्वे
क्रियते सति विदुषो मम सर्वविकाररविकारिसंघातस [illegible] नवेक: [illegible] वेसतीति स्तनभोति
टिकस्थितमिथ्याज्ञाननिमित्ताद्देहाभिमानात्मनिश्रियमाणे सम्यक्क्रियाफललवानामपुरुषेन [illegible] स्थितु — द्विविधपेरातत्
स्वेषवमपुरुषेतननस्याविषयत्वात्क्रियाशुगाचरणामामेनानि [illegible] यदिति योजना । क्रियाया विषयत्वे मान:
यक्तोपमिति अविकारित्वचात्मनस्थितेयदि तिसम्प्रमाण [illegible] तथा सर्वेषामिति नन्वेवमनादियमिति
किंवतत्ववाचा :शङ्काद्य:शरीराकारेणसंस्थितनाह [illegible] हकैसुखोधयाकारेण:करणहमनादि
सयाकारेणात्यन्तसर्गेनासहत्वात्सर्वक्रियास्वेव सतिविदुषोनममकास्थितुत्तमित्रम
दासीनावात्तितनयदि मिथ्याज्ञानाभिमानेनात्मप्रियं वा मयपुरुषेतनक्रियाफललवानात्मनरेवम
पुरुषेतनिस: तस्याविषयत्वात्ममत्ताग्यकोयमविचारमयमित्यादिस्वरतेन - तथासर्वेषामपचानामविरु
नानामविकार्योऽविषयत्वाद्देहेद्यापमतोपामितिस्वरतेन: मासिप्तशरीरेन्द्रियसंस्थानमात्रमपल
त्वमहङ्कारो विपरीतानाचस्थितयाधिपादिमपुरुषेतनज्ञानचधर्माधर्मादिप्राप्ति - तस्मात्तदेवतत्
सम्भवेरम्भेव ५ नैनच्छन्तालुभतनेनकर्मणावध लोकनीयान्सवनान्मेनमोपजः नहि पनेलोक
उ:विनवाहेदुस्मादिष्ठात्मिमोऽनात्मवस्तुन्यथा:प्रयादिनिपरमोहेतरात्मनत्र्यादयवेद्यस्मात्सताम्
यानिसर्वाणपुरुषनिषद्वाक्यानिविलसन्:समीतिताति इतिश्रीमच्छङ्करमानवस्याद्वितनायुष
देशसाहस्यायवेध:समाप्तिमग
द्वात्माकथंतर्हि नसुहिस्या सेषामुपकारार्थसहासनाह [illegible] णीति शरीरसंस्थानमेवतेपरत्वेतिनात्माने
शरीरेचममाभिमानाभावादात्मनस्तुसंसर्गादिविज्ञानमात्रमस्म [illegible] मानमाह नैनेकृत्वानाति पुरुष:किंतर्हितामेवपशात्क्रि
याफललाभत्र्यर्थ:५ स्वस्मानाधेयातिशय [illegible] मयमासर्वानात्मना सममान [illegible] ते किंच यथात्मनाना
मस्यात्तदानहतैस्तियमासियावाभवेत्तत्मनमा [illegible] स्याद्यपेनशमामात्मिकेसं [illegible] याह मनात्मवस्तुनश्चेति
क्रतस्यासम्बन्धिमपाद्देहेतमाहात्मनस्तु तिश्रा [illegible] न्द्रहच्छ्यसामस्तवनिष्ठ

उपदेशसहस्र ग्रंथः

वेदांतप्रभाकर कृत

23

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ अतः फलानुकूल [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

...तेष्वार्जे
...भमानानारीनित्यादिप्रस्नेतसूत्रे
...हस्यादिधेनित्यादियदतस्मत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रह
...नसंतोषः तपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानिनिय
...हेकर्मकांडपरायणो वा हस्साधनत्वेनयावश्रयाने
...यमोनरेश्वास्तुसर्वदोषनिरासपादारोगा